

Львівський державний університет
внутрішніх справ

І.Б. ГАЗДАЙКА-ВАСИЛИШИН

НЕКОРИСЛИВІ ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

Монографія

Львів
2012

УДК 343.7
ББК 67.9 (4Укр) 408.121
Г13

Погоджено Міністерством внутрішніх справ України
(лист № 6/7-6161 від 6 листопада 2012 р.)

Рецензенти:

Хавронюк М.І. – доктор юридичних наук, професор (Центр політико-правових реформ, директор з наукового розвитку);
Берзін П.С. – доктор юридичних наук, професор (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, професор кафедри кримінального права та кримінології)

Газдайка-Василишин І.Б.

Г13 Некорисливі злочини проти власності: монографія /
І.Б. Газдайка-Василишин. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – 212 с.

ISBN 978-617-511-125-3

У монографії розглядаються актуальні проблеми теоретичного і практичного характеру щодо складів некорисливих злочинів проти власності за кримінальним правом України. Проводиться юридичний аналіз складів некорисливих злочинів проти власності, їх відмежування від суміжних складів злочинів, пропонуються окремі правила кваліфікації цієї групи злочинів. Аналізується нормативно-правове регулювання, пропонується низка змін до чинного кримінального законодавства.

Для науковців, викладачів, студентів і курсантів юридичних факультетів і закладів освіти юридичного спрямування, а також практичних працівників правоохоронних органів.

УДК 343.7
ББК 67.9 (4Укр) 408.121

ISBN 978-617-511-125-3

© Газдайка-Василишин І.Б., 2012
© Львівський державний університет
внутрішніх справ, 2012

ЗМІСТ

ВСТУП	5
--------------------	---

<i>Розділ 1. ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ НЕКОРИСЛИВИХ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ</i>	7
---	---

1.1. Стан дослідження складів некорисливих злочинів проти власності	7
1.2. Поняття та види некорисливих злочинів проти власності.....	14
1.3. Соціальна зумовленість кримінальної відповідально- сті за некорисливі злочини проти власності.....	25

<i>Розділ 2. ОБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ СКЛАДІВ НЕКОРИСЛИВИХ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ</i>	65
---	----

2.1. Об'єкт складів некорисливих злочинів проти власності	65
2.2. Об'єктивна сторона складів некорисливих злочинів проти власності.....	101

<i>Розділ 3. СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ СКЛАДІВ НЕКОРИСЛИВИХ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ</i>	151
--	-----

3.1. Суб'єкт складів некорисливих злочинів проти влас- ності	151
---	-----

3.2. Суб'єктивна сторона складів некорисливих злочинів проти власності.....	163
ВИСНОВКИ.....	185
ДОДАТКИ.....	190
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	195

ВСТУП

Сучасний період розвитку держави і суспільства в Україні проходить під знаком правової реформи, вагомим аспектом якої є забезпечення державою рівного захисту усіх форм власності, визначення ефективних механізмів охорони прав власників, у тому числі шляхом застосування заходів кримінально-правового впливу. Прийняття чинного Кримінального кодексу України (далі – КК), безперечно, стало значним внеском у реалізацію цього завдання.

Водночас статистичні дані свідчать, що в структурі злочинності злочини проти власності традиційно займають вагому нішу. Так, наприклад, 2009 року питома вага злочинів проти власності у структурі злочинності становила 55,8%, 2010 року – 63,5%, 2011 року – 65,8% (загальна кількість зареєстрованих упродовж 2011 року злочинів – 515 833, із них злочинів проти власності – 339 326)¹. Звісно, переважна кількість із них вчиняються із корисливим мотивом, проте суспільна небезпека некорисливих посягань на власність (таких як знищення, пошкодження майна тощо) об'єктивно є не меншою, ніж у корисливих злочинах. Найперше це обумовлено розміром і характером шкоди, яка заподіюється в результаті вчинення некорисливих злочинів проти власності. Вчиненням таких діянь порушуються відносини власності, що є економічною основою функціонування суспільства та запорукою його розвитку. Підвищену небезпеку вказані злочинні діяння становлять у період економічних трансформацій, тобто під час переходу суспільства від однієї економічної системи до іншої, що супроводжується кризовими явищами в сфері економіки, а також зміною цінностей у системі майнових відносин.

Відтак норми КК у частині, що стосується охорони власності від некорисливих посягань, потребують ґрунтовного наукового аналізу та дослідження. На монографічному рівні злочини проти власності були предметом розгляду таких українських науковців, як О. О. Дудоров, В. П. Ємельянов, М. Й. Коржанський, П. С. Матишевський. Умисному знищенню та пошкодженню чужого майна присвячена кандидатська дисертація А.В. Сакур.

Широко досліджуються проблеми злочинів проти власності за чинним Кримінальним кодексом Російської Федерації, зокрема

¹ Статистика Міністерства внутрішніх справ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/mai%20n/uk/publish/article/374130>

у працях А. І. Бойцова, Л. Д. Гаухмана, Л. Л. Круглікова, Н. А. Лопашенко, С. В. Максимова, В. І. Плохової, О. Г. Соловйова, С. А. Солодовнікова, В. С. Устинова, А. В. Шульги. Проблеми кримінальної відповідальності за знищення і пошкодження майна на монографічному рівні досліджували такі російські науковці, як А. Г. Безверхов, Е. М. Плютіна, А. М. Шаріпов, І. Г. Шевченко.

В Україні після прийняття чинного КК питання, що є об'єктом монографії, висвітлюються переважно на рівні підручників і науково-практичних коментарів. На монографічному рівні дослідження проблем складів некорисливих злочинів проти власності за кримінальним правом України не здійснювалось. Цим обумовлюється необхідність проведення теоретичного системного дослідження складів некорисливих злочинів проти власності, їх соціальної обумовленості, об'єктивних і суб'єктивних ознак, а також відмежування їх від суміжних складів злочинів.

Метою цієї монографії є комплексне розв'язання питань, що стосуються складів некорисливих злочинів проти власності, та формулювання на цій основі пропозицій щодо вдосконалення положень теорії кримінального права, кримінального законодавства та рекомендацій щодо практики його застосування. Для досягнення цієї мети ми визначили такі основні завдання: з'ясувати поняття та види некорисливих злочинів проти власності та їх місце в системі посягань на власність та в структурі Особливої частини КК; дослідити чинники (обставини), що соціально зумовлюють кримінальну відповідальність за некорисливі злочини проти власності; дослідити об'єкт та об'єктивну сторону складів некорисливих злочинів проти власності; з'ясувати ознаки суб'єкта та суб'єктивної сторони складів некорисливих злочинів проти власності; сформулювати пропозиції щодо внесення змін і доповнень до КК та правила кваліфікації некорисливих злочинів проти власності.

Основні положення, висновки, пропозиції та рекомендації, викладені в монографії, можуть бути використані: в сфері науково-дослідної діяльності – для подальшої розробки теоретичних проблем, що стосуються некорисливих злочинів проти власності; в правозастосовній діяльності – за вирішення органами досудового слідства та суду проблемних питань застосування норм, якими встановлена відповідальність за некорисливі злочини проти власності, в навчальному процесі – під час підготовки підручників, навчальних і методичних посібників з цієї тематики; в правотворчій практиці – за розробки проектів законів про внесення змін і доповнень до КК у частині кримінально-правової охорони власності від некорисливих посягань.

Розділ 1

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ НЕКОРИСЛИВИХ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

1.1. Стан дослідження складів некорисливих злочинів проти власності

Злочини проти власності загалом і некорисливі посягання на власність зокрема неодноразово були предметом наукових досліджень. Ще наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.ст. указані злочини розглядалися В. В. Єсиповим¹, Б. А. Змієвим², А. Н. Лохвицьким³, Н. С. Таганцевим⁴, І. Я. Фойницьким⁵ у підручниках із кримінального права в межах розділу «Посягання особистісні та майнові». У цей період А. А. Жижененком⁶ та А. Н. Круглевським⁷ проведено дослідження злочинів проти власності на монографічному рівні. У цих працях некорисливі посягання на власність, відповідальність за які була передбачена чинним на той час кри-

¹ Есипов В.В. Уголовное право. Часть Особенная. Преступления против личности и имущества / В.В. Есипов. – СПб., 1899. – 200 с.

² Змиев Б.А. Уголовное право. Часть Особенная. Вып. 1. Преступления против личности и имущественные / Б.А. Змиев. – Казань, 1923. – 120 с.

³ Лохвицкий А.Н. Курс русского уголовного права / А.Н. Лохвицкий. – СПб.: Типография Правительствующего Сената, 1867. – 988 с.

⁴ Таганцев Н.С. Русское уголовное право / Н.С. Таганцев. – СПб., 1883. – 815 с.

⁵ Фойницкий И.Я. Курс уголовного права. Часть Особенная. Посягательства личные и имущественные / И.Я. Фойницкий. – М.: Типография М.М. Стасюлевича, 1907. – 400 с.

⁶ Жижиленко А.А. Имущественные преступления / А.А. Жижиленко. – Л.: Наука и школа, 1925. – 228 с.

⁷ Круглевский А.Н. Имущественные преступления. Исследование основных типов имущественных преступлений / А.Н. Круглевский. – СПб.: Типография Петербургской одиночной тюрьмы, 1913. – 273 с.

мінальним законодавством, розглядалися поряд із корисливими як різновид майнових злочинів. З цього приводу А. Н. Лохвицький зазначав: «злочини проти власності поділяються на два основні види – знищення і викрадення. Відмінність зрозуміла з самих назв – в першому нема мети збагатитись за рахунок другого»¹. Цікавим аспектом тогочасних досліджень видається оцінка суспільної небезпечності некорисливих злочинів проти власності та її порівняння із суспільною небезпечністю корисливих посягань на власність. В основу такої оцінки було закладено поділ знищення майна на «нижчі» та «вищі» види. Критерієм цього поділу виступав елемент, що лежав поза майном і навіть поза прямим умислом злочинця, – небезпека для життя людини. «Нижчі» види знищення майна визнавалися менш суспільно небезпечними, ніж корисливі злочини, а «вищі» види знищення (ті, що вчинялись загальнонебезпечними способами) розцінювалися як більш суспільно небезпечні не лише порівняно з крадіжкою, але й порівняно з будь-яким іншим способом викрадення майна².

Зазначимо, що впродовж цього періоду на монографічному рівні В. В. Єсіповим було приділено увагу складу такого некорисливого злочину проти власності, як пошкодження майна вогнем. У цій праці підпалом (знищенням вогнем) визнано умисне пошкодження майна вогнем і приведення його в результаті такий вигляд чи стан, за яких воно не може виконувати своє призначення. Крім підпалу, до загальнонебезпечних способів знищення чи пошкодження майна належали вибух і затоплення³. Цікавим у цьому аспекті є те, що предметом умисного знищення або пошкодження шляхом підпалу визнавалось не лише чуже, а будь-яке майно (навіть власне), тоді як предметом умисного знищення чи пошкодження майна, яке вчинене будь-яким

¹ Лохвицький А.Н. Курс руского уголовного права / А.Н. Лохвицький. – СПб.: Типография Правительствующего Сената, 1867. – С. 619.

² Там само.

³ Єсіпов В.В. Повреждения имущества огнем по русскому уголовному праву / В.В. Єсіпов. – СПб.: Типография А.Ф. Маркса, 1892. – С. 343.

іншим, крім загальнонебезпечних, способом, визнавалось лише чуже майно¹. Під знищенням майна розумілось приведення його в стан повної непридатності для служіння за своїм призначенням чи для користування ним. Пошкодження майна розглядалось як приведення його в тимчасовий стан непридатності чи зменшення його корисності².

Упродовж «радянського» періоду характерною ознакою розвитку кримінального законодавства в частині злочинів проти власності було надання особливого значення охороні публічних форм власності, чим була зумовлена тенденція більш суворої кримінальної відповідальності як за корисливі, так і за некорисливі злочини проти державного та колективного майна. В правових документах перших років радянської влади часто простежувалися вказівки на спеціальні мотиви і мету умисних знищень та пошкоджень майна, завдяки чому ці діяння із некорисливих злочинів проти власності трансформувались у контрреволюційні, посадові та військові. Проте, як і раніше, законодавство та наука кримінального права відносили умисне знищення та пошкодження майна шляхом підпалу до особливо небезпечних злочинів.

У цей період у доктрині кримінального права обстоювалась пропозиція встановлення кримінальної відповідальності за необережне знищення або пошкодження майна. Зокрема, зазначалось: «необережне загальнонебезпечне пошкодження майна видається діянням, що, без сумніву, потребує репресії, так як в інтересах суспільного життя вимагається дотримуватись правил поведіння із стихійними силами і діяти при цьому по відношенню до чужого майна з належною обережністю»³. Ця пропозиція згодом була відображена у кримінальному законодавстві – КК УРСР 1960 року вперше передбачив відповідальність за необережне зни-

¹ Есипов В.В. Повреждения имущества огнем по русскому уголовному праву / В.В. Есипов. – СПб.: Типография А.Ф. Маркса, 1892. – С. 241.

² Есипов В.В. Повреждения имущества огнем по русскому уголовному праву / В.В. Есипов. – СПб.: Типография А.Ф. Маркса, 1892. – С. 30.

³ Жижиленко А.А. Имущественные преступления / А.А. Жижиленко. – Л.: Наука и школа, 1925. – С. 28.

щення або пошкодження майна у випадку, якщо це призвело до людських жертв чи інших тяжких наслідків.

Загалом, після прийняття зазначеного вище Кримінального кодексу злочини проти власності дедалі частіше ставали предметом наукових досліджень. У другій половині ХХ століття цій тематиці присвятили свою увагу В. А. Владіміров¹, Б. В. Волженікін², Б. С. Волков³, Л. Д. Гаухман⁴, М. А. Гельфер⁵, В. П. Ємельянов⁶, М. Й. Коржанський⁷, Ю. І. Ляпунов⁸, С. В. Максимов⁹, Б. С. Нікіфоров¹⁰. У їхніх працях відображено аналіз елементів складів злочинів проти власності, щоправда, здебільшого він стосувався корисливих їх видів. Для цього періоду розвитку науки кримінального права характерні такі риси: а) визнання некорисливих посягань на державну та колективну власність більш суспільно небезпечними, аніж некорисливі посягання на індивідуальну власність гро-

¹ Владимиров В.А. Социалистическая собственность под охраной закона / В.А. Владимиров, Ю.И. Ляпунов. – М.: Юрид. лит., 1979. – 200 с.

² Волженикин Б.В. Преступления в сфере экономической деятельности (экономические преступления) / Б.В. Волженикин. – СПб.: Юридический центр Прес, 2002. – 235 с.

³ Волков Б.С. Ответственность за уничтожение и повреждение имущества по советскому уголовному праву / Б.С. Волков. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1961. – 153 с.

⁴ Гаухман Л.Д. Ответственность за преступления против собственности / Л.Д. Гаухман, С.В. Максимов. – М.: Учебно-консультационный центр «ЮрИнфоР», 1997. – 320 с.

⁵ Гельфер М.А. Преступления против личной собственности граждан / М.А. Гельфер. – М.: Всесоюзный юридический заочный ин-т., 1987 – 61 с.

⁶ Ємельянов В.П. Кваліфікація злочинів проти власності: навч. посібник / В.П. Ємельянов. – Х., 1996. – 112 с.

⁷ Коржанський М.Й. Кваліфікація злочинів проти особи та власності / М.Й. Коржанський. – К.: Юрінком, 1996. – 144 с.

⁸ Владимиров В.А. Социалистическая собственность под охраной закона / В.А. Владимиров, Ю.И. Ляпунов. – М.: Юрид. лит., 1979. – 200 с.

⁹ Гаухман Л.Д. Ответственность за преступления против собственности / Л.Д. Гаухман, С.В. Максимов. – М.: Учебно-консультационный центр «ЮрИнфоР», 1997. – 320 с.

¹⁰ Никифоров Б.С. Объект преступления по советскому уголовному праву / Б.С. Никифоров. – М.: Госюриздат, 1960. – 243 с.

мадян (окрім відмінностей в переліках злочинних посягань та їх кваліфікуючих ознак і в санкціях відповідних кримінально-правових норм про це свідчило, зокрема, і те, що моментом закінчення умисного знищення або пошкодження державного чи колективного майна визнавався момент заподіяння реальної майнової шкоди (незалежно від її розміру), коли ж аналогічний злочин, вчинений щодо приватного майна, вважався закінченим лише за умови заподіяння значної шкоди потерпілому); б) поділ злочинів проти власності на три групи (розкрадання, корисливі злочини, що не містять ознак розкрадання, та некорисливі злочини) розглядався більшістю науковців поряд із поділом цих злочинів на злочини проти державної та колективної власності та злочини проти індивідуальної власності громадян; в) родовими об'єктами цих груп злочинів наука кримінального права визнавала відповідно суспільні відносини державної та колективної власності та суспільні відносини індивідуальної власності громадян.

На початку 90-х років минулого століття у зв'язку із переходом до ринкової економіки розпочалось реформування кримінального законодавства, в тому числі в частині кримінальної відповідальності за злочини проти власності, яке завершилось прийняттям 2001 року чинного КК. Упродовж цього періоду над проблемами кримінальної відповідальності за злочини проти власності в Україні працювали В. П. Ємельянов¹, М. Й. Коржанський², П. С. Матишевський³, В. О. Навроцький⁴. Як основні характерні риси розвитку науки у сфері кримінально-правової охорони власності цього періоду слід відзначити: а) обґрунтування необхідності уніфікації норм про злочини проти власності, об'єднання їх у

¹ Ємельянов В.П. Кваліфікація злочинів проти власності: навч. посібник / В.П. Ємельянов. – Х., 1996. – 112 с.

² Коржанський М.Й. Кваліфікація злочинів проти особи та власності / М.Й. Коржанський. – К.: Юрінком, 1996. – 144 с.

³ Матишевський П.С. Преступления против собственности и смежные с ними преступления / П.С. Матишевский. – К.: Юрінком, 1996. – 240 с.

⁴ Навроцький В.О. Злочини проти власності: лекції для студентів юридичного факультету / В.О. Навроцький. – Львів: юридичний факультет Львівського державного університету ім. Івана Франка, 1997. – 80 с.

єдиний розділ КК; б) вказівку на важливість, з точки зору кримінально-правової охорони власності, її поділу на «свою» та «чужу» (такий поділ, на відміну від поділу за формами власності, слід розглядати як основу вчення про об'єкт і предмет злочинів проти власності); в) критичну оцінку поділу злочинів проти власності на три види (розкрадання, корисливі злочини без ознак розкрадання та некорисливі злочини) з наголосом на те, що цей поділ проведений одночасно за двома критеріями; г) дискусії з приводу змісту суспільних відносин власності як об'єкта вказаних злочинів та пов'язані із цим відмінності у понятті злочинів проти власності.

Зокрема, В. П. Ємельянов під злочинами проти власності розуміє передбачені КК умисні або необережні діяння, які поєднані з порушенням права володіння або з іншими засобами завдання власнику майнової шкоди, або зі створенням погрози завдання такої шкоди¹. В. О. Навроцький зазначає, що злочини проти власності – це передбачені нормами глав II та V Особливої частини КК суспільно небезпечні посягання на чужу – державну, колективну чи приватну – власність².

Стосовно суспільної небезпечності некорисливих злочинів проти власності впродовж аналізованого періоду підтримується точка зору, що «суспільна небезпека знищення або пошкодження майна менша, ніж розкрадання (адже при цьому не відбувається протиправне збагачення винного)»³. Предметом умисного знищення або пошкодження майна загальнонебезпечним способом визнається не лише чуже, але й власне майно⁴.

¹ Ємельянов В.П. Кваліфікація злочинів проти власності: навч. посібник / В.П. Ємельянов. – Х., 1996. – С. 8.

² Навроцький В.О. Злочини проти власності: лекції для студентів юридичного факультету / В.О. Навроцький. – Львів: юридичний факультет Львівського державного університету ім. Івана Франка, 1997. – С. 14.

³ Навроцький В.О. Злочини проти власності: лекції для студентів юридичного факультету / В.О. Навроцький. – Львів: юридичний факультет Львівського державного університету ім. Івана Франка, 1997. – С. 68.

⁴ Навроцький В.О. Злочини проти власності: лекції для студентів юридичного факультету / В.О. Навроцький. – Львів: юридичний факультет Львівського державного університету ім. Івана Франка, 1997. – С. 75.

З прийняттям чинного КК кримінально-правова охорона власності в Україні набула багатьох нових рис, які, безумовно, ґрунтувались на описаних вище наукових дослідженнях, пропозиціях і розробках. Проте, окремі положення та норми кримінального законодавства в частині кримінальної відповідальності за некорисливі злочини проти власності потребували (та досі потребують) ґрунтовного наукового аналізу. Однак, зазначені проблеми на теренах України після 2001 року висвітлюються лише на рівні підручників із кримінального права та науково-практичних коментарів КК. Єдиним винятком слід визнати дисертаційну роботу А. В. Сакун, присвячену кримінально-правовим і кримінологічним проблемам, що стосуються такого некорисливого злочину проти власності, як умисне знищення чи пошкодження майна¹.

Широко досліджуються питання некорисливих злочинів проти власності сучасними російськими вченими. Зокрема, проблеми кримінальної відповідальності за знищення і пошкодження майна на монографічному рівні досліджували такі російські науковці, як А. Г. Безверхов², А. М. Шаріпов³, І. Г. Шевченко⁴. Зазначені праці також слугуватимуть базою цієї монографії, звісно, з огляду на відмінності між чинними нормами кримінального законодавства України та Російської Федерації.

Нині у науці кримінального права України актуальними є питання: 1) оцінки суспільної небезпечності некорисливих злочинів проти власності та її порівняння із суспіль-

¹ Сакун А.В. Кримінально-правова характеристика умисного знищення або пошкодження майна: автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. юрид. наук / А.В. Сакун. – К.: Нац. академія внутрішніх справ, 2010. – 19 с.

² Безверхов А.Г. Имущественные преступления / А.Г. Безверхов. – Самара: Самар. ун-т, 2002. – 359 с.

³ Шарипов А.М. Уголовно-правовая оценка уничтожения и повреждения чужого имущества: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / А.М. Шарипов. – Владимир, 2005. – 178 с.

⁴ Безверхов А.Г. Уничтожение и повреждение имущества: вопросы истории, теории, практики: монография / А.Г. Безверхов, И.Г. Шевченко. – М.: Юрлитинформ, 2010. – 192 с.

ною небезпечністю корисливих посягань; 2) визначення родового та безпосередніх об'єктів некорисливих злочинів проти власності (а також встановлення змісту суспільних відносин власності, як об'єкта злочину); 3) аналіз проблемних питань предмета некорисливих злочинів проти власності; 4) визначення поняття некорисливих злочинів проти власності та їх місця у системі злочинних посягань на власність; 5) характеристика суспільнонебезпечних наслідків окремих некорисливих злочинів проти власності та проблеми причинного зв'язку у складі порушення обов'язків щодо охорони чужого майна; 6) тлумачення оціночних понять, використаних законодавцем під час конструювання окремих складів некорисливих злочинів проти власності (таких як загибель людей, тяжкі наслідки для власника майна, інші тяжкі наслідки); 7) аналіз складу злочину «погроза знищення майна», передбаченого ст. 195 КК, який є нововведенням чинного КК, і його відмежування від суміжних складів злочинів. Ми їх розглянемо під час висвітлення окремих питань цієї монографії.

1.2. Поняття та види некорисливих злочинів проти власності

Загальновідомо, що відносини власності є соціально-економічною основою функціонування будь-якого суспільства. Загалом власність як систему суспільних відносин можна розглядати у соціальному, політичному, морально-психологічному, ідеологічному аспектах, проте, в межах цієї монографії, безумовно, найважливішими є юридичне та економічне трактування власності.

В економічному розумінні власність визначається ступенем розвитку продуктивних сил, системою об'єктивно обумовлених, історично мінливих відносин між суб'єктами господарювання в процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання благ, що характеризуються привласненням засобів виробництва та його результатів. Основою відносин власності виступають відносини привласнення

засобів виробництва та його результатів. Привласнення – це економічний процес, спосіб перетворення предметів, явищ природи і суспільства, їхніх корисних властивостей на реальні умови життєдіяльності економічних суб'єктів. Складовими привласнення є відносини володіння, розпорядження і користування.

Економічний зміст власності через закріплення в нормах права набуває економіко-правового значення, тобто стає явищем, в якому правова форма відображає його економічну сутність та юридичне регулювання¹. Як правова категорія, власність відображає майнові відносини – свідомі, вольові взаємозв'язки суб'єктів з приводу привласнення благ, що закріплені системою відповідних правових норм і виявляються у взаємних суб'єктивних правах та обов'язках. Правове регулювання відносин власності складається з норм поведінки, якими встановлюється можливість чи неможливість належності матеріальних благ певним суб'єктам, визначаються межі їх повноважень, а також правові способи захисту від посягань на власність. Право власності, як відомо, є одним із основних прав людини.

Стаття 17 Загальної декларації прав людини, прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року, проголошує, що «кожна людина має право володіти майном як одноособово, так і разом з іншими; ніхто не може бути безпідставно позбавлений свого майна»². Стаття 41 Конституції України надає кожному право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; визнає право приватної власності непорушним; а також закріплює положення, згідно з яким, ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності³.

¹ Богданчиков С.В. Противодействие преступным посягательствам на абсолютные права собственности (хищения) / С.В. Богданчиков. – М.: Юнити-Дана: закон и право, 2008. – С. 3.

² Загальна Декларація прав людини. – К.: ЛОГОС, 1998. – 8 с.

³ Конституція України. Офіц. вид. – К.: Парламентське видавництво, 2007. – 64 с.

Відповідно до ст. 316 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб. Власникові належать права володіння, користування та розпоряджання своїм майном, на зміст яких не впливають місце проживання власника та місцезнаходження майна¹. Володіння характеризує необмежену в часі належність об'єкта власності певному суб'єкту, фактичне панування суб'єкта над об'єктом власності. Користування – це процес виробничого застосування і споживання корисних властивостей об'єкта власності, а також створених за його допомогою благ. Розпорядження – це здійснюване власником або делеговане ним іншим суб'єктам право прийняття планових і управлінських рішень з приводу функціонування і реалізації об'єкта власності. Під час здійснення свого права власник володіє, користується, розпоряджається своїм майном на власний розсуд, проте його дії щодо власного майна не повинні суперечити закону, а також не можуть порушувати моральні засади суспільства².

Частиною 3 статті 13 Конституції України передбачено, що «державою забезпечується захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання». Отож, норми Конституції України, які, як відомо, є нормами прямої дії, відносять захист власності від протиправних посягань до основних обов'язків держави. Одним із засобів такого захисту є закріплення в КК переліку тих посягань на власність, які визнаються злочинами і за вчинення яких передбачена кримінальна відповідальність.

КК містить значну кількість норм, які присвячені охороні суспільних відносин власності від протиправних посягань. Згідно з нашими підрахунками, суспільні відносини власності виступають об'єктами (у тому числі додатковими) у 45,72% від загальної кількості складів злочинів, передба-

¹ Цивільний кодекс України (ст. 317) // Офіційний вісник України від 28.03.2003 року. – № 11. – Ст. 461.

² Цивільний кодекс України (ст. 319) // Офіційний вісник України від 28.03.2003 року. – № 11. – Ст. 461.

чених Особливою частиною КК. Усі вони становлять систему злочинів проти власності в широкому розумінні. У такому розширеному трактуванні до системи злочинів проти власності належить і диверсія (ст. 113 КК), і порушення авторського права та суміжних прав (ст. 176 КК), і фіктивне підприємництво (ст. 205 КК), і низка тих злочинних посягань, якими відносинам власності заподіюється істотна шкода або створюється загроза її заподіяння.

У вузькому значенні систему злочинів проти власності становлять лише ті діяння, у яких власність виступає родовим та основним безпосереднім об'єктом, і які відповідно до цього охороняються єдиним комплексом кримінально-правових норм (розділом VI Особливої частини КК). Власне таке вузьке трактування і є теоретичною основою цієї монографії; саме на таких засадничих позиціях ґрунтується більшість наукових праць, присвячених цій проблематиці.

Так, наприклад, більшість авторів підручників з Особливої частини кримінального права України та науково-практичних коментарів КК, хоча не дають визначення поняття злочинів проти власності, проте приділяють увагу переліку ознак, що є спільними для цієї групи злочинів¹. Основними спільними ознаками злочинів проти власності ці автори визнають їх родовий об'єкт та предмет.

Аналогічні або дуже схожі визначення злочинів проти власності знайшли відображені в наукових працях російсь-

¹ Див. наприклад: Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 4-те вид., перероб. та доп. – Х.: Право, 2010. – С. 147–149; Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – 3-тє вид., перероб. та доп. – К.: Атіка, 2009. – С. 172–175; Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. ред. В.Т. Маляренка, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Вид. 2-ге, перероб. та доп. – Х.: ТОВ «Одісей», 2004. – С. 484–485; Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: у 2 т. / за заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. – 3-тє вид., перероб. та доп. – К.: Алерта; КНТ; Центр учбової літератури. – 2009. – Т. 1. – С. 555–556; Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Особлива частина / під заг. ред. М.О. Потебенька, В.Г. Ганчаренка. – К.: «Форум», 2001. – С. 203.

ких науковців, що досліджували цю групу злочинів¹. Наприклад, Л. Д. Гаухман та С. В. Максимов під злочинами проти власності розуміють суспільно небезпечні діяння, передбачені нормами, об'єднаними в главу «Злочини проти власності» Особливої частини Кримінального кодексу, які посягають на фактичні суспільні відносини власності²; Н. О. Лопашенко зазначає, що злочини проти власності – це умисні та необережні суспільно небезпечні діяння, передбачені главою «Злочини проти власності» Кримінального кодексу, що

¹ Див. наприклад: Безверхов А.Г. Имущественные преступления / А.Г. Безверхов. – Самара: Самар. ун-т, 2002. – 359 с.; Бойцов А.И. Преступления против собственности / А.И. Бойцов. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – 775 с.; Векленко В.В. Квалификация хищений / В.В. Векленко. – Омск: Омская академия МВД России, 2001. – 256 с.; Верин В.П. Преступления в сфере экономики: учеб.-практ. пособие / В.П. Верин. – 2-е изд., доп. – М.: Дело, 2001. – 200 с.; Владимиров В.А. Социалистическая собственность под охраной закона / В.А. Владимиров, Ю.И. Ляпунов. – М.: Юрид. лит., 1979. – 200 с.; Гельфер М.А. Преступления против личной собственности граждан / М.А. Гельфер. – М.: Всесоюзный юридический заочный ин-т, 1987 – 61 с.; Елисеев С.А. Преступления против собственности по уголовному законодательству России: Историко-теоретическое исследование: дис. ... док. юрид. наук: 12.00.08 / С.А. Елисеев. – Томск, 1999. – 337 с.; Кочои С.М. Ответственность за корыстные преступления против собственности / С.М. Кочои. – М.: АНТЭЙ. – 286 с.; Лопашенко Н.А. Посягательства на собственность / Н.А. Лопашенко. – М.: Норма: ИНФРА-М, 2012. – 528 с.; Мальцев В.В. Ответственность за преступления против собственности / В.В. Мальцев. – Волгоград: Волгогр. юрид. ин-т МВД России, 1999. – 77 с.; Плохова В.И. Насильственные преступления против собственности / В.И. Плохова. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – 295 с.; Тенчов Э.С. Квалификация преступлений против собственности / Э.С. Тенчов. – Иваново: ИвГУ, 1981. – 76 с.; Тишкевич И.С. Уголовная ответственность за посягательства на социалистическую собственность / И.С. Тишкевич. – Мн.: Репринт, 1984. – 144 с.; Ткаченко В.И. Квалификация хищений социалистического имущества: учеб. пособие / В.И. Ткаченко. – М.: ВЮЗИ, 1985. – 27 с.; Устинов В.С. Преступления против собственности (уголовно-правовые вопросы) / В.С. Устинов. – Н. Новгород: Минос, 1998. – 267 с.

² Гаухман Л.Д. Ответственность за преступления против собственности / Л.Д. Гаухман, С.В. Максимов. – М.: Учебно-консультационный центр «ЮрИнфоР», 1997. – С. 19.

посягають на власність як економіко-правову категорію та спричиняють їй шкоду¹.

З уваги на ці напрацювання та на загальне поняття злочину, закріплене ст. 11 КК, підсумуємо:

злочини проти власності – це передбачені розділом VI Особливої частини КК суспільно небезпечні винні діяння, які посягають на право власності і вчиняються суб'єктом злочину шляхом вилучення, обернення на свою користь чи на користь інших осіб, знищення або пошкодження, не передання чи не повернення, іншого протиправного впливу на чуже майно (право на майно, дії майнового характеру).

Окремої уваги з огляду на подане вище визначення заслуговують такі склади злочинів, як умисне пошкодження об'єктів електроенергетики (ст. 194¹ КК); самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво (ст. 197¹ КК) та придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 198 КК). Як видається, ці склади злочинів слід відносити до системи злочинів проти власності у широкому (а не в тісному) розумінні. Законодавець же відніс ці норми до розділу VI «Злочини проти власності», чим, на нашу думку, порушив основний критерій систематизації норм Особливої частини КК. Детальніше про доцільність перенесення цих норм до інших розділів Особливої частини КК йтиметься далі, під час аналізу об'єкта складів некорисливих злочинів проти власності.

Отож, злочини проти власності об'єднані в одну групу за певними спільними ознаками, найперше за об'єктом і предметом злочину. Однак вони наділені і відмінними рисами, зокрема способом вчинення, мотивом і метою посягання. Ці відмінності є підставою внутрішньої класифікації злочинів проти власності, оскільки вони характерні для певних порівняно самостійних видів цих злочинів.

Питання систематизації злочинів проти власності в науці кримінального права наділене елементом дискусійності. Безумовно, є такі класифікації злочинів проти власності, що не викликають жодних зауважень. Наприклад, їх поділ за

¹ Лопашенко Н.А. Преступления против собственности: теорет.-приклад. исслед. / Н.А. Лопашенко. – М.: ЛексЭст, 2005. – С. 62.

формою вини на умисні та необережні або за ступенем тяжкості на злочини невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі. Проте такі критерії систематизації універсальні, їх можна застосувати і щодо усієї системи злочинів, і щодо будь-якої групи злочинів.

Найбільш значущим і водночас дискусійним є поділ злочинів проти власності на корисливі та некорисливі. Такий поділ майнових злочинів сягає своїм корінням ще у дорадянський період розвитку науки кримінального права. Зокрема, І. Я. Фойницький вказував, що характер і спрямованість злочинної волі глибоко відрізняє ті діяння, які вчиняються проти чужого майна з метою його привласнення (корислива група), від діянь, що таким же чином посягають на чуже майно, але без такої мети (некорислива група). На його думку, в першому випадку злочинний результат вчиненого доповнюється результатом вигоди, протизаконної безоплатної наживи за рахунок утрат потерпілого; в іншому випадку вчинене виражається тільки в спричиненні майнової шкоди іншій особі. Саме з цього, на думку І. Я. Фойницького, і випливає поділ майнових посягань на корисливі і некорисливі, що має важливе юридичне та суспільне значення¹. В сучасній кримінально-правовій науці такий поділ також є доволі поширеним².

¹ Фойницький І.Я. Курс уголовного права. Часть Особенная. Посягательства личные и имущественные / И.Я. Фойницький. – М.: Типография М.М.Стасюлевича, 1907. – С. 6.

² Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 4-те вид., перероб. та доп. – Х.: Право, 2010. – С. 147–149; Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – 3-тє вид., перероб. та доп. – К.: Атіка, 2009. – С. 172–175; Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. ред. В.Т. Маляренка, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Вид. 2-ге, перероб. та доп. – Х.: ТОВ «Одісей», 2004. – С. 484–485; Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: у 2 т. / за заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. – 3-тє вид., перероб. та доп. – К.: Алерта; КНТ; Центр учбової літератури. – 2009. – Т. 1. – С. 555–556; Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Особлива частина / під заг. ред. М.О. Потєбенька, В.Г. Ганчаренка. – К.: Форум, 2001. – С. 203; Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 9-тє вид., переробл. та допов. – К.: Юридична думка, 2012. – С. 505–506.

Отож, критерієм зазначеного вище поділу виступає мета та мотив злочину.

Хоча вчені по-різному підходять до кримінально-правового визначення користі, проте сутність залишається тією ж – протиправне збагачення за рахунок іншої особи. Так, наприклад, А. Ф. Зелінський та М. Й. Коржанський під користю розуміють прагнення задовольнити індивідуальну життєву потребу шляхом протиправного, передбаченого кримінальним кодексом заволодіння чужим майном або майновим правом, що не належать винному¹. Отож, корисливий мотив виникає тоді, коли винний, вчиняючи злочин, бажає одержати у зв'язку з цим матеріальні блага для себе або інших осіб (заволодіти майном), одержати або зберегти певні майнові права, уникнути матеріальних витрат чи обов'язків або досягти іншої матеріальної вигоди.

Відтак до першої групи (корисливих злочинів проти власності) належать ті посягання на власність, що вчиняються з корисливим мотивом, і метою яких є протиправне збагачення, звернення майна, що є предметом посягання, в свою користь чи в користь інших осіб. До корисливих злочинів проти власності належать крадіжка, грабіж, розбій, вимагання, шахрайство, привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою, привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилось у неї.

Загальними ознаками, що об'єднують різні злочини цієї групи, є:

1) незаконне, безоплатне обернення чужого майна на користь винного або інших осіб;

2) прагнення, спонукання до незаконного збагачення за рахунок чужого майна (корисливий мотив).

До другої групи (некорисливих злочинів проти власності) входять посягання, що виражаються лише у спричи-

¹ Зелінський А.Ф. Корислива злочинність / А.Ф. Зелінський, М.Й. Коржанський. – К.: Генеза, 1998. – С. 42.

ненні майнової шкоди і вчиняються без мети звернення майна в свою користь чи в користь інших осіб та, як правило, без корисливого мотиву. Це умисне знищення або пошкодження майна, погроза знищення майна, необережне знищення або пошкодження майна, порушення обов'язків щодо охорони майна.

Про умовність такого поділу свідчить те, що в жодному складі злочинів проти власності, які прийнято відносити до корисливих, корисливий мотив чи корислива мета прямо не впливають із змісту тих кримінально-правових норм, якими встановлюється відповідальність за їх вчинення. Лише у статті 189 КК є вказівка на мету злочину – заволодіння чужим майном. Проте, корислива мета та мета заволодіння чужим майном – це зовсім не тотожні поняття. Звісно, зазвичай, такі посягання, як крадіжка, грабїж, розбій, вимагання, шахрайство, вчиняються власне із корисливих мотивів і мають корисливу мету. Однак, можливі випадки їх вчинення без корисливих спонукань. Наприклад, винний із заздрощів чи з помсти викрадає у потерпілого якусь річ і одразу ж викидає її у смітник. Мотив заздрощів чи помсти в цьому випадку поєднується з метою позбавити потерпілого певного майна, а не з метою власного збагачення.

Ще одним можливим варіантом викрадення чужого майна без корисливих мотивів та мети є випадок, описаний в одній із задач Практикуму з Кримінального права України за редакцією С. С. Яценка: «На шосе Деревцов підійшов до Войкової і почав тягнути її в лісопосадку, пропонуючи вступити в статеві зносини. Вона вчинила опір, їй вдалось вирватись, але на місці події залишилась її сумка з грошима і різними речами. Деревцов підняв сумку й з словами: «Підеш зі мною – віддам, а не підеш – не віддам» пішов у лісопосадку. Коли Войкова зупинила автомобіль, Деревцов з місця події втік, залишивши сумку»¹. Корисливої мети тут також немає; заволодіння майном в цьому випадку вчинялось з ме-

¹ Кримінальне право України: практикум: навч. посіб. / за ред. С.С. Яценка. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 528 с.

тою змусити потерпілу до певної поведінки; мотивом посягання було прагнення задовольнити свої статеві, а не матеріальні потреби.

Проте, у вказаних вище випадках заподіюється шкода власності, як об'єкту кримінально-правової охорони. Залишення схожих випадків посягань на чуже майно без кримінально-правової оцінки означатиме нехтування законними інтересами потерпілої особи – власника, для якого істотного значення немає – чи скористався винний з її майна, чи просто викинув його. Тому видається, що корисливу мету та корисливий мотив не слід визнавати обов'язковими ознаками жодного із злочинів, що передбачені статтями розділу VI Особливої частини КК, а випадки вчинення посягань на власність без таких мотивів та мети слід кваліфікувати за відповідними статтями цього розділу (залежно від способу вчинення цих посягань).

Окрему увагу в аспекті поділу злочинів проти власності на корисливі та некорисливі слід зосередити на тому, що корисливий мотив та мета звернення в свою користь чи в користь інших осіб стосуються лише того майна, яке є предметом цих посягань. Адже, вчиняючи умисне знищення або пошкодження майна чи погрозу знищення майна, винна особа також може керуватись корисливим мотивом (наприклад, вчиняти ці посягання за винагороду або використовувати їх як засіб для досягнення майнової вигоди чи для уникнення майнових обов'язків). Проте такий корисливий мотив не стосується майна, що є предметом цих посягань. Вчиняючи таке посягання, особа не збагачується за рахунок майна, що є їх предметом, не обертає це майно в свою користь чи в користь третіх осіб.

Отже, у монографії під некорисливими злочинами проти власності розуміються передбачені розділом VI Особливої частини КК суспільно небезпечні винні діяння, які посягають на право власності і вчиняються суб'єктом злочину шляхом спричинення майнової шкоди, без корисливого мотиву та без мети звернення майна, що виступає їх предметом, у свою користь чи в користь інших осіб.

Систему некорисливих злочинів проти власності становлять такі склади злочинів: умисне знищення або пошкодження майна (ст. 194 КК), погроза знищення майна (ст. 195 КК), необережне знищення або пошкодження майна (ст. 196 КК) та порушення обов'язків щодо охорони майна (ст. 197 КК).

Також у літературі простежується точка зору, згідно з якою до некорисливих злочинів проти власності належить склад злочину, передбачений ст. 198 КК, – придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного злочинним шляхом¹. Як уже зазначалось, на наш погляд, цей склад злочину взагалі не слід відносити до злочинів проти власності. Адже, вчиняючи такі посягання, винний перешкоджає своєчасному виявленню, розкриттю, розслідуванню злочинів, під час вчинення яких було незаконно одержане відповідне майно. Вказаний склад злочину виступає однією із форм причетності до злочинів та першочергово посягає на відносини правосуддя. Та навіть зважаючи на положення чинного КК, який відносить цей склад злочину до злочинів проти власності, висновок про те, що він некорисливий, на наш погляд, не є достатньо обґрунтованим. Адже цілком очевидно, що, отримуючи майно, завідомо здобуває незаконним шляхом, винна особа керується корисливим мотивом та має на меті незаконно збагатитись за рахунок цього майна. Така ж ситуація виникає і за вчинення цього злочину у формі придбання чи збуту. Лише під час зберігання майна, завідомо одержаного незаконним шляхом, у діях винного може не бути корисливої мети та мотиву. Детальніше про це йтиметься під час аналізу об'єктів складів некорисливих злочинів проти власності.

Склади некорисливих злочинів проти власності, своєю чергою, можна класифікувати на види за різними критеріями:

1) за формою вини – умисні (ст.ст. 194, 195 КК) та необережні (ст.ст. 196, 197 КК);

¹ Кримінальне право України. Особлива частина / за ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К.: Юрінком Інтер; Х.: Право, 2003. – С. 126.

2) за ступенем тяжкості – злочини невеликої тяжкості (ст.ст. 195, 197 КК); середньої тяжкості (ч. 1 ст. 194, ст. 196 КК); тяжкі (ч. 2 ст. 194 КК);

3) за суб'єктом – злочини, що вчиняються загальними суб'єктами, яким виповнилось 16 років (ч. 1 ст. 194, ст.ст. 195, 196 КК); злочини, що вчиняються загальними суб'єктами у віці від 14 до 16 років (ч. 2 ст. 194 КК); злочини, що вчиняються спеціальними суб'єктами (ст. 197 КК);

4) за особливістю конструкції об'єктивної сторони складу злочину – матеріальні (ст.ст. 194, 196, 197 КК) та формальні (ст. 195 КК).

Класифікацію некорисливих злочинів проти власності можна відобразити схематично (див. додатки: схеми 1, 2).

1.3. Соціальна зумовленість кримінальної відповідальності за некорисливі злочини проти власності

Серед найбільш актуальних теоретико-прикладних проблем кримінального права впродовж багатьох років окреме місце посідають проблеми кримінальної політики. Одними із принципів кримінальної політики є її науковість і соціальна зумовленість. З уваги на принцип науковості діяльність законодавця не може бути довільною. Кримінальна правотворчість, а отже – і кримінальна відповідальність має бути зумовлена певними суспільними потребами, тобто мати серйозні підстави¹. В іншому випадку створюватиметься ґрунт для суб'єктивізму і волюнтаризму в кримінально-правовому регулюванні, що негативно впливатиме на ефективність закону про кримінальну відповідальність, сприятиме виникненню диспропорцій в розвитку суспільних відносин.

Зазначимо, що з 70-х років минулого століття проблема соціальної зумовленості кримінальної відповідальності (кримінально-правової заборони, криміналізації) дедалі частіше стає предметом наукового аналізу в доктрині кримінального

¹ Брич Л.П. Кримінально-правова кваліфікація ухилення від оподаткування в Україні / Л.П. Брич, В.О. Навроцький. – К.: Атіка, 2000. – С. 13.

права. Серед тих, хто досліджував аспекти цієї проблеми, можна, зокрема, назвати таких відомих учених, як П. С. Дагель¹, Г. А. Злобін, Д. А. Керімов, В. Н. Кудрявцев, Н. Ф. Кузнецова, А. М. Яковлев², С. Г. Келіна³, А. І. Коробеев⁴, Н. О. Лопашенко⁵, В. Д. Філімонов⁶, П. А. Фефелов⁷. Опубліковано низку фундаментальних наукових праць. Серед українських учених-криміналістів, які аналізували цю проблему, можна, зокрема, назвати В. К. Грищука⁸, А. А. Музику⁹, В. О. Навроцького та Л. П. Брич¹⁰, В. І. Осадчого¹¹, Є. В. Фесенка¹², П. Л. Фріса¹³. Що-

¹ Дагель П.С. Условия установления уголовной наказуемости / П.С. Дагель // Известия ВУЗ «Правоведение». – 1975. – № 4. – С. 67–74.

² Основания уголовно-правового запрета: Криминализация и декриминализация / В.Н. Кудрявцев (отв. ред.), А.М. Яковлев (отв. ред.). – М.: Наука, 1982. – 303 с.

³ Келина С.Г. Рецензія на книгу: Коробеев А.И. Советская уголовная политика: проблемы криминализации и пенализация. Владивосток: ДГУ. – 1987. – 263 с. / С.Г. Келина // Сов. гос. и право. – 1988. – № 10. – С. 148–156.

⁴ Коробеев А.И. Советская уголовно-правовая политика: проблемы криминализации и пенализации / А.И. Коробеев. – Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 1987. – 268 с.

⁵ Лопашенко Н.А. Основы уголовно-правового воздействия: уголовное право, уголовный закон, уголовно-правовая политика / Н.А. Лопашенко. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. – 339 с.

⁶ Филимонов В.Д. Криминологические основы уголовного права / В.Д. Филимонов. – Томск: Изд-во Томск. ун-та, 1981. – 214 с.

⁷ Фефелов П.А. Критерии установления уголовной наказуемости деяний / П.А. Фефелов // Советское государство и право. – 1970. – № 11. – С. 100–107.

⁸ Грищук В.К. Поняття криміналізації / В.К. Грищук // Вісник Львівського університету. Серія юридична. Вип. 31. – Львів: ЛНУ, 1994. – С. 76–80.

⁹ Музика А.А. Відповідальність за злочин у сфері обігу наркотичних засобів / А.А. Музика. – К.: Логос, 1998. – 324 с.

¹⁰ Брич Л.П. Кримінально-правова кваліфікація ухилення від оподаткування в Україні / Л.П. Брич, В.О. Навроцький. – К.: Атіка, 2000. – 288 с.

¹¹ Осадчий В.І. Кримінально-правовий захист правоохоронної діяльності / В.І. Осадчий. – К.: Атіка, 2004. – 335 с.

¹² Фесенко Є.В. Злочини проти здоров'я населення та система заходів з його охорони / Є.В. Фесенко. – К.: Атіка, 2004. – 279 с.

¹³ Фріс П.Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми / П.Л. Фріс. – К.: Атіка, 2005. – 331 с.

правда, свою увагу названі вчені приділили лише соціальній зумовленості окремих злочинів або їх видів. В працях цих науковців йдеться, зокрема, про криміналізацію суспільно небезпечних діянь, яку поряд із декриміналізацією, пеналізацією, депеналізацією, диференціацією і індивідуалізацією кримінальної відповідальності відносять до основних методів кримінально-правової політики.

Поняття криміналізації не визначене законодавцем на рівні закону. В Україні немає спеціального закону, який би в комплексі регулював питання правотворчості. Немає визначення криміналізації і в актах Конституційного Суду та Верховного Суду України. В теорії кримінального права з цього приводу висловлені різні думки. Умовно їх можна звести до двох розумінь криміналізації: в широкому і вузькому значенні цього слова.

Криміналізація, як зазначає А. А. Музика, охоплює процес і результат визнання певних видів діянь злочинними і кримінально карними. Вирішення проблеми криміналізації визначає обсяг заходів державного примусу у сфері боротьби з суспільно небезпечними діяннями, є основою для вирішення органами попереднього розслідування, прокуратури, судами питань притягнення винуватих до кримінальної відповідальності та призначення їм покарання або звільнення таких осіб від кримінальної відповідальності або покарання, пом'якшення покарання, впливає на зміст і спрямованість профілактичних заходів і на правове виховання населення¹.

Р. Р. Галиакбаров, розглядаючи криміналізацію в широкому значенні, розуміє під цим поняттям не лише закріплення в законі певних ознак нових складів злочинів, але і підвищення верхніх меж санкцій норм закону про кримінальну відповідальність, звуження сфери застосування інститутів звільнення від покарання, конструювання норм загального характеру, що розширюють небажані правові наслідки для суб'єктів злочинів².

¹ Музика А.А. Відповідальність за злочин у сфері обігу наркотичних засобів / А.А. Музика. – К.: Логос, 1998. – С. 259.

² Галиакбаров Р.Р. Проблемы криминализации многосубъектных общественно-опасных деяний / Р.Р. Галиакбаров // Актуальные проблемы криминализации и декриминализации общественно-опасных деяний. – Омск: Омская высш. школа милиции, 1980. – С. 40–41.

У вузькому значенні криміналізацію ототожнюють з кримінально-правовою заборонаю. Зокрема, А. І. Коробеев вважає, що криміналізація є процесом виявлення суспільно небезпечних форм індивідуальної поведінки, визнання допустимості і можливості кримінально-правової боротьби з ними та фіксація їх в законі як злочинних і караних¹. Н. О. Лопашенко вказує, що метою криміналізації є створення цілісної системи кримінально-правової заборони².

Повертаючись до широкого розуміння криміналізації, слід зважити на поняття криміналізації, запропоноване В. К. Грищуком. На його думку, аналізуючи кожне суспільно значуще діяння через призму шкали цінностей суспільного нормативного комплексу і мети суспільного розвитку, законодавець оцінює конкретні діяння особи як корисні для суспільства, або шкідливі чи небезпечні для нього. Наслідком такої оцінки може бути прийняття норми закону про кримінальну відповідальність, яка дозволяє, заохочує або забороняє під загрозою покарання конкретне діяння (тобто криміналізує його). Тому виділяти лише одну з рис криміналізації (заборону) і на цій основі давати визначення поняття криміналізації не можна. Отож, на думку В. К. Грищука, криміналізація – це стадія, етап, метод реалізації соціально зумовленої кримінальної політики держави; складний, науково обґрунтований процес оцінки суспільно значущих діянь як корисних для суспільства або суспільно небезпечних, який завершується прийняттям законодавцем норм закону про кримінальну відповідальність, що забороняють під загрозою кримінального покарання або заохочують чи дозволяють конкретні типи таких діянь³. «Мудрість законодавця виявля-

¹ Коробеев А.И. Советская уголовно-правовая политика: проблемы криминализации и пенализации / А.И. Коробеев. – Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 1987. – С. 82.

² Лопашенко Н.А. Основы уголовно-правового воздействия: уголовное право, уголовный закон, уголовно-правовая политика / Н.А. Лопашенко. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. – С. 280.

³ Грищук В.К. Проблемы кодификации криминального законодательства Украины / В.К. Грищук. – Львів: ЛДУ, 1993. – С. 44–45.

ється тоді, коли він розуміє це та вміє розпізнати і усвідомити ті сфери суспільних відносин, які потребують певного методу правового регулювання для досягнення суспільно значимої мети»¹. Отож, поняття «криміналізація» є більш широким за змістом, ніж поняття «кримінально-правова заборона». А звідси випливає змістовна різниця між поняттями «підстави криміналізації» і «підстави кримінально-правової заборони».

Кримінальне право покликане слугувати інструментом для вирішення завдань, які стоять перед суспільством. Тому механізм соціальної дії кримінально-правової норми визначається найперше тим, чи відповідає інструмент завданню, тобто чи потрібна суспільству кримінально-правова норма і якщо потрібна, то яка². Наукове дослідження цієї проблеми, як слушно зазначає В. К. Грищук, має дати відповідь на питання: чи доцільно забороняти певне діяння людини під загрозою покарання і якою у зв'язку з цим має бути теоретико-прикладна модель норми (норм) закону про кримінальну відповідальність? Від вирішення цих питань і грамотного правозастосування залежить ефективність норм законодавства про кримінальну відповідальність³. У підсумку це не лише дозволить пояснити необхідність закону про кримінальну відповідальність, але й підвищити наукову обґрунтованість його змісту, уникнути або максимально зменшити кількість прорахунків у правотворчості, знизити ризик прийняття не зумовлених потребами життя, свавільних, неефективних рішень, уникнути двох протилежних, але однаково небажаних наслідків: прогалин у кримінальній караності або, навпаки, до її надмірності, надлишковості.

¹ Грищук В.К. Поняття криміналізації / В.К. Грищук // Вісник Львівського університету. Серія юридична. Вип. 31. – Львів: ЛНУ, 1994. – С. 79.

² Коган В.М. Социальный механизм уголовно-правового воздействия / В.М. Коган. – М.: Наука, 1983. – С. 9.

³ Грищук В.К. До питання про соціальну зумовленість кримінальної відповідальності за суспільно небезпечні діяння у сфері господарської діяльності / В.К. Грищук // Відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності: матеріали наук. практ. конференції. – Харків: Кроссроуд, 2006. – С. 15–18.

У межах цього підрозділу розглянемо і чинники (обставини), які зумовлюють кримінальну відповідальність за некорисливі посягання на власність, тобто криміналізацію цих діянь. У літературі для позначення вказаного поняття вживаються різні терміни, зокрема: підстави, принципи, критерії, умови, причини, передумови, фактори, чинники. Думається, що найбільш доцільно іменувати їх чинниками (обставинами), які зумовлюють криміналізацію діянь, тобто кримінальну відповідальність за вчинення певних суспільно небезпечних діянь. Діяти на підставі чого-небудь, як підкреслюють Л. П. Брич та В. О. Навроцький, означає спиратися на щось, мати щось за основу, відштовхуватися від чогось, мати щось за оправдання, достатній привід для діяльності¹. Отже, чинники (обставини), які зумовлюють криміналізацію діяння, – це все те, що створює реальну потребу в кримінально-правовій нормі, внутрішня необхідність її виникнення.

Є відмінності між поглядами вчених не лише в термінологічному позначенні наведених вище чинників (обставин) криміналізації, але в їх кількісному і змістовному розумінні. До таких чинників (обставин) вони відносять, зокрема, такі з них: 1) високий ступінь суспільної небезпеки діянь; 2) їх порівняну поширеність і типовість як форм вияву антисуспільної поведінки; 3) динаміку вказаних діянь з уваги на причини і умови, що їх породжують; 4) матеріальну і моральну шкоду, що заподіяна такими діяннями; 5) нерегульованість відповідальності за ці діяння в законі про кримінальну відповідальність; 6) неможливість успішної боротьби з ними менш репресивними засобами; 7) можливість впливу на них кримінально-правовими засобами; 8) можливості кримінальної юстиції в боротьбі з ними; 9) наявність матеріальних засобів для реалізації кримінально-правового впливу; 10) відсутність можливих побічних наслідків заборони; 11) необхідність кримінально-правових гарантій охорони деяких конституційних прав і приписів; 12) міжнарод-

¹ Брич Л.П. Кримінально-правова кваліфікація ухилення від оподаткування в Україні / Л.П. Брич, В.О. Навроцький. – К.: Атіка, 2000. – С. 59.

но-правові зобов'язання; 13) об'єктивні закономірності життя і суспільства; 14) загальні закони управління; 15) рівень розвитку науки і техніки; 16) усвідомлення об'єктивної потреби суспільства в криміналізації; 17) рівень суспільної правосвідомості; 18) рівень суспільної психології; 19) історично сформовану традицію розуміння злочинного і незлочинного; 20) визначеність і єдність термінології; 21) співрозмірність санкції та економії репресії; 22) найбільш типові і небезпечні об'єктивні та суб'єктивні ознаки діянь; 23) особистісні ознаки суб'єктів діянь; 24) поведінку потерпілого¹. В. К. Матвійчук вважає, що система цих чинників (обставин) повинна доповнюватися «тими критеріями, що відповідають дефініції і стосуватися наступних критеріїв: 1) криміналізоване діяння повинно чітко визначатися у законі; 2) діяння повинно обурювати громадську думку; 3) діяння не повинно визнаватися дозволеним більшістю населення; 4) має сприяти ефективному вирішенню конфліктів у суспільстві; 5) корисність заборони².

У наукових працях вчені не обмежуються лише з'ясуванням тих чинників (обставин), які зумовлюють криміналізацію діянь, а роблять спроби їх систематизації. Зокрема, В. І. Курляндський диференціює їх на дві групи: 1) пов'язані з суспільною небезпекою діяння; 2) не пов'язані з суспільною небезпекою діяння: *соціальні* (поширеність діяння; рівень правосвідомості громадян; науково обґрунтовані дані про можливість підвищення ефективності боротьби з таким діянням шляхом застосування кримінально-правових засобів; можливість виявлення діяння кримінально-процесуальними засобами; шкідливість антисоціальних наслідків діяння тощо); *економічні* (обсяг матеріальної шкоди, заподіяної діянням, його негативний вплив на господарський меха-

¹ Коробеев А.И. Советская уголовно-правовая политика: проблемы криминализации и пенализации / А.И. Коробеев. – Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 1987. – С. 66.

² Матвійчук В.К. Проблеми криміналізації та декриміналізації діянь, що посягають на навколишнє природне середовище / В.К. Матвійчук // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2006. – № 3 (53). – С. 91.

нізм); *інші* фактори (загальнополітичні мотиви; міжнародні обставини; недостатньо чітке вирішення питання про кримінальну відповідальність за це діяння в чинному законодавстві тощо)¹.

П. С. Дагель, називаючи ці чинники (обставини) умовами криміналізації, класифікує їх на дві групи: а) об'єктивні умови криміналізації (суспільна небезпека діяння; поширеність діяння; неможливість боротьби з цим діянням менш репресивними засобами); б) суб'єктивні умови криміналізації (усвідомлення необхідності криміналізації на рівні законодавця)².

А. І. Коробеев зводить фактори криміналізації в три порівняно самостійні групи: а) юридично-кримінологічні; б) соціально-економічні; в) соціально-психологічні³. Л. П. Брич та В. О. Навроцький поділяють підстави криміналізації на дві групи: 1) соціальні і соціально-психологічні, які виражають суспільну необхідність і політичну доцільність установа кримінальної відповідальності (суспільна небезпека діяння; порівняна його поширеність; співрозмірність позитивних і негативних наслідків криміналізації; неможливість подолання цього правопорушення без застосування кримінально-правових заходів); 2) системно-правові, які визначають вимоги до кожної кримінально-правової норми, відповідність яким забезпечує логічну узгодженість її з системою права взагалі, та з системою кримінального права зокрема (прийняття нової норми закону про кримінальну відповідальність не суперечить Конституції України; суспільно небезпечні посягання порушують норми інших галузей чинного законодавства, якими встановлені певні обов'язки суб'єктів;

¹ Курляндский В.И. Уголовная политика: дифференциация и индивидуализация уголовной ответственности / В.И. Курляндский // Основные направления борьбы с преступностью. – М.: Юридическая литература, 1975. – С. 81.

² Дагель П.С. Условия установления уголовной наказуемости / П.С. Дагель // Известия ВУЗ «Правоведение». – 1975. – № 4. – С. 67–74.

³ Коробеев А.И. Советская уголовно-правовая политика: проблемы криминализации и пенализации / А.И. Коробеев. – Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 1987. – С. 69.

норми закону про кримінальну відповідальність логічно вписуються у відповідний розділ Особливої частини КК)¹.

В. І. Осадчий називає такі чинники, що зумовлюють необхідність кримінально-правового захисту: а) кримінологічний (визначає небезпеку посягання, його поширеність); б) нормативний (відображає зумовленість кримінально-правового захисту нормами Конституції та іншими законами); в) соціально-психологічний (показує необхідність кримінально-правового захисту як засобу стабілізації в суспільстві); г) історичний (визначає тенденції розвитку законодавства про кримінальну відповідальність); ґ) міжнародний (показує практику вирішення кримінально-правового захисту за кордоном)². М. В. Семикін підтримує виділення шести типових підстав криміналізації: 1) несприятлива динаміка певного виду суспільно небезпечних діянь, які раніше не утворювали спеціальний склад злочину; 2) виникнення або суттєвий розвиток нової групи суспільних відносин, що відбуваються на базі економічного чи технічного прогресу; 3) виявлення шкідливих наслідків господарської та іншої діяльності людей, у зв'язку з чим виникає необхідність обмежити форми і межі цієї діяльності; 4) суттєва і раптова зміна соціального, економічного або політичного стану, що може обумовити превентивну криміналізацію, яка здійснюється ще до того, як відповідні можливі суспільно небезпечні дії будуть реально поширені; 5) такий розвиток суспільства, котрий визначає нетерпимість, особливу небезпеку деяких дій, з якими раніше доводилося (або можливо було) миритися, але в нових умовах подібні дії опиняються у протиріччі з усім ладом суспільних відносин; 6) необхідність виконання зобов'язань за міжнародними угодами³. На основі

¹ Брич Л.П. Кримінально-правова кваліфікація ухилення від оподаткування в Україні / Л.П. Брич, В.О. Навроцький. – К.: Атіка, 2000. – С. 12.

² Осадчий В.І. Кримінально-правовий захист правоохоронної діяльності / В.І. Осадчий. – К.: Атіка, 2004. – С. 57.

³ Семикін М.В. Створення терористичної групи чи терористичної організації: кримінально-правове дослідження / М.В. Семикін. – Харків: Національний ун-т внутр. справ, 2003. – С. 14–15.

аналізу теоретичних положень щодо встановлення кримінально-правової заборони суспільно небезпечних діянь А. М. Шульга виділяє такі фактори: 1) кримінологічний; 2) екологічний; 3) економічний; 4) історичний; 5) нормативний¹.

Зрозуміло, що всі наведені вище класифікації чинників (обставин), які зумовлюють кримінальну відповідальність, однаково цінні для науки кримінального права і, без сумніву, заслуговують на роль предмета окремого дослідження. У межах цієї монографії ми лише констатуємо наявність такої наукової проблеми. Водночас, слід погодитися з А. І. Коробєєвим, С. Г. Келіною та А. В. Грошевим, що умовно ці чинники (обставини) можна класифікувати на дві групи: а) чинники (обставини), які зумовлюють установа кримінальної відповідальності за певні суспільно небезпечні посягання; б) чинники (обставини), які стосуються процесу криміналізації, тобто процесу правотворчої діяльності. Зокрема, А. І. Коробєєв підкреслив, що початково «вирішується головне, центральне питання – про допустимість, можливість і доцільність установа кримінально-правової заборони. На наступному етапі – стадії формулювання кримінально-правової норми – виникає необхідність врахування ще низки чинників. Їх ми називаємо критеріями криміналізації. Критерії криміналізації – це обставини, що характеризують об'єктивні і суб'єктивні ознаки криміналізованих діянь і підлягають врахуванню в процесі законотворчої діяльності з метою створення оптимальних моделей кримінально-правових норм². По суті, як слушно зазначає С. Г. Келіна, перша група факторів (чинників) відповідає на питання: «запроваджувати чи не запроваджувати нову кримінально-правову заборону», а інша група цих факторів (чинників) – це ті, які «підлягають врахуванню при конструюванні кримінально-

¹ Шульга А.М. Соціальна зумовленість встановлення кримінально-правової заборони забруднення або псування земель / А.М. Шульга // Вісник ХНУВС. – 2006. – № 32. – С. 43.

² Коробєєв А.И. Советская уголовно-правовая политика: проблемы криминализации и пенализации / А.И. Коробєєв. – Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 1987. – С. 88.

правової норми після позитивного вирішення питання про запровадження кримінально-правової заборони»¹.

Як зазначалося, предметом монографії є перша група чинників (обставин). Проведений аналіз поглядів учених щодо цієї проблеми дозволяє умовно виокремити такі основні чинники (обставини), які можна вважати найбільш прийнятими для з'ясування соціальної зумовленості кримінальної відповідальності некорисливих злочинів проти власності: 1) суспільна небезпека цих посягань; 2) їх відносна поширеність; 3) доцільність протидії цим посяганням кримінально-правовими засобами; 4) традиції вітчизняної законодавчої практики щодо протидії цим посяганням; 5) зарубіжний досвід застосування кримінально-правових засобів протидії цим посяганням.

Суспільна небезпека некорисливих злочинів проти власності. У сучасній теорії кримінального права загально-визнано, що ознакою злочинного діяння є його суспільна небезпека, яка виконує основну роль серед чинників (обставин) криміналізації діяння. Для віднесення законодавцем тих чи інших діянь до злочинних, як підкреслює П. А. Фефелов, вирішальною є їх суспільна небезпека². Така точка зору підтримується більшістю наукових дослідників цієї проблематики. Суспільна небезпека є об'єктивною ознакою діяння, оскільки вона існує поза свідомістю особи. Однак, унаслідок її усвідомлення особою, законодавцем вона має об'єктивно-суб'єктивний характер. Співвідношення об'єктивного і суб'єктивного під час оцінки конкретного діяння як суспільно небезпечного, а пізніше його втілення в нормі закону про кримінальну відповідальність значною мірою залежить від мудрості, фахової спроможності законодавця.

¹ Келина С.Г. Рецензія на книгу: Коробеев А.И. Советская уголовная политика: проблемы криминализации и пенализация. Владивосток: ДГУ. – 1987. – С. 263. / С.Г. Келина // Сов. гос. и право. – 1988. – № 10. – С. 150.

² Фефелов П.А. Критерии установления уголовной наказуемости деяний / П.А. Фефелов // Советское государство и право. – 1970. – № 11. – С. 101.

Зміст суспільної небезпеки діяння виявляється в тому, що воно заподіює або може заподіяти істотну шкоду фізичній чи юридичній особі, суспільству, державі. В чинному КК законодавець застосував різні методи визнання істотною шкоди, що заподіяна діянням. Зокрема: а) шляхом визначення діяння, яке, на його думку, завдає істотної шкоди, у формальних складах злочинів (наприклад, ст. 195 КК); б) шляхом чіткого визначення її через конкретні поняття в матеріальних складах злочинів (наприклад, загибель людей або тілесні ушкодження (ч. 2 ст. 194, ст. 196 КК), великі розміри шкоди (наприклад, ч. 1 ст. 194 КК), особливо великі розміри (наприклад, ч. 2 ст. 194 КК); в) за допомогою оціночних понять (наприклад, ч. 2 ст. 194, ст. 197 КК містять вказівку на «тяжкі наслідки»). В останньому випадку питання про наявність чи відсутність істотної шкоди вирішується судом у кожному конкретному випадку з уваги на усі обставини справи.

Отож, шкода, яка заподіюється або може бути заподіяна некорисливими злочинами проти власності фізичній чи юридичній особі, суспільству, державі, може бути різною. За умисного знищення або пошкодження майна (ст. 194 КК), необережного знищення або пошкодження майна (ст. 196 КК), порушення обов'язків щодо охорони майна (ст. 197 КК) вона є найперше матеріальною. Знищення майна призводить до того, що власник втрачає це майно і не може володіти, користуватися і розпоряджатися ним відповідно до його цільового призначення, а під час його пошкодження користуватися і розпоряджатися ним. Водночас відновлення пошкодженого майна часом потребує значних коштів. Погроза знищення майна є кримінально караною лише у випадку, коли наявні реальні підстави побоювання здійснення цієї погрози. Тобто, коли вона призводить до порушення психологічної рівноваги особи, виникнення у неї морально-психологічного дискомфорту, стану страху, що негативно впливає на її стосунки у сім'ї, колективі, на продуктивність її праці тощо.

Особливо небезпечні некорисливі злочини проти власності, коли вони заподіюють фізичну шкоду людям – спричиняють загибель людей або тілесні ушкодження (ч. 2 ст. 194,

ст. 196 КК) або коли вони вчиняються загальнонебезпечними способами (ч. 2 ст. 194 КК).

Некорисливі злочини, пов'язані зі знищенням або пошкодженням майна, що задіяне у підприємницькій діяльності, негативно впливають на здійснення цієї діяльності. Якщо знищене або пошкоджене майно було здане в оренду, то власник утрачає можливість одержувати орендну плату. Знищення або пошкодження майна може призводити до порушення нормальної організаційно-управлінської діяльності транспорту, зв'язку, установ, організацій, до певного підриву економічної безпеки України.

За вчинення некорисливих злочинів проти власності заподіюється шкода міжнародному та внутрідержавному правопорядку, оскільки грубо порушується право власності. Як уже зазначалось, ст. 17 «Загальної декларації прав людини» передбачає, що «кожна людина має право володіти майном як одноособово, так і спільно з іншими; ніхто не може бути безпідставно позбавлений свого майна»¹. В «Декларації про державний суверенітет України», прийнятій Верховною Радою України 16 липня 1990 р., охорону прав людини віднесено до переліку найважливіших підстав створення незалежної Української держави².

У Конституції України проголошено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою цінністю. Серед конституційних прав людини і громадянина вказано право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право власності є непорушним³.

Унаслідок вчинення некорисливих злочинів проти власності виникає деформація суспільної безпеки, суспільного по-

¹ Загальна Декларація прав людини. – К.: ЛОГОС, 1998. – 8 с.

² Декларація о государственном суверенитете Украины, принята Верховным Советом Украинской ССР 16 июля 1990 г. – К.: Политиздат Украины, 1990. – С. 8.

³ Конституція України. Офіц. вид. – К.: Парламентське видавництво, 2007. – 64 с.

ряду і здатності держави їх підтримувати, тобто виникає ще й дискредитація держави, її об'єднувальних функцій, її спроможності виконувати свою соціальну роль щодо забезпечення суспільної безпеки і суспільного порядку¹. Як відомо, саме на державу, відповідно до ст. 13 Конституції, покладено обов'язок захищати права усіх суб'єктів права власності.

Отже, заборона некорисливих злочинів проти власності не суперечить нормам міжнародного права, чинному законодавству України, а навпаки – спрямована на реалізацію цих норм із метою забезпечення ефективної протидії цим посяганням.

Нарешті, некорисливі злочини проти власності заподіюють моральну шкоду потерпілим фізичним особам, що є власниками майна, одночасно принижуючи їх гідність. Певний психологічний дискомфорт, а в низці випадків і моральна шкода, заподіюється іншим членам соціуму, в якому проживає потерпілий, підриває у них віру в правопорядок, що може породжувати правовий нігілізм, почуття незахищеності, нестабільності суспільного співжиття тощо.

У підсумку такі діяння розхитують, підривають моральні устої, фундамент суспільства. Ще Ад. Франк зауважував, що «як тільки наша свобода, наша власність, наша безпека, наша честь піддаються небезпеці, ми стаємо безсилими; суспільство припиняє існувати для нас, тому що воно нас не охороняє, воно припиняє існувати і для самого себе, оскільки воно не виконує свій обов'язок»². Як справедливо зазначає Є. Л. Стрельцов, «знищення, пошкодження та інші подібні дії містять значну суспільну небезпеку, об'єктивно не меншу, ніж корисливі злочини»³. «Порушуючи принцип недоторканості власності, підриваючи стимули до активної підприємницької та іншої економічної діяльності, викликаючи

¹ Козлов А.П. Понятие преступления / А.П. Козлов. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. – С. 708.

² Философия уголовного права / сост., ред. и вступ. ст. Ю.В. Голика. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. – С. 148.

³ Стрельцов Є.Л. Економічні злочини: внутрідержавні та міжнародні аспекти / Є.Л. Стрельцов. – Одеса: Астропринт, 2000. – С. 126.

соціальну напруженість і провокуючи ріст конфліктів у суспільстві, ці правопорушення підривають стабільність і стійкість економічної системи, серйозно перешкоджають економічному росту, порушують нормальне функціонування основних економічних процесів»¹.

Згідно з найбільш усталеним підходом щодо співвідношення суспільної небезпечності корисливих і некорисливих злочинів проти власності, корисливі злочини визнаються суспільно небезпечнішими, аніж некорисливі. Найперше це пояснюється тим, що корисливі злочини кількісно переважають і у загальній злочинності, і серед посягань на власність. Також такий підхід базується на положеннях чинного КК. Найперше, такий висновок впливає із порівняння санкцій статей КК, які передбачають відповідальність за корисливі та некорисливі злочини проти власності.

Так, наприклад, за вчинення основного складу крадіжки як мінімальне покарання КК передбачає штраф від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, тоді як мінімальним покаранням за умисне знищення або пошкодження майна у великих розмірах є штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Крадіжка, вчинена у великих розмірах, карається позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років, грабіж, вчинений у великих розмірах, – від семи до десяти років, тоді як за умисне знищення майна у великих розмірах як максимальне покарання КК передбачає позбавлення волі на строк до трьох років. Отож, відсутність корисливого мотиву сприймається як обставина, що свідчить про нижчий рівень суспільної небезпеки (порівняно із корисливими посяганнями на власність).

Проте в теорії кримінального права висловлювалось діаметрально протилежне твердження, згідно з яким знищення і пошкодження майна за інших рівних умов є більш

¹ Безверхов А.Г. Уничтожение и повреждение имущества: вопросы истории, теории, практики: монография / А.Г. Безверхов, И.Г. Шевченко. – М.: Юрлитинформ, 2010. – С. 187.

суспільно небезпечним, аніж корисливі злочини, «оскільки при цьому із економічного обороту і споживання суспільства (законного і незаконного) майно вилучається назавжди або ж воно в такий оборот повертається лише за умови суттєвих затрат на його відновлення, а схоронність, збереженість майна з точки зору соціально-економічного підходу є фактором благополуччя не лише окремого власника, але й суспільства в цілому»¹. Насправді, майно, здобуте злочинним шляхом, не втрачає свої споживчі властивості, тобто здатність задовольняти матеріальні та нематеріальні потреби членів суспільства. Викрадене майно зберігає свою мінову вартість, економічну цінність, залишається в майновому обороті. Таке майно може бути витребуване власником із чужого незаконного володіння. Тоді як у результаті умисного чи необережного знищення майна речі припиняють своє існування, виключаються із майнового обороту, утрачають свої споживчі якості, мінову та економічну цінність. Право власності в результаті знищення майна припиняється (п. 4 ч. 1 ст. 346 ЦК), оскільки зникає сам об'єкт права власності.

У цьому аспекті найбільш обґрунтованим видається підхід, згідно з яким суспільна небезпечність корисливих і некорисливих злочинів проти власності співвідносяться між собою як рівні величини. Однакова суспільна небезпечність цих посягань обґрунтовується низкою факторів. По-перше, «з врахуванням економічних реалій, законодавець не повинен корисливий характер злочинів проти власності визнавати обставиною, що посилює відповідальність, і встановлювати більш суворі покарання на підставі виключно корисливої мотивації та цілеспрямованості останніх»². Йдеться про те, що в умовах ринкової економіки користь, як прагнення вигоди, збагачення, –

¹ Файзрахманова Л.М. Уголовная ответственность за уничтожение или повреждение чужого имущества по УК России: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук / Л.М. Файзрахманова. – Ижевск, 2002. – С. 4–5.

² Безверхов А.Г. Уничтожение и повреждение имущества: вопросы истории, теории, практики: монография / А.Г. Безверхов, И.Г. Шевченко. – М.: Юрлитинформ, 2010. – С. 149.

це основні мета та мотив економічної поведінки всіх учасників економічних відносин. А те, що визнається нормальним у легальному секторі економіки і відповідає сучасним економічним закономірностям, не може розглядатися як обставина, що посилює юридичну відповідальність у нелегальному секторі економіки. «Оскільки нажива, як і отримання прибутку, в умовах ринкових відносин є природнім атрибутом економічного життя людей і суспільства, то можливою є зміна кримінально-правової оцінки користі, що лежить в основі вчинення цілої низки злочинів...»¹. По-друге, для учасників економічних відносин не має принципового значення, з яких саме мотивів (корисливих чи некорисливих) вчиняються посягання на їх майнові права та інтереси. По-третє, зважаючи на розуміння об'єкта злочинів проти власності як економічних відносин із забезпечення оптимального задоволення потреб їх учасників за раціонального використання матеріальних благ, також не простежується висновок про те, що корисливі посягання є суспільно небезпечнішими, аніж некорисливі.

Це свідчить про те, що некорисливі посягання на власність здатні заподіювати істотну шкоду відносинам власності; характеризуються суспільною небезпечністю, що за рівнем не поступається суспільній небезпеці корисливих злочинів проти власності. Отже, наявний основний із чинників, що обумовлюють кримінальну відповідальність за ці діяння.

Відносна поширеність некорисливих злочинів проти власності. Кримінально-правова заборона, як обґрунтовано стверджує А. І. Коробеев, буде виправданою, коли охоплюватиме, по-перше, типові, по-друге, достатньо поширені форми антисуспільної поведінки². Однак, не завжди

¹ Козаченко И.Я. Содержательно-функциональная дифференциация корысти (состояние и перспектива) / И.Я. Козаченко // Пять лет действия УК РФ: итоги и перспективы: материалы II Международной научно-практической конференции. 30-31 мая 2002 г. – М.: ЛексЭст, 2003. – С. 220.

² Коробеев А.И. Советская уголовно-правовая политика: проблемы криминализации и пенализации / А.И. Коробеев. – Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 1987. – С. 153.

поширеність антисупільної поведінки свідчить про необхідність її криміналізації. Йдеться, зокрема, про алкоголізм, азартні ігри, лихослів'я тощо. В подібних випадках буде важко забезпечити принцип невідворотності покарання у випадку їх криміналізації, що, своєю чергою, може підірвати престиж закону про кримінальну відповідальність серед населення, знижуватиме «образ злочинця», спотворюватиме уяву про дійсну небезпеку злочинності, призводитиме до невинновданого перевантаження органів кримінальної міліції. За масового вияву такого діяння криміналізація безсила, бо притягувати всіх порушників до кримінальної відповідальності нереально, а вибірково – несправедливо. На цьому влучно акцентує А. В. Кладков¹. Викладені вище погляди підтримують і інші вчені, зокрема Н. О. Лопашенко², В. М. Коган³, Г. А. Злобін⁴, В. Д. Філімонов⁵, Т. А. Лесневські-Костарева⁶, П. П. Осипов⁷.

Певне уявлення про поширеність некорисливих злочинів проти власності формують судові статистичні дані. В таблиці 1 наведені кількісні характеристики щодо осіб, за-

¹ Кладков А.В. Реализация принципа справедливости в уголовном праве / А.В. Кладков // Пять лет действия УК РФ: итоги и перспективы: материалы 11-й междунар. науч.-практ. конф., состоявшейся на юрид. фак. МГУ им. М.В. Ломоносова, 30–31 мая 2002 г. / [Комиссаров В.С. (отв. ред.) и др.]. – М.: ЛексЭст, 2003. – С. 119.

² Лопашенко Н.А. Основы уголовно-правового воздействия: уголовное право, уголовный закон, уголовно-правовая политика / Н.А. Лопашенко. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. – 339 с.

³ Коган В.М. Социальный механизм уголовно-правового воздействия / В.М. Коган. – М.: Наука, 1983. – 183 с.

⁴ Основания уголовно-правового запрета: Криминализация и декриминализация / В.Н. Кудрявцев (отв. ред.), А.М. Яковлев (отв. ред.). – М.: Наука, 1982. – 303 с.

⁵ Филимонов В.Д. Криминологические основы уголовного права / В.Д. Филимонов. – Томск: Изд-во Томск. ун-та, 1981. – 214 с.

⁶ Лесневски-Костарева Т.А. Дифференциация уголовной ответственности. Теория и законодательная практика / Т.А. Лесневски-Костарева. – М.: Норма, 1998. – 213 с.

⁷ Осипов П.П. Проблема наказания / П.П. Осипов // Известия ВУЗ «Правоведение». – 1973. – № 6. – С. 120–132.

суджених за статтями 194, 195, 196, 197 КК, за вироками, що набрали законної сили у 2006–2007 роках (див. додатки: таблиця 1). Отже, у 2006–2007 роках в Україні було засуджено за некорисливі злочини проти власності 781 особу, з них 713 – за умисне знищення або пошкодження чужого майна. Щоправда, за погрозу знищення майна та необережне знищення майна кількість засуджених незначна (13 осіб). Дані щодо кількості осіб, засуджених за статтями 194, 195, 196, 197 КК у 2008–2011 роках, містяться у додатках (таблиця 2). З огляду на ці дані упродовж указаних чотирьох років за некорисливі злочини проти власності в Україні було засуджено 623 особи, з них: за умисне знищення або пошкодження майна (ст. 194 КК) – 553 особи; за порушення обов'язків щодо охорони майна (ст. 197 КК) – 46 осіб; за погрозу знищення майна (ст. 195 КК) – 17 осіб; за необережне знищення майна (ст. 196 КК) – 7 осіб.

Однак слід наголосити на тому, що наведена у таблиці кількість засуджених за ці злочини не розкриває повну картину їх вчинення, оскільки, як відомо, не всі кримінальні справи доходять до суду, а не всі справи, що розглянуті судами, завершилися обвинувальними вироками. Частина притягнутих до кримінальної відповідальності осіб була звільнена від кримінальної відповідальності та від покарання за різними правовими підставами.

Прикладом можуть слугувати дані, наведені у додатках (у таблицях 3 та 4), де містяться довідки про факти умисного знищення та пошкодження чужого майна шляхом підпалу (ч. 2 ст. 194 КК) у 2010–2011 роках. Зокрема, з цих даних видно, що із 615 кримінальних справ, що перебували в провадженні впродовж 2010 року, закінчено розслідуванням 154 справи, з яких 142 направлені до суду в порядку ст. 232 КПК; виявлено 75 осіб, що вчинили ці злочини. Знято з обліку 2010 року 349 кримінальних справ, порушених за ч. 2 ст. 194 КК.

Із 670 кримінальних справ, що перебували в провадженні впродовж 2011 року, закінчено розслідуванням 160 справи, з яких 156 направлені до суду в порядку ст. 232 КПК; виявлено 107 осіб, що вчинили злочин, передбачений

ч. 2 ст. 194 КК. Знято з обліку 2011 року 37 кримінальних справ цієї категорії.

Окрім того, певна частина некорисливих посягань на власність залишається латентною. В цьому аспекті доречним видається вислів А. Ф. Зелінського про те, що робити висновок про стан злочинності за судовою статистикою – це те саме, що робити висновок про кількість риби у водоймі за кількістю зловленої риби¹.

Отож, найпоширенішими серед злочинів проти власності є умисні знищення та пошкодження чужого майна (ст. 194 КК), незначною поширеністю характеризуються такі некорисливі злочини проти власності, як погроза знищення чужого майна (ст. 195 КК) та необережне знищення та пошкодження чужого майна (ст. 196 КК). Проте, як підкреслює П. С. Дагель, законодавець установлює караність діянь, які в правозастосувальній практиці не виникають, передбачаючи можливість їх вчинення. Це здійснюється ним або для захисту життєво важливих суспільних відносин (у нашому випадку – відносин власності) або на підставі міжнародних договорів².

Доцільність протидії некорисливим посяганням на власність кримінально-правовими засобами. На доцільність протидії певним діянням кримінально-правовими засобами звертається увага в юридичній літературі здавна. Ще 1902 року відомий англійський професор К. Кенні зазначав, що, перш ніж удаватися до кримінального покарання для протидії будь-якій формі шкідливої поведінки, законодавцеві необхідно переконатися у наявності не менш як шести умов: 1) шкода, яку завдає діяння суспільству, має бути більшою, ніж пряма чи непряма шкода, яку потягне застосування покарання; 2) шкода повинна бути доступною для визначення з необхідною для правової норми точністю (з цієї причини невдячність, марнотратство не можуть піддаватися покаранню); 3) ці діяння мають бути такими, щоб їх мож-

¹ Зелінський А.Ф. Корислива злочинність / А.Ф. Зелінський, М.Й. Коржанський. – К.: Генеза, 1998. – С. 34.

² Дагель П.С. Условия установления уголовной наказуемости / П.С. Дагель // Известия ВУЗ «Правоведение». – 1975. – № 4. – С. 69.

на було довести з достовірністю (йдеться, зокрема, про не надійність доказів за вчинення таких діянь, які не виявляються у зовнішній поведінці, наприклад, еритикування, змова і задум вчинити зраду, а також такі, що полягають лише в усних висловлюваннях, наприклад, наклеп); 4) докази мусять бути такими, щоб їх, як правило, можна було здобути без шкоди для недоторканності приватного життя і відносин довіри між близькими людьми; 5) навіть і тоді, коли діяння відповідає усім переліченим умовам злочинності, законодавець не повинен забороняти його доти, поки не встановить, якою мірою воно обурює звичні відносини у суспільстві (це обурення має бути достатнім для того, щоб уникнути використання грубих і дорогих незручностей, які створює кримінально-правова заборона); 6) якщо будь-яка форма непорядної поведінки відповідає переліченим вище умовам, законодавець, без сумніву, має її заборонити. Однак, це не означає, що він переслідуватиме таку поведінку в кримінальному порядку. Було б надмірною жорстокістю, якби законодавець застосовував кримінальні покарання у таких випадках, коли достатній захист може бути забезпечений м'якшими засобами, що можуть бути застосовані цивільним судом¹.

Схожу думку висловив П.С. Дагель, стверджуючи, що кримінальна репресія обмежуються такими обставинами: 1) кримінальне право може регулювати лише поведінку людей, їх вчинки, але не їх думки, почуття, переконання чи характер; 2) не кожне суспільно небезпечне діяння людей підконтрольне їх свідомості і волі та здійснюється в ситуації, що залишає суб'єктові свободу вибору варіанту поведінки; 3) кримінально-правовий метод має застосовуватися лише тоді, коли протиправна поведінка може бути попереджена кримінально-правовими засобами, інакше кримінально-правова заборона не зможе здійснюватися як примусовий захід².

¹ Кенни К. Основы уголовного права / К. Кенни. – М.: Изд-во иностранной лит-ры, 1949. – С. 27–29.

² Дагель П.С. Условия установления уголовной наказуемости / П.С. Дагель // Известия ВУЗ «Правоведение». – 1975. – № 4. – С. 69–70.

В. Н. Кудрявцев з цього приводу влучно зазначив, що норма закону про кримінальну відповідальність повинна передбачати тільки ті діяння, які дійсно небезпечні для суспільства і з якими можна вести боротьбу тільки кримінально-правовими засобами¹, його позиція була підтримана іншими вченими. Зокрема, Г. А. Злобін сформулював спеціальне правило, яке звучить так: криміналізація діяння доцільна тоді і тільки тоді, коли немає і не може бути норми, яка достатньо ефективно регулює відповідні відносини методами інших галузей права².

Кримінальна репресія, як указує А. І. Коробеев, – крайній засіб боротьби з найбільш небезпечними формами девіантної поведінки. Ось чому вона має застосовуватися лише тоді, коли вичерпані всі інші можливості для протидії конкретним видам цієї поведінки. Там, де бажаний результат може бути досягнутим за допомогою менш репресивних засобів – адміністративно-правових, дисциплінарних, цивільно-правових і тим більше моральних, криміналізація стає надмірною³.

На думку В. К. Грищука, безспірним методологічним підходом у виробленні кримінальної політики має бути широке поєднання соціологічних і кримінологічних методів, що дає змогу з'ясувати: а) які суспільні засоби слід застосувати для нейтралізації суспільно небезпечного діяння; б) застосування яких конкретно-правових (або неправових) засобів у цьому конкретному випадку є найбільш раціональним; в) чи є варіанти комплексного застосування правових і неправових засобів; г) у разі визнання, що доцільно застосувати кримінально-правові засоби, слід установити їх

¹ Кудрявцев В.Н. Криминализация: оптимальные модели / В.Н. Кудрявцев // Уголовное право в борьбе с преступностью. – М.: ИГПАН, 1981. – С. 6.

² Основания уголовно-правового запрета: криминализация и декриминализация / В.Н. Кудрявцев (отв. ред.), А.М. Яковлев (отв. ред.). – М.: Наука, 1982. – С. 241.

³ Коробеев А.И. Советская уголовно-правовая политика: проблемы криминализации и пенализации / А.И. Коробеев. – Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 1987. – С. 77.

оптимальний режим¹. Ефективна протидія злочинності можлива лише на основі системного підходу. Це означає, що в систему заходів протидії має входити комплекс заходів економічного, політичного, організаційного та правового характеру, які необхідно гармонійно поєднувати. Зрозуміло, що серед правових засобів кримінально-правові мають бути крайніми. Це означає, що вони використовуються в разі крайньої необхідності, коли всі інші правові засоби використані і вони виявились неефективними, або в тому разі, коли соціальна проблема не може бути вирішена інакше, як лише за допомогою встановлення кримінально-правової заборони².

В.О. Навроцький доречно наголошує, що у аспекті визначення меж кримінально-правової регламентації суспільних відносин важливим видається дослідження, зокрема, таких питань: а) який економічний ефект дає введення кримінальної відповідальності; б) яка економічна ефективність криміналізації чи декриміналізація, тобто яка співрозмірність затрат на реалізацію кримінально-правової заборони і надходжень до бюджету і навпаки; в) чи допустимі, з точки зору суспільної моралі, негативні наслідки криміналізації – збільшення корумпованості державних службовців; підрив авторитету держави, яка не в змозі боротися з негативними виявами без використання крайніх засобів впливу; небажання населення співпрацювати з правоохоронним органами у викритті певних посягань тощо; г) наскільки можливо сформулювати заборону в нормі права, використовуючи наявні мовні засоби; г) чи володіє держава силами, засобами, ресурсами для реалізації кримінально-правової заборони³.

¹ Гришук В.К. Проблеми кодифікації кримінального законодавства України / В.К. Гришук. – Львів: ЛДУ, 1993. – С. 12.

² Гришук В.К. До питання про соціальну зумовленість кримінальної відповідальності за суспільно небезпечні діяння у сфері господарської діяльності / В.К. Гришук // Відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності: матеріали наук.-практ. конференції. – Х.: Кроссруод, 2006. – С. 15–18.

³ Брич Л.П. Кримінально-правова кваліфікація ухилення від оподаткування в Україні / Л.П. Брич, В.О. Навроцький. – К.: Атіка, 2000. – С. 144.

Отже, як свідчать наведені погляди вчених, у теорії кримінального права розроблено підхід, згідно з яким, за встановлення доцільності протидії суспільно небезпечних посяганням кримінально-правовими засобами необхідно з'ясувати: 1) можливості позитивного впливу кримінально-правової заборони на динаміку цих посягань; 2) можливі негативні наслідки криміналізації; 3) співрозмірність негативних і позитивних наслідків криміналізації. Зрозуміло, що значну роль у цьому має виконати науковий аналіз цих проблем. Однак, остаточне рішення, як відомо, приймає законодавець, зважуючи три зазначені обставини.

Серед найважливіших позитивних наслідків криміналізації некорисливих злочинів проти власності слід, зокрема, відзначити: посилення охорони права власності як основи стабільності економічної, політичної, соціальної сфер життя суспільства; зростання внаслідок цього авторитету держави в особі органів кримінальної юстиції та суду; зміцнення законності і правопорядку, моральних засад суспільства; примноження власності, зростання так званого середнього класу, забезпечення нормальної підприємницької діяльності, формування більш цивілізованого соціально-психологічного мікро- і макроклімату в суспільстві, поваги до власності і власника, гідності власника. Невжиття ефективних кримінально-правових засобів протидії некорисливим посяганням на власність обурює громадську думку, слугує джерелом соціально-психологічного дискомфорту, негативних настроїв людей, що проживають на певній території, до органів влади і місцевої, і центральної.

Криміналізація некорисливих посягань на власність, особливо коли вона проводиться всупереч правовим засадам, може призводити і до соціальних наслідків негативного характеру: перевантаженість органів кримінальної юстиції та суду; неефективність норми закону про кримінальну відповідальність і як наслідок – підрив авторитету держави в особі органів кримінальної юстиції та суду; внаслідок дії двох попередніх факторів – погіршення моральності у суспільстві; погіршення соціально-психологічного мікро і макро-

клімату; негативний вплив на особу, засуджену за вчинення цих посягань; деформація міжособистісних стосунків, особливо на рівні сім'ї; в особі засудженого суспільство втрачає активного учасника виробничих відносин, утрачається частково його професійна кваліфікація тощо.

Стосовно умисного знищення або пошкодження майна (стаття 194 КК) далі у монографії обґрунтовуватиметься думка про доцільність криміналізації таких діянь, якщо ними завдано значну шкоду потерпілому. Адже, за чинним КК, кримінально караним є лише таке умисне знищення або пошкодження чужого майна, яким заподіяно шкоду у великих розмірах. Станом на 1 січня 2012 року великі розміри такої шкоди – це сума від 134 375 грн і більше. Умисне знищення чи пошкодження чужого майна вартістю, меншою за цю суму, не є ані кримінально караним діянням, ані адміністративним правопорушенням, і тягне лише цивільну відповідальність. Така ситуація, на нашу думку, не сприяє ефективній охороні суспільних відносин власності від протиправних посягань, особливо в умовах кризових економічних явищ.

Неоднозначність думок виникає і щодо такого питання, як доцільність кримінально-правової протидії необережному знищенню або пошкодженню чужого майна. Насамперед неоднозначність породжується чинною редакцією статті 196 КК, за якою необережне знищення або пошкодження чужого майна є кримінально караним лише за умови, що ним спричинено тяжкі тілесні ушкодження або загибель людей. Максимальне покарання за цей злочин – три роки позбавлення волі. Водночас за вбивство через необережність однієї особи передбачено покарання у виді позбавлення волі від трьох до п'яти років; за необережне вбивство двох і більше осіб – від п'яти до восьми років.

Ще одним аргументом на користь декриміналізації необережного знищення або пошкодження майна може слугувати тенденція на звуження сфери кримінально-правового впливу. Необережно завдана майнова шкода може тягнути лише цивільно-правову відповідальність. Якщо ж унаслідок необережного поводження з майном спричинено ще й шко-

ду життю чи здоров'ю людини, то такі дії слід кваліфікувати як необережне вбивство (ст. 119 КК) або як необережні тяжкі чи середньої тяжкості тілесні ушкодження (ст. 128 КК). Детальнішу увагу цьому аспекту буде приділено у підрозділі, присвяченому аналізу ознак об'єктивної сторони некорисливих злочинів проти власності.

Отже, порівняння викладених вище позитивних і негативних наслідків криміналізації некорисливих посягань на власність свідчить про те, що загалом криміналізація таких діянь, як умисне знищення або пошкодження майна (ст. 194 КК України), погроза знищення майна (ст. 195 КК), порушення обов'язків щодо охорони майна (ст. 197 КК), доцільна. Застереження в цьому аспекті викликає чинна редакція ст. 196, яка визнає кримінально караним лише таке необережне знищення або пошкодження чужого майна, яким спричинено тяжкі тілесні ушкодження або загибель людей. Тому певні проблемні питання, що виникають у практиці застосування зазначених норм, потребують вирішення не лише на науковому, але й на законодавчому рівні.

Традиції вітчизняної законодавчої практики протидії некорисливим посяганням на власність. Відомо, що право є продуктом історичного розвитку суспільства. Через право, зокрема, відображаються загальні закономірності його розвитку, позитивний і негативний досвід регулювання суспільних відносин. Звернення до цього досвіду може дозволити встановлювати історичну зумовленість криміналізації некорисливих злочинів проти власності.

Найважливішим історичним джерелом кримінального права України є пам'ятки права. Відомий інтерес у зв'язку з дослідженням згаданої вище проблеми становить Руська Правда як найдавніший кодифікований акт українського права. В кожній редакції Руської Правди визначені некорисливі злочини проти власності. Вони стосуються знищення чи пошкодження майна. Так, у статті 18 короткої редакції Правди зазначено: «А якщо хто зламає спиа, щит або одяг і виявить бажання залишити їх собі, то власникові взяти з нього худобу. Але якщо б він зіпсутого не захотів взяти собі,

то платити йому худобою стільки, скільки він би сам заплатив за ті речі», а в статті 32 міститься такий припис: «Якщо знищать княжий борт (вулик), або викрадуть бджіл, то платити 3 гривні». Стаття 34 передбачає штраф 12 гривень за розорювання польової межі або зруйнування межового стовпа¹.

У розширеній редакції Правди також установлювалася відповідальність за знищення чужого майна. Статті 71–73 установлювали штраф 12 гривень за знищення бортових знаків, а ст. 75 – штраф 3 гривні за зрубання борта і півгривні за зрубане дерево.

Дуже суворо за Руською Правдою каралися підпали майна. Відповідно до статті 83 підпалювач господарства (двору) видавався князеві зі всім майном, з якого виплачувалося відшкодування власникові знищеного майна, а іншим майном, як і самим винним, розпоряджався князь². Забиття зі злості чужого коня чи іншої худоби каралося 12 гривнями штрафу і, крім того, винний мав відшкодувати власникові їх вартість³.

Такі ж підходи до охорони права власності спостерігаються і в Литовських статутах (1529 р., 1566 р. та 1688 р.). Одним із джерел Литовських статутів була Руська Правда і тому спостерігається подібність кримінально-правових інститутів цих пам'яток права. Зокрема, так само заборонялося під загрозою покарання знищення чи пошкодження меж і кордонів. Литовський статут 1529 року передбачав кару за такі діяння, вчинені шляхтичем, у виді плати скривдженому у розмірі 20 рублів за зіпсування кордонів, а за переорану межу – три рублі і стільки ж штрафу. Коли такі діяння вчиняв селянин селянинові, то він мав заплатити пошкодованому один рубель грошей, а також сплатити у такому ж розмірі штраф⁴. Так само врегульоване це питання у Литовському статуті 1566 року. Однак шляхтич, який зіпсував кордон, має заплатити ще копу

¹ Правда Русская. – М.: Изд-во Академии наук СССР, 1967. – С. 117, 197, 205.

² Правда Русская. – М.: Изд-во Академии наук СССР, 1967. – С. 586.

³ Правда Русская. – М.: Изд-во Академии наук СССР, 1967. – С. 592.

⁴ Статути Великого князівства Литовського: у 3 т. – Т. 1: Статут Великого князівства Литовського 1529 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – Одеса: Юридична література, 2002. – С. 264.

грошей судові земському, а за переорану межу – півкопи грошей. Кордон або межу винний повинен був відновити¹. Такий же підхід збережено і у Литовському статуті 1588 року².

Статути забороняли розбирати на дрова будинки, паркани, витолочувати посіви за потреби у зв'язку з несенням військової служби. Литовський статут 1529 р. передбачав право гетьмана, винного у порушенні заборони, «ланцюгами закувати, а крім того, винний повинен відшкодувати спричинену шкоду і заплатити за насильство»³. Наступні Литовські статути (1566 р., 1588 р.) вже не передбачають заковування ланцюгами, а лише подвійну компенсацію заподіяної шкоди⁴.

Литовськими статутами спеціально передбачаються відповідальність за знищення чужих хмільників, бортних дерев, пасток для полювання, знищення гаю, знищення посівів, недбале зберігання майна. У всіх цих випадках передбачався відповідний штраф на користь власника. Особливо суворо каралися підпали майна. Так, вчинення з необережності пожежі у пущі каралося смертною карою⁵. Нанесені збитки відшкодувалися за рахунок майна винного. Підпал замку, міста, будинку карався спаленням винного⁶. Переслідувалася також погроза

¹ Статути Великого князівства Литовського: у 3 т. Т. 2: Статут Великого князівства Литовського 1566 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – Одеса: Юридична література, 2003. – С. 358.

² Статути Великого князівства Литовського: у 3 т. Т. 3: Статут Великого князівства Литовського 1588 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – Одеса: Юридична література, 2004. – С. 250.

³ Статути Великого князівства Литовського: у 3 т. Т. 1: Статут Великого князівства Литовського 1529 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – Одеса: Юридична література, 2002. – С. 222.

⁴ Статути Великого князівства Литовського: у 3 т. Т. 2: Статут Великого князівства Литовського 1566 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – Одеса: Юридична література, 2003. – С. 358; Статути Великого князівства Литовського: у 3 т. Т. 3: Статут Великого князівства Литовського 1588 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – Одеса: Юридична література, 2004. – С. 78.

⁵ Статути Великого князівства Литовського: у 3 т. – Т. 2: Статут Великого князівства Литовського 1566 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – Одеса: Юридична література, 2003. – С. 358.

⁶ Статути Великого князівства Литовського: у 3 т. Т. 3: Статут Великого князівства Литовського 1588 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – Одеса: Юридична література, 2004. – С. 278.

знищення майна (будинку, дворових будівель, збіжжя) шляхом підпалу. Якщо після погрози винного таке знищення відбулося, то той, хто погрожував, повинен був відшкодувати потерпілому шкоду. Якщо б він заперечував свою вину, то також мав би відшкодувати шкоду потерпілому, а сам шукати винного¹.

Визначною пам'яткою українського права є «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 року. В цьому кодифікаційному акті чітко прослідковується вплив Руської Правди та Литовських статутів. За умисне спущення чужого ставка чи пошкодження або підпал млина винний мав сплатити потерпілому 12 рублів, а також відбудувати млин або наповнити ставок водою. Покарання за знищення чи пошкодження межі були грошові: 20 рублів за знищення межі та три рублі за її переорювання. Окрема увага приділялася умисному підпалові міста, села, будинку. Винний у цьому випадку підлягав спалюванню на вогні, а заподіяна шкода відшкодовувалася за рахунок його майна. Водночас не підлягала кримінальній відповідальності особа, яка пошкодила чуже майно у зв'язку із гасінням пожежі або коли вона своїми діями відвернула пожежу сусідніх будинків. Винний у підпалі двору, лісу, степу на ґрунті сварки і злості підлягав арешту і, крім того, мав відшкодувати заподіяну шкоду. Грошова кара передбачалася за пошкодження або знищення бортного дерева та хмільника².

Цікавим історичним фактом є те, що Уложення 1903 року передбачало відповідальність за пошкодження не лише чужого, але й власного майна, коли це пошкодження, зважаючи на властивості й розташування предметів, умови вчинення цього діяння, завідомо загрожувало поширенню пожежі, вибуху, затопленню будівлі, суду, інших приміщень (ст. 562)³.

¹ Статути Великого князівства Литовського: у 3 т. Т. 1: Статут Великого князівства Литовського 1529 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – Одеса: Юридична література, 2002. – С. 255.

² Права, за якими судиться малоросійський народ. 1743. / за ред. Ю.С. Шемшученка, К.А. Вислобокова. – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького, 1997. – 547 с.

³ Боднарчук Р.О. Знищення або пошкодження майна: історичний аспект / Р.О. Боднарчук // Форум права. – 2010. – № 2. – С. 46–56 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-2/10bromia.pdf>

Кримінальні кодекси Української РСР також установлювали відповідальність за некорисливі злочини проти власності. Так, КК Української РСР 1922 р. виділяє два види пошкодження майна: а) простий вид – пошкодження майна будь-яким способом (ч. 1 ст. 145 КК) і б) пошкодження майна загальнонебезпечним способом (підпал, підтоплення, вибух тощо) – ч. 2 ст. 145 КК. Некорисливими посяганнями на власність були також пошкодження або знищення лісових насаджень, пошкодження або знищення продукції у процесі виробництва, посівів та урожаю, пам'яток культури, взятих під охорону держави об'єктів природи. Передбачалася відповідальність і за умисне знищення чи пошкодження майна, і за вчинене через необережність¹.

Кримінальний кодекс Української РСР 1927 року передбачав такі некорисливі злочини проти власності:

1) умисне знищення чи пошкодження майна, що належало державі, громадянам і кооперативним організаціям чи підприємствам, а так само електропроводок, засобів зв'язку (ст. 75 КК), яке каралося позбавлення волі на строк до трьох років, або виправно-трудовими роботами. Ті ж дії, вчинені неодноразово, або які призвели до припинення чи перерви виробництва або заподіяння іншої тяжкої втрати (ч. 2 ст. 75 КК), каралися позбавленням волі на строк до 5 років із конфіскацією майна або без такої. Якщо ці дії вчинені через підпал, затоплення чи іншим загальнонебезпечним способом, або якщо вони спричинили людські жертви чи громадське лихо, каралися позбавленням волі на строк до 10 років із конфіскацією майна або без такої (ч. 3 ст. 75 КК);

2) умисне знищення або пошкодження майна приватної особи, вчинене на ґрунті класової боротьби за сприяння здійсненню заходів Радянської влади, вчинене через підпал або іншим загальнонебезпечним способом, каралося позбавленням волі на строк до 5 років з конфіскацією всього або частини майна (ст. 75-1 КК). Ті ж дії, що спричинили людські жертви або громадське лихо, каралися позбавленням волі на строк до десяти років із конфіскацією майна (ч. 2 ст. 75-1 КК);

¹ Кримінальний кодекс УРСР 1922 р. (із змінами на 1 червня 1923 р.). – Х.: Наркомюст УРПС, 1923. – 32 с.

3) умисне знищення або доведення до господарської непридатності коней в господарствах усуспільненого сектора, вчинене на ґрунті контрреволюційних намірів, або підбурювання до таких злочинів, каралося позбавленням волі на строк до 10 років із конфіскацією майна (ч. 1 ст. 75-2 КК). Злочинний недогляд таких коней, якщо це не спричинило падіж коня або не призвело його до непридатного стану, каралися позбавленням волі на строк до трьох років або виправно-трудовами роботами (ч. 2 ст. 75-2 КК). Особа, яка умисно знищувала коня в приватному господарстві, або приводила його до господарської непридатності, каралася позбавленням волі на строк до 5 років або штрафом (за умов наявності пом'якшуючих обставин) у розмірі десятикратної вартості коня (ст. 75-2а КК);

4) Умисне знищення чи пошкодження майна, щоб одержати страхову винагороду (ст. 75-3 КК), залежно від виду цього злочину, каралося: позбавленням волі до 3 років, або виправними роботами і до 5 років з конфіскацією майна або без неї до 10 років із конфіскацією майна або без неї;

5) псування або поламання належних радгоспам, машинно-тракторним станціям або колгоспам тракторів, сільськогосподарських машин (ст. 75-4 КК) каралося, залежно від виду злочину, виправно-трудовами роботами на строк до 6 місяців і позбавленням волі на строк до 3 років;

6) умисне пошкодження морського телеграфного кабелю, залежно від виду цього злочину, каралося: позбавленням волі на строк до 1 року і виправно-трудовами роботами на строк до 6 місяців, штрафом (ст. 76 КК);

7) необережне знищення або пошкодження державного чи громадського майна, яке каралося, залежно від виду цього злочину, позбавленням волі на строк до 2 років або виправно-трудовами роботами на строк до одного року (ст. 57-6 КК);

8) безгосподарне ставлення працівників бібліотек до своїх обов'язків, що спричинило руйнування або розтрату книжкового фонду, псування книг (ст. 176-1, 177-2 КК), яке каралося, залежно від виду цього злочину, позбавленням волі на строк до 3 місяців, виправно-трудовами роботами на строк до 3 місяців або громадською доганою;

9) умисне знищення або пошкодження майна, що належить приватним особам (ст. 189 КК), каралося, залежно від виду цього злочину, позбавленням волі або виправно-трудовими роботами на строк до 6 місяців або штрафом, позбавленням волі на строк до 5 років, позбавленням волі на строк до десяти років¹.

Зазначимо, що злочини, вказані в пунктах 1–7, були з причин ідеологічного характеру віднесені тодішнім законодавцем у КК УРСР 1927 року до підрозділу «Інші злочини проти порядку управління» і лише два останні злочини, передбачені ст.ст. 177-7 та 189 КК, – до розділу «Майнові злочини».

Кримінальний кодекс Української РСР 1960 р. значною мірою відрізнявся від КК Української РСР 1927 року. В розділі цього кодексу «Злочини проти державної і колективної власності» було передбачено 3 некорисливі злочини проти власності: 1) умисне знищення або пошкодження державного чи колективного майна (ст. 89 КК), яке, залежно від виду цього злочину, каралося: позбавленням волі на строк до 1 року, або виправними роботами на той же строк, або штрафом у розмірі до 200 карбованців (ч. 1 ст. 89 КК); позбавленням волі на строк до 10 років (ч. 2 ст. 89 КК); позбавленням волі на строк від 8 до 15 років (ч. 3 ст. 89 КК); 2) необережне знищення або пошкодження державного чи колективного майна (ст. 90), яке каралося позбавленням волі на строк до 3 років або виправними роботами на строк до 2 років; 3) злочинно недбале ставлення до охорони державного або колективного майна (ст. 91 КК), яке каралося позбавленням волі на строк до двох років або виправними роботами на той же строк.

У розділі «Злочини проти індивідуальної власності громадян» було передбачено відповідальність за умисне знищення або пошкодження індивідуального майна громадян (ст. 145), яке, залежно від виду цього злочину, каралося: виправними роботами на строк до 6 місяців або штрафом в розмірі до ста карбованців (ч. 1 ст. 145); позбавленням волі на строк до 8 років (ч. 2 ст. 145).

¹ Кримінальний кодекс Української РСР. – К.: Держполітвидав УРСР, 1958. – 45 с.

Отже, не вдаючись до ретельного аналізу усіх особливостей історичного розвитку кримінального законодавства в частині, що стосується некорисливих злочинів проти власності, зауважимо лише на низці загальних рис, що є цікавими з точки зору їх соціальної зумовленості. Початок становлення інституту кримінально-правової охорони власності від протиправних знищень і пошкоджень характеризувався казуїстичністю норм, що встановлювали відповідальність за пошкодження чи знищення таких предметів, як спис, щит або одяг; кінь; борт (вулик) і бортовий знак; дерево; польова межа або межевий стовп. Загальних норм, якими б каралося знищення або пошкодження будь-якого чужого майна, у законодавстві не було аж до 1921 року. Згодом усі радянські кримінальні кодекси, як і Кримінальний кодекс України 2001 року, поряд із спеціальними нормами, що присвячені охороні окремих видів майна, містили загальні склади знищення чи пошкодження, предметом яких було будь-яке чуже майно. Водночас характерною рисою радянського кримінального права була посиленість кримінально-правової охорони державної та колективної власності порівняно із приватною власністю.

Ще однією вагомою ознакою, що притаманна усім періодам розвитку кримінального законодавства, починаючи із Руської Правди, є підвищення караністості (а отже, і суспільної небезпечності) підпалу як способу знищення майна.

Традиційно сформованою рисою українського кримінального закону є систематизація норм Особливої частини КК за родовими об'єктами злочинів. Проте, це правило має винятки, деякі з них стосуються норм про кримінальну відповідальність за знищення майна. Так, 31 травня 2005 року КК було доповнено статтею 194¹ – умисне пошкодження об'єктів електроенергетики. Як буде обґрунтовано нижче, видається, що законодавець, доповнюючи Кодекс цією статтею, врахував (як критерій для визначення її місця в системі норм кримінального закону) спосіб вчинення злочину, а не об'єкт злочину, і тим самим порушив традиційний підхід до систематизації норм кримінального закону. І справді, решта статей КК України, що

передбачають відповідальність за знищення, пошкодження, руйнування, псування окремих видів майна, цілком обґрунтовано віднесені законодавцем до інших розділів КК України – відповідно до родового об'єкта вказаних складів злочинів.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що кримінальне законодавство України традиційно передбачає відповідальність за знищення та пошкодження чужого майна; загальнонебезпечні способи знищення майна традиційно визнаються ознакою, що підвищує ступінь суспільної небезпеки діяння; окремі види майна (через соціальну значущість) підлягають самостійній кримінально-правовій охороні, що, своєю чергою, є вагомою підставою їх криміналізації і в сучасних умовах, зрозуміло, з огляду на специфіку сучасного розвитку суспільних відносин.

Зарубіжний досвід застосування кримінально-правових засобів протидії некорисливим злочинам проти власності

За словами Марка Анселя, «вивчення зарубіжного права відкриває перед юристом нові обрії, дозволяє йому більше дізнатись про право своєї країни, бо своєрідні риси цього права особливо чітко виявляються порівняно з іншими системами. Порівняння здатне озброїти юриста ідеями і аргументами, які не можна отримати навіть за найкращого знання тільки власного права»¹.

Чинні кримінальні кодекси іноземних держав у більшості передбачають відповідальність за певні некорисливі посягання на власність. Але є деякі відмінності у видах цих посягань, ступені їх суспільної небезпеки, обсязі кримінально-правової охорони власності від таких посягань у різних державах.

За обсягом кримінально-правової охорони власності (порівняно з КК України) кримінальні кодекси зарубіжних держав умовно можна поділити на декілька груп. До першої групи належать держави, кримінальні кодекси яких до неко-

¹ Ансель М. Методологические проблемы сравнительного права. Очерки сравнительного права: сборник / М. Ансель. – М.: Прогресс, 1981. – С. 41.

рисливих злочинів проти власності відносять лише умисне та необережне знищення або пошкодження майна. Це кримінальні кодекси Росії, Грузії, Данії. До цієї ж групи з певним застереженням можна віднести закони про кримінальну відповідальність Естонської Республіки, Швейцарії, Швеції, Австрії, Іспанії, Федеративної Республіки Німеччина, Аргентини, Республіки Сан-Маріно, Китайської Народної Республіки. Застереження для цієї підгрупи полягає у тому, що кримінальні кодекси цих держав, окрім «загального» знищення або пошкодження майна, передбачають відповідальність за знищення або пошкодження «спеціальних» об'єктів власності. Так, наприклад:

- в Естонії такими «спеціальними» об'єктами виступають чужа інформація, записана електронним способом, архівні документи;

- в Швейцарії – це електронні дані;

- в Швеції – ліси, забудовані ділянки, насадження чи інші ділянки землі;

- в Австрії – предмети релігійного призначення чи власність релігійних громад, місця захоронення та кладовища, громадські пам'ятники, речі загальноновизнаної наукової, художньої чи історичної цінності, речі, що слугують громадській безпеці, забезпеченню світлом, водою, теплом, транспортом, зв'язком, обороні;

- у Іспанії – власність посадових осіб, муніципальне майно, електронні дані, свійські тварини;

- у Сан-Маріно – громадські споруди чи майно, майно, призначене для ритуальних послуг, об'єкти комунальних служб;

- у Китаї – механізми і обладнання, робочі свійські тварини чи інше спричинення шкоди виробництву і господарству.

Більшість із вищезгаданих кодексів іноземних держав відносить посягання на такі «спеціальні» об'єкти власності до кваліфікованих складів такого злочину, як умисне чи необережне знищення або пошкодження майна; решта – передбачає такі посягання в окремії статті розділу, присвяченого злочинам проти власності.

Кримінальний кодекс України також передбачає відповідальність за знищення або пошкодження певних «спеці-

альних» об'єктів власності. Наприклад, за пошкодження релігійних споруд чи культових будинків (ст. 178 КК); знищення або пошкодження лісових масивів (ст. 245 КК); пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів (ст. 277 КК); пошкодження об'єктів магістральних нафто-, газо- та нафтопродуктопроводів (ст. 292 КК); нищення, руйнування чи псування пам'яток історії або культури (ст. 298 КК); пошкодження ліній зв'язку (ст. 360 КК); умисне та необережне знищення або пошкодження військового майна (ст. 411, 412 КК) та низка інших посягань. Також КК установлює кримінальну відповідальність за некорисливі посягання на майно, яке через його належність певному колу потерпілих ставиться під кримінально-правову охорону спеціальних норм. Це норми, що передбачають відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу (ст. 347 КК); службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок (ст. 352 КК); судді, народного засідателя чи присяжного (ст. 378 КК); захисника чи представника особи (ст. 399 КК).

Проте, на відміну від вищеназваних кримінальних кодексів іноземних держав, КК, як правило, не відносить ці злочини до розділу VI, який називається «Злочини проти власності». Ці посягання на «спеціальні» об'єкти власності в Кримінальному кодексі України віднесені до інших розділів, що видається цілком доцільним і обґрунтованим з огляду на основний критерій систематизації норм КК – об'єкт злочину. Адже за вчинення посягання на ці «спеціальні» об'єкти власності винна особа посягає не так на суспільні відносини власності, як на суспільні відносини з приводу охорони навколишнього природного середовища, безпеки руху та експлуатації транспорту, забезпечення громадського порядку та моральності, авторитету державної влади, порядку здійснення правосуддя та інші об'єкти. Виняток із згаданого вище правила становлять ст.ст. 194¹, 197¹ КК (умисне пошкодження об'єктів електроенергетики і самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво), які віднесені законодавцем до розділу VI «Злочини проти власності» із

порушенням основного критерію систематизації норм Особливої частини, притаманного для вітчизняного кримінального кодексу. Детальніше про це йтиметься нижче, під час аналізу об'єктів некорисливих злочинів проти власності.

До другої групи можна віднести кримінальні кодекси, які серед некорисливих злочинів проти власності, окрім умисного та необережного знищення чи пошкодження майна, передбачають ще й недобросовісну охорону майна. Це КК Республіки Білорусь, Латвійської Республіки, Республіки Болгарія. В Білорусії та Латвії кримінально караним визнається недобросовісне виконання обов'язків щодо охорони майна, що спричинило розкрадання, знищення або пошкодження цього майна. Тобто йдеться про випадки, коли внаслідок недобросовісного ставлення винної особи до охорони чужого майна спричинено шкоду цьому майну іншими особами. Аналогічне кримінально-правове регулювання міститься і в українському законодавстві. Специфіка болгарського кримінального кодексу в частині недобросовісної охорони чужого майна полягає у тому, що ним передбачено кримінальна відповідальність особи, яка «свідомо завдасть шкоди майну, ввіреному їй для охорони чи управління» (абзац 1 розділу VIII «Зловживання довірою»)¹. Наступним абзацом цього ж розділу передбачене аналогічне покарання для представника чи уповноваженого, який свідомо діє проти законних інтересів свого довірителя. Цей розділ болгарського кримінального кодексу певним чином перегукується із ч. 1 статті 191 КК, що передбачає відповідальність за привласнення чи розтрату чужого майна, яке було ввірене особі чи перебувало в її віданні. Проте відмінність між указаними положеннями полягає у тому, що болгарський кримінальний кодекс у розділі VIII передбачає відповідальність і за корисливе, і за некорисливе посягання на ввірене для охорони чи управління майно (і передбачає однакове покарання за них).

Натомість, КК у ч. 1 ст. 191 передбачає відповідальність за корисливе посягання на ввірене майно, а некорис-

¹ Уголовный кодекс Республики Болгария / науч. ред. А. И. Лукашова; вступ. ст. Й.И. Айдарова; пер. с болг. Д.В. Милушева. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2001. – 296 с.

ливе посягання (порушення обов'язків щодо охорони майна) передбачене ст. 197 КК. Отож, корисливе посягання визнається суспільно небезпечнішим, ніж некорисливе; відповідно покарання за ці злочини в Кримінальному кодексі України диференційовані – за корисливий злочин воно значно тяжче, аніж за некорисливий. Такий підхід свідчить про те, що український законодавець визнає користь ознакою, що підвищує ступінь суспільної небезпечності діяння. В цьому закон про кримінальну відповідальність України схожий із КК Республіки Білорусь, Латвійської Республіки.

Третю групу мали б становити кримінальні кодекси, які, окрім умисного та необережного знищення або пошкодження майна, передбачають відповідальність за погрозу знищення майна. Проте, з двадцяти проаналізованих нами кримінальних кодексів іноземних держав лише Кримінальний кодекс Франції передбачає відповідальність за такий злочин (тому цю групу становитиме лише один, зазначений вище, кримінальний кодекс). Погрози знищення майна в Кримінальному кодексі Франції присвячено дві статті. Одна з них передбачає відповідальність за погрозу знищення, пошкодження, псування майна небезпечним для людей способом, якщо вона або повторюється, або виражена в письмовій, художній чи іншій матеріальній формі. Іншою статтею встановлено відповідальність за погрозу будь-яким способом знищити, пошкодити майно, якщо така погроза супроводжується вимогою виконати певну умову. Кваліфікуючою ознакою в цій статті виступає погроза знищення майна небезпечним для людей способом¹. Не вдаючись до детальної характеристики цих положень, зосередимо увагу лише на одному моменті – обидві ці статті Кримінальний кодекс Франції відносить до окремого відділу (розділу), що називається «Погроза знищенням, пошкодженням чи псуванням та невинуватим тривога». Отож, у КК Франції проведено відмежування між об'єктами погрози знищення майна і зни-

¹ Уголовный кодекс Франции. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – 648 с.

щення, пошкодження та псування майна. Адже погроза знищити майно посягає не стільки на майно, скільки на психічну недоторканість особи; погроза спрямовується не до майна, а до особи, яка зацікавлена в його збереженні. Погроза знищити певне майно залякує цю особу, позбавляє її душевного спокою, спонукає до вчинення дій, які б вона ніколи не вчинила добровільно, завдає моральних страждань.

Відтак порівняння норм кримінальних кодексів деяких зарубіжних держав та норм КК у частинах, що стосуються некорисливих злочинів проти власності, дає змогу не лише запозичити деякі способи кримінально-правової боротьби із цими злочинами, але й встановити прогресивність вітчизняного закону про кримінальну відповідальність в окремих аспектах регулювання кримінально-правових засобів захисту власності від некорисливих посягань на неї.

Підсумовуючи, зазначимо основні тези та висновки, яких досягнуто в ході дослідження, проведеного в цьому розділі монографії:

1. Злочини проти власності – це передбачені розділом VI Особливої частини КК суспільно небезпечні винні діяння, які посягають на право власності і вчиняються суб'єктом злочину шляхом вилучення, не передання чи не повернення, оборонення на свою користь чи на користь інших осіб, знищення або пошкодження, іншого протиправного впливу на чуже майно (право на майно, дії майнового характеру).

2. Одним із критеріїв систематизації злочинів проти власності є їх мета та мотиваційна спрямованість. За цим критерієм злочини проти власності поділяються на корисливі та некорисливі. До корисливих злочинів проти власності належать ті посягання на право власності, що вчиняються з корисливим мотивом, і метою яких є протиправне збагачення, звернення майна, що є предметом посягання, в свою користь чи в користь інших осіб (крадіжка, грабіж, розбій, вимагання, шахрайство, привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою, привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилось у неї).

3. Некорисливими злочинами проти власності є передбачені розділом VI Особливої частини КК суспільно небезпечні винні діяння, які посягають на право власності і вчиняються суб'єктом злочину шляхом заподіяння майнової шкоди, без корисливого мотиву та без мети звернення майна, що виступає їх предметом, у свою користь чи в користь інших осіб.

4. Групу некорисливих злочинів проти власності становлять умисне знищення або пошкодження майна (ст. 194 КК), погроза знищення майна (ст. 195 КК), необережне знищення або пошкодження майна (ст. 196 КК) та порушення обов'язків щодо охорони майна (ст. 197 КК).

5. Основними чинниками (обставинами), які характеризують соціальну зумовленість кримінальної відповідальності за некорисливі злочини проти власності, є: 1) їх суспільна небезпека; 2) відносна поширеність; 3) доцільність протидії цим посяганням кримінально-правовими засобами; 4) традиції вітчизняної законодавчої практики щодо протидії цим посяганням; 5) зарубіжний досвід застосування кримінально-правових засобів протидії цим посяганням. Проведений аналіз зазначених вище чинників дозволяє зробити висновок про те, що кримінальна відповідальність за некорисливі злочини проти власності є соціально зумовленою.

6. Суспільну небезпеку некорисливих злочинів проти власності, як один із чинників їх криміналізації, в умовах ринкової економіки слід визнати співрозмірною із суспільною небезпекою корисливих посягань, хоча, безумовно, за рівнем відносної поширеності ці види злочинів проти власності відрізняються.

7. Проблемними аспектами, що стосуються складів некорисливих злочинів проти власності, є, зокрема, питання криміналізації умисного знищення та пошкодження майна, що завдало значної шкоди потерпілому, та проблема доцільності кримінально-правової протидії необережному знищенню чи пошкодженню чужого майна. Цим проблемам буде присвячена увага у інших розділах монографії під час розгляду окремих елементів складів некорисливих злочинів проти власності.

Розділ 2

ОБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ СКЛАДІВ НЕКОРИСЛИВИХ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

2.1. Об'єкт складів некорисливих злочинів проти власності

Об'єкт злочину як інструмент наукового пізнання, законотворчої діяльності, правозастосовної практики має велике значення, яке виявляється, зокрема, у визначенні характеру і ступеня суспільної небезпеки злочину, ступеня тяжкості злочину, у правильній кваліфікації злочинів, розмежуванні їх між собою та відмежуванні від інших правопорушень. Об'єкт злочину є одним із критеріїв побудови системи Особливої частини КК і класифікації злочинів у науці кримінального права. Не менш важливе значення об'єкт злочину має для встановлення меж розслідування злочину, для відшкодування (компенсації) шкоди, заподіяної злочином. Залежно від того, яким чином законодавець закріплює в законі об'єкти, поставлені під охорону, а також від специфіки їх кримінально-правового захисту, можна зробити висновок про пріоритетні напрями кримінальної політики держави, про рівень важливості охоронюваних державою благ, зміст яких визначається рівнем розвитку суспільства, станом культури та моралі. У зв'язку з цим у науці кримінального права цілком заслужено проблемам об'єкта злочину приділяється значна увага.

Єдина точка зору щодо поняття об'єкта злочину, його структури, співвідношення з предметом злочину, класифікації об'єктів злочину наукою кримінального права не сформована. Концепція «об'єкт злочину – суспільні відносини», яка була панівною в радянській кримінально-правовій науці, нині стала предметом гострих наукових дискусій. Заперечуючи правильність цієї концепції, вчені обґрунтовують ни-

зку нових положень щодо поняття об'єкта злочину, водночас часто звертаючись до тих наукових досліджень, які розроблялись ще в досоціалістичний період. Автори цих сучасних концепцій визнають об'єктом злочину цінності, правові блага, інтереси, людину.

Не вдаючись до детального аналізу усіх указаних підходів, коротко розглянемо лише деякі ключові моменти. Зокрема, цікавою, але не безспірною, є позиція П.С. Матишевського та Є.В. Фесенка, які визнають об'єктом злочину цінності, що охороняються кримінальним законом, проти яких спрямоване злочинне діяння і яким воно може заподіяти або заподіює шкоду¹. Водночас ці автор, на наш погляд, штучно звужують поняття «суспільні відносини» і ототожнюють його з поняттям «соціальні зв'язки». Базуючи свою позицію на цьому ототожненні, Є.В. Фесенко робить висновок, що «поняття суспільних відносин є надто вузьким і за його допомогою визначити поняття об'єкта злочину неможливо»². Аналізуючи структуру об'єкта злочину, вчений визнає потерпілих, їх права і інтереси, соціальні зв'язки, матеріалізовані і нематеріалізовані блага, що належать потерпілим, структурними елементами цінностей. Проте видається, що соціальні зв'язки – це не аналог суспільних відносин; соціальні зв'язки, як і усі інші названі автором елементи цінностей, повністю вписуються в структуру суспільних відносин. Окрім цього, слід зазначити, що будь-яка цінність завжди наділена соціальним характером; вона визнається такою саме в межах суспільних відносин; і власне внаслідок цього посягання на неї має суспільно небезпечний характер. Певна неузгодженість проглядається також і в наступних положеннях, обґрунтованих Є. В. Фесенком: цінності – це різно-

¹ Кримінальне право України. Загальна частина: підручник для студентів юрид.вузів і фак. / за ред. П.С. Матишевського, П.П. Андрушка, С.Д. Шапченка. – К.: Юрінком Інтер, 1997. – С. 127; Фесенко Є.В. Злочини проти здоров'я населення та система заходів з його охорони / Є.В. Фесенко. – К.: Атіка, 2004.– С. 51.

² Фесенко Є.В. Цінності як об'єкт злочину / Є.В. Фесенко // Право України. – 1999. – № 6. – С. 77.

манітні об'єкти матеріального світу, зокрема і сама людина, які мають істотне позитивне значення для окремих осіб, соціальних груп і суспільства в цілому; елементом цінностей виступають, зокрема, нематеріалізовані блага¹. Отож, елементом об'єктів матеріального світу дослідник визнає нематеріалізовані блага. Цим ще раз підтверджується недосконалість поняття цінностей та недоцільність заміни ним суспільних відносин як об'єкта злочину.

Ще одна концепція, витоки якої можна знайти у працях Р. Ієрінга, полягає у формулюванні «об'єкт злочину – правове благо». У науці кримінального права схожої думки дотримувались М. Д. Сергієвський, М. С. Таганцев, Л. С. Белогриць-Котляревський та інші. Спробу актуалізації цієї концепції зробив С. Б. Гавриш, уважаючи, що таке розуміння «вдало поєднує в собі, з однієї сторони, вказівку на специфіку кримінального права (кримінальна відповідальність настає лише за посягання на блага, що охороняються кримінальним законом), а з іншої – вказівку на реальне благо, як охоронювану цінність»². Але загальновизнаним є положення, що об'єкт злочину – це те, чому злочином заподіюється чи заподіяна істотна шкода, або створюється загроза її заподіяння. Проте, такий, приміром, злочин, як крадіжка, посягає не на конкретне майно (як реальне благо) і не на норму закону про кримінальну відповідальність (як правове благо). Крадіжка завжди спрямована на порушення тих відносин, які виникають між власником майна та іншими суб'єктами і які забезпечують власнику його право володіти, користуватися і розпоряджатись його майном. Тому твердження про правове благо як об'єкт злочину також має певні недоліки.

Деякі вчені для характеристики об'єкта злочину використовують не одне, а декілька понять. Наприклад, об'єкт

¹ Фесенко Є.В. Злочини проти здоров'я населення та система заходів з його охорони / Є.В. Фесенко. – К.: Атіка, 2004.– С. 51-52.

² Гавриш Б.С. Уголовно-правовая охрана природной среды Украины. Проблемы теории и развития законодательства / Б.С. Гавриш. – Харьков: Веста, 1994 – С. 60.

злочину визначають як: «найважливіші соціальні цінності, інтереси, блага, що охороняються кримінальним правом від злочинних посягань»¹; «блага, інтереси, суспільні відносини, які охороняються кримінальним правом»²; «блага (інтереси), на які посягає злочинне діяння і які охороняються кримінальним законом»³ та інше. Такі визначення викликають застереження найперше через нечіткість, розмитість формулювання; водночас постає питання про доцільність використання терміна «інтерес» для характеристики об'єкта злочину. Це також не новий підхід. Свого часу Б.С. Нікіфоров зазначав, що об'єктом злочину є «той суспільний інтерес, проти якого спрямований злочин і який бере під свій захист кримінальне право»⁴. Згодом наука кримінального права стала на хибну, на наш погляд, позицію ототожнення суспільного інтересу з суспільними відносинами. Адже, вчиняючи злочин, суб'єкт не посягає на інтерес і не заподіює йому шкоди. Доцільніше в такій ситуації говорити про протиріччя між інтересами злочинця і законними інтересами тих суб'єктів суспільних відносин, проти яких спрямоване злочинне діяння.

Чимало сучасних науковців зазначають, що об'єктом злочину завжди виступає хтось, а не щось, тобто злочинне діяння завжди спрямоване на людину, групу людей чи суспільство⁵. В сучасній літературі найбільш детально ця концепція висвітлена в дослідженнях Г.П. Новосолова, який

¹ Курс уголовного права. Общая часть / под ред. Н.Ф. Кузнецовой, И.М. Тяжковой. – М.: РГБ, 2004. – С. 204.

² Российское уголовное право: курс лекций. Т. 1. Преступление / под ред. А.И. Коробеева. – Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 1999. – С. 302.

³ Наумов А.В. Российское уголовное право / А.В. Наумов. – М.: БЕК, 1996. – С. 146.

⁴ Никифоров Б.С. Объект преступления по советскому уголовному праву / Б.С. Никифоров. – М.: Госюриздат, 1960. – С. 4.

⁵ Новоселов Г.П. Учение об объекте преступления. Методологические аспекты / Г.П. Новоселов. – М.: Норма, 2001. – С. 43–66; Уголовное право. Общая часть: учебник / отв. ред. И.Я. Козаченко и З.А. Незнамова. – М.: Инфра-М, 1997. – С. 135.

зробив висновок, що об'єктом будь-якого злочину виступають люди – індивіди або їх малі чи великі групи (об'єднання)¹. Автор доволі широко аргументує свою позицію, але повністю погодитись із нею не можна. Адже, якщо стосовно однієї і тієї ж людини вчинено два злочини (наприклад, умисне знищення або пошкодження її майна, а згодом – умисне вбивство), то виходить, що за об'єктом ці злочини не відрізняються між собою, адже і в першому, і в другому випадку одна і та ж людина повинна визнаватись об'єктом двох різних за своєю спрямованістю злочинів. Водночас, у багатьох випадках одні і ті ж дії отримують різну кримінально-правову оцінку залежно від того, в яких соціальних зв'язках перебуває людина, проти якої спрямоване суспільно небезпечне діяння (наприклад, умисне знищення чи пошкодження майна (ст. 194 КК) та умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу (ст. 347 КК)). Вказаний підхід Г. П. Новосьолова до тлумачення об'єкта злочину вимагає кардинальної зміни розуміння потерпілого від злочину, предмета злочину, суспільної небезпечності злочину та самого злочину, а тому видається не достатньо обґрунтованим.

Оригінальну позицію щодо розуміння об'єкта злочину зайняв В. М. Трубніков, пропонуючи під об'єктом злочину розуміти соціальну оболонку особи. Проаналізувавши визначення поняття соціальної оболонки, запропоноване автором, можна зробити висновок, що це не нове за змістом поняття, а новий аналог давно застосовуваного поняття «суспільні відносини». Зокрема, В. М. Трубніков зазначає, що соціальна оболонка – це «сукупність суспільних відносин, що формується як єдність і взаємодія особи і середовища»².

Аналіз наявних наукових концепцій об'єкта злочину спонукає до висновку, що усі вони не позбавлені певних про-

¹ Новоселов Г.П. Учение об объекте преступления: методологические аспекты / Г.П. Новоселов. – М.: Норма, 2001. – С. 64.

² Трубников В.М. Новый взгляд на объект преступления / В.М. Трубников // Право і безпека. – 2002. – № 1. – С. 86.

тиріч і неузгодженостей. Спроби відмовитися від розуміння об'єкта злочину як суспільних відносин здебільшого мотивуються посиланням на так звану «заідеологізованість» цієї концепції. Жодна з цих спроб нині не призвела до розроблення універсального і безспірного розуміння об'єкта злочину. Крім того, такі поняття, як соціальні цінності, блага, людина (як найвища соціальна цінність), також є складовими ідеології, лише не радянської, а сучасної. Як зазначає П. П. Андрушко, проблеми концепцій об'єкта злочину не тільки не є «нерозв'язаними» до кінця, а й не будуть «розв'язаними» у найближчому майбутньому, оскільки вони не можуть бути «розв'язані». Єдиної концепції об'єкта злочину та його структури в теорії кримінального права апріорі бути не може, як і не було досі¹.

Проаналізовані вище підходи до розуміння об'єкта злочину вельми доцільні, адже вони створюють умови для широких наукових дискусій, змушують ще раз уникнути в усі тонкощі цієї глибокої і багатогранної наукової проблеми. Всі вони, як видається, наймовірніше сприятимуть конкретизації знань про суспільні відносини, як об'єкт злочину, аніж приведуть до загального визнання будь-якого іншого визначення поняття об'єкта злочину.

Впродовж «радянського» періоду було опубліковано низку ряд фундаментальних праць, в яких відображено розвиток учення про суспільні відносини як об'єкт злочину. Це, зокрема, дослідження Б. С. Нікіфорова, Є. А. Фролова². Не лише вчені радянського періоду визначали об'єкт злочину як суспільні відносини, які охороняються кримінальним законом. Ця точка зору досі актуальна для багатьох науковців і в період після здобуття Україною незалежності. Серед них

¹ Андрушко П.П. Злочини проти виборчих прав громадян та їх права брати участь у референдумі: кримінально-правова характеристика: монографія / П.П. Андрушко. – К.: КНТ, 2007. – С. 106.

² Никифоров Б.С. Объект преступления по советскому уголовному праву / Б.С. Никифоров. – М.: Госюриздат, 1960. – 243 с.; Фролов Е.А. Объект уголовно-правовой охраны и его участие в организации борьбы с посягательствами на собственность: дис. ... д-ра юрид. наук / Е.А. Фролов. – Свердловск, 1971 – 381 с.

М. І. Бажанов, В. К. Гришук, М. Й. Коржанський, А. А. Музика, В. О. Навроцький, В. Я. Тацій та ін. Попри деякі розбіжності у дефініціях об'єкта злочину, більшість цих науковців сходяться на таких базових ознаках, що характеризують це поняття:

- це обов'язковий елемент будь-якого складу злочину;
- це позитивні, особливо цінні суспільні відносини;
- це суспільні відносини, що охороняються кримінальним законом;
- це суспільні відносини, на які посягає злочин;
- цим суспільним відносинам злочином заподіяна, заподіюється або може бути заподіяна істотна шкода.

Отже, як підсумок, зазначимо, що об'єкт злочину – це обов'язковий елемент складу кожного злочину, який становить охоронювані кримінальним законом позитивні, особливо цінні суспільні відносини, на які посягає суб'єкт злочину і яким злочином заподіяна, заподіюється або може бути заподіяна істотна шкода¹.

До проблемних у науковому аспекті належить також питання класифікації об'єктів злочину. Ще 1938 року В.Д. Меньшагін запропонував їх триступеневу класифікацію². З того часу поділ об'єктів злочинів на загальний, родовий та безпосередній вважається традиційним для вітчизняної науки, проте він також виступає предметом дискусій. Заперечуючи універсальність зазначеної класифікації, висловлена думка, що так звана «вертикальна» класифікація об'єктів узагалі не доцільна. Наприклад, Г.П. Новоселов вважає, що «в реальній дійсності в посяганні немає ніякого іншого об'єкта, крім того, який прибічники вертикальної класифікації об'єктів злочину називають безпосереднім»³.

Проте, на нашу думку, достатньо обґрунтованою видається класична «вертикальна» класифікація об'єктів злочи-

¹ Гришук В.К. Кримінальне право України: Загальна частина: навч. посіб. для студентів юрид. фак. вищ. навч. закл. / В.К. Гришук. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – С. 193.

² Советское уголовное право. – М.: Госиздат, 1938. – С. 86.

³ Новоселов Г.П. Учение об объекте преступления: методологические аспекты / Г.П. Новоселов. – М.: Норма, 2001. – С. 22.

ну з таких міркувань. Кожна класифікація наділена певним ступенем умовності. Безперечно, всі об'єкти злочинів можна поділити і на два рівні (загальний і безпосередній), і на шість рівнів (загальний, надродовий, родовий, надвидовий, видовий, безпосередній). Найбільш універсальною буде власне трирівнева класифікація об'єктів злочинів, оскільки вона базується на філософських категоріях «загальне», «спеціальне», «особливе» і з певним рівнем умовності вона буде актуальною для всіх складів злочинів. Решта ж запропонованих класифікацій для одних складів злочинів підходять, а за аналізу інших – не спрацьовують.

Загальним об'єктом злочину визнають усю сукупність позитивних, найбільш важливих суспільних відносин, які охороняються кримінальним законом і яким злочином заподіяна, заподіюється або може бути заподіяна істотна шкода. Значення загального об'єкта злочину полягає у визначенні природи і сутності злочинів, ступеня їх суспільної небезпеки, відмежування від незлочинних посягань та ін.

Під родовим об'єктом злочину розуміють частину загального об'єкта, яку становить коло тотожних або однорідних за своєю сутністю суспільних відносин, які через це повинні охоронятись єдиним комплексом взаємопов'язаних кримінально-правових норм, і яким злочином заподіяна, заподіюється або може бути заподіяна істотна шкода¹.

Як уже зазначено, в широкому розумінні кримінально-правова охорона відносин власності від некорисливих посягань становить значно ширшу сферу кримінально-правового впливу, аніж та, що пов'язана із злочинами проти власності. Практично в кожному розділі Особливої частини КК містяться статті, які певною мірою охороняють відносини власності від злочинних посягань. У цій роботі предметом дослідження є лише ті склади некорисливих злочинів проти власності, які передбачені розділом VI КК.

¹ Гришук В.К. Кримінальне право України: Загальна частина: навч. посіб. для студентів юрид. фак. вищ. навч. закл. / В.К. Гришук. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – С. 194.

Переважна кількість науковців погоджуються із твердженням, що родовим об'єктом усіх складів злочинів, передбачених розділом VI КК, виступає власність. Проте розуміння самого поняття власності не позбавлене дискусійності. Основні відмінності в вирішенні цього питання пов'язані з тим, що власність розглядається як економічна (В. А. Владіміров, Ю. І. Ляпунов, Е. А. Фролов, А. А. Піонтковський) та як правова (Л. С. Явич, А. А. Жижиленко) категорія.

Власність – це багатогранне соціальне явище, тому цією категорією оперують різні галузі знань, кожна з яких додає до цього поняття свої риси. Витоки вчення про власність містяться ще у стародавній філософії. Аристотель ототожнював власність із внутрішньою природою людини, із справедливістю¹. Значним етапом у розвитку вчення про власність було вчення Гегеля. В основу власності, за Гегелем, покладена свобода волі особи щодо володіння тим чи іншим предметом: «В тому, що особа поміщає свою волю у річ, полягає поняття власності». На його думку, право людини на власність природне. В теоретичній конструкції гегелівської філософії центром зв'язку категорій «свобода», «право», «власність» виступає людина. Власність – це не просто спрямованість і форма виразу свободи і права людини, але й економічна основа для свободи і права².

Теорія марксизму-ленінізму мала визначальне значення для розуміння поняття власності радянськими вченими. На думку К. Маркса, власність – це ставлення певних осіб до матеріальних благ як до своїх, до таких, що собі належать, і відповідно – ставлення всіх інших осіб до вказаних благ як до чужих, що їм не належать³. У кінці 50-тих років ХХ ст. широко поширення набуло поняття власності як синоніма «майна», «речей», а не відносин між людьми щодо речей. Ця точка зору залишається актуальною і для деяких сучасних науковців,

¹ Аристотель. Политика / Аристотель. – М.: РИПОЛ классик, 2010. – С. 3.

² Гегель Г.Ф. Философия права / Г.Ф. Гегель. – М.: Мысль, 1990. – С. 100.

³ Маркс К. Соч. – Т.46. Ч. 1 / К. Маркс, Ф. Энгельс. – К.: Политиздат Украины, 1982. – С. 479.

проте чимало дослідників притримуються іншої позиції. Так, наприклад, Е. А. Суханов вважає, що власність – це відносини між суб'єктами з приводу речей, що виражаються у присвоєнні чи в приналежності матеріальних благ одним особам і відповідно в відчуженні цих благ від усіх інших осіб¹.

Видається, що власність як економічна категорія має дві сторони. По-перше, це відносини між людьми з приводу певного майна. Вони виражаються в присвоєнні цього майна певною особою і в недопустимості посягань на це майно з боку третіх осіб. По-друге, відносини власності – це ставлення особи до присвоєного майна, як до свого. Власник поводить з майном на свій розсуд з уваги на його потреби, а також із огляду на необхідність дотримання законних інтересів інших осіб.

Фактичні відносини власності поряд із економічним змістом мають юридичну природу. Власність як економічна категорія нерозривно пов'язана з власністю як правовою категорією. Адже посягання на власність визнається злочинним тоді, коли повноваження власника щодо певного майна засновані на законі і пов'язані з відсутністю у винного права на це майно². Саме це положення створює підґрунтя для позиції, згідно з якою об'єктом злочинів проти власності визнається право власності. Цю позицію підтримують, зокрема, П. С. Матишевський, І. Г. Філановський, М. І. Ковальов. У цьому аспекті актуальним є встановлення співвідношення понять «власність» і «право власності».

З розуміння власності як стану приналежності, присвоєності матеріальних благ очевидно, що такі відносини притаманні будь-якому людському суспільству, будь-якій суспільно-економічній формації. На відміну від цього, право (в тому числі право власності) виникає лише на певному етапі розвитку суспільства, пізніше, аніж власність, яка історично йому передує. Як зазначав відомий цивіліст А. В. Вене-

¹ Суханов Е.А. Лекции о праве собственности / Е.А. Суханов. – М.: Юрид. лит., 1991. – С. 7.

² Российское уголовное право. Особенная часть / под ред. В.Н. Кудрявцева, А.В. Наумова. – М.: Юрист, 1997. – С. 142.

диктов, «про право власності може йтися лише щодо тих формацій, в яких узагалі існує держава і право»¹. Що ж стосується первіснообщинного суспільства, то хоч там і були наявні відносини власності, але вони регулювались не правом, а іншими соціальними нормами.

Питання права власності отримало достатньо широке висвітлення в юридичній літературі кін. ХІХ – поч. ХХ ст.ст. Так, Л. І. Петражицький зазначав, що право власності – поєднання двох елементів, насамперед «юридичних обов'язків всіх і кожного терпіти будь-який вплив на річ з боку власника, тобто правомочність власника, як він забажає, впливати на річ». Другим елементом є «покладений на кожного, закріплений активно за власником, «загальний» обов'язок утримання від посягань на чужу річ»².

Як видається, право власності – це панування особи над належною їй річчю, що характеризується, з одного боку, можливістю власника володіти, користуватися і розпоряджатися своєю річчю, з іншого – не допускати дій інших осіб стосовно цієї речі. Право власності характеризується сукупністю прав на річ, достатніх для того, щоб інші мали підстави (та необхідність) вважати, що ця річ належить конкретному індивіду. В системі правових титулів щодо майна це виражається в «безумовному необмеженому праві власності». За своєю суттю абсолютне право власності – це класичний набір прав володіння, користування, присвоєння та користування³.

Отже, право власності як державно-правова форма закріплення економічних відносин власності відображає абсолютні правовідносини власності. Лише ті суспільні відносини власності, що знайшли правове закріплення у формі права вла-

¹ Венедиктов А.В. Государственная социалистическая собственность / А.В. Венедиктов. – М.: АН СССР. Институт права, 1948. – С. 75.

² Петражицкий Л.И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности / Л.И. Петражицкий. – Изд-ние 2-е. – СПб., 1909. – Т. 1. – С. 193–194.

³ Богданчиков С.В. Противодействие преступным посягательствам на абсолютные права собственности (хищения) / С.В. Богданчиков. – М.: Юнити-Дана: закон и право, 2008. – С. 4.

сності, можуть виступати об'єктом злочинів проти власності. Зокрема, диспозиція кожної з норм, що передбачають склади некорисливих злочинів проти власності, містить вказівку на те, що майно, яке є предметом посягання, повинно бути **чужим** для винного. Отож, це майно, щодо якого існує право власності і цим правом власності не наділений суб'єкт злочину.

Отже, право власності і відносини власності відрізняються не лише історично, вони є різнопорядковими явищами. Право власності – це правовий вираз відносин власності; відносини ж власності виступають одним із елементів економічного базису суспільства. Право власності є відображенням відносин власності в юридичних нормах, які регулюють і охороняють майнові відносини між людьми.

Відтак, неможливо посягати на економічні відносини власності, спричинити їм шкоду, не порушуючи при цьому права власності, і навпаки. Визнавати об'єктом злочинів власність винятково як економічну категорію – означає ігнорувати факт порушення повноважень, що належать власнику (чи іншому володільцю).

У літературі висловлюються аргументи проти визнання об'єктом злочину права власності. Наприклад, Л. Д. Гаухман стверджує, що «визнання родовим об'єктом злочинів проти власності саме суспільних відносин власності, а не права власності і не правовідносин власності, обґрунтовується тим, що суспільні відносини первинні і порушуються злочинами в кінцевому рахунку, тоді як право і правовідносини вторинні і порушуються ніби «попутно»»¹. В протизага цьому аргументу зазначимо, що сам автор указує на те, що право власності порушується в результаті вчинення злочинів, і хоча таке порушення, як зазначає Л. Д. Гаухман, «попутне», проте воно завжди наявне під час вчинення злочинів проти власності.

Г. Н. Борзенков зазначає, що «з точки зору кримінального права об'єктом злочину взагалі не може бути право ні в

¹ Гаухман Л.Д. Ответственность за преступления против собственности / Л.Д. Гаухман, С.В. Максимов. – М.: Учебно-консультационный центр «ЮрИнфоР», 1997. – С. 18.

об'єктивному, ні в суб'єктивному значенні. Така роль відводиться лише суспільним відносинам. Право власності не припиняється в результаті викрадення речі, яку власник може витребувати із чужого незаконного володіння...»¹. Однак, і економічні відносини власності не припиняються в результаті викрадення речі. В результаті вчинення злочину проти власності істотна шкода заподіюється (або створюється загроза її заподіяння) і економічним відносинам власності, і праву власності. Закон про кримінальну відповідальність, охороняючи форму (право власності), тим самим охороняє і соціальний зміст (економічні відносини власності). В результаті ж знищення майна, як уже зазначалось вище, право власності припиняється (п. 4 ч. 1 ст. 346 ЦК). Окрім цього, реалізуючи своє абсолютне право власності, власник не завжди діє виключно в сфері економіки і з прив'язкою до реальних економічних відносин. Відповідно до закону власник має право на власний розсуд вчиняти щодо своїх речей будь-які правомірні дії, не обов'язково економічно обумовлені.

Підсумовуючи, зазначимо, що власність необхідно розглядати як категорію, що об'єднує два аспекти (економічний і юридичний). З одного боку – це відносини між людьми з приводу присвоєння матеріальних благ, з іншого – врегульовані і охоронювані державою правомочності власника. Загалом, власність, як економічні суспільні відносини (з одного боку), і абсолютне право власності, як їх «правова оболонка» (з іншого боку), співвідносяться як філософські поняття змісту і форми. Саме в такій єдності власність охороняється кримінально-правовими нормами.

Отже, родовим об'єктом усіх складів некорисливих злочинів проти власності (як і інших складів злочинів, передбачених розділом VI КК) виступають відносини власності, тобто ті суспільні відносини, що виникають з приводу майна і юридично виражені у праві володіти, користуватися і розпоряджатися цим майном (праві власності), яким наді-

¹ Борзенков Г.Н. Преступления против собственности / Г.Н. Борзенков // Человек и закон. – 1998. – № 7. – С. 28.

лений власник, і в обов'язку інших осіб (невласників) сприймати вказане право як належне і не перешкоджати його здійсненню.

В цьому аспекті видається такою, що необґрунтовано розміщена у розділі VI «Злочини проти власності», стаття 198 КК. Ця стаття передбачає відповідальність за заздалегідь не обіцяне придбання або отримання, зберігання чи збут майна, завідомо одержаного злочинним шляхом. Тобто йдеться про випадки, коли уже вчинений закінчений злочин проти власності (крадіжка, грабіж, розбій тощо) або будь-який інший злочин, в результаті якого злочинним шляхом одержане певне майно (наприклад, контрабанда, шахрайство з фінансовими ресурсами та інші). При цьому відносинам власності (чи іншим суспільним відносинам) уже заподіяно істотну шкоду.

Безперечно, існує певний зв'язок складу злочину, передбаченого ст. 198 КК, із злочинами проти власності, але він виявляється виключно в усвідомленні винною особою того, що придбане, отримане, збуте чи збережене нею майно було одержане злочинним шляхом (в тому числі в результаті вчинення злочину проти власності). По-суті, йдеться про одну із форм причетності до злочину, і здебільшого – це причетність власне до злочинів проти власності. Особа ж, яка придбала, отримала, зберігала чи збула майно, завідомо одержане злочинним шляхом, взагалі не посягає на відносини власності; своїми діями вона перешкоджає своєчасному виявленню, розкриттю уже вчиненого злочину і тим самим посягає на відносини правосуддя.

Отже, родовим об'єктом аналізованого складу злочину слід визнати відносини правосуддя. Тому видається доцільним помістити норму про відповідальність за заздалегідь не обіцяне придбання або отримання, зберігання чи збут майна, одержаного злочинним шляхом, у розділ XVIII КК. Для визначення місця цієї норми у розділі XVIII КК мають значення такі міркування. Видається, що норми ст. 396 та 198 КК присвячені охороні тотожних суспільних відносин, адже стаття 396 КК передбачає відповідальність за прихо-

вування тяжкого та особливо тяжкого злочину (як одну з форм причетності до злочину), а придбання або отримання, зберігання чи збут майна, одержаного злочинним шляхом, власне і є одним із видів приховування злочину. Окрім цього, суспільна небезпечність двох цих посягань оцінена законодавцем майже ідентично (такий висновок впливає із порівняння санкцій цих двох кримінально-правових норм). Тому вважаємо за доцільне об'єднати норми статей 198 та 396 КК. Для цього пропонуємо:

1) у частині 6 статті 28 КК слова «статтями 198 та 396» замінити словами «статтею 396»;

2) статтю 198 КК виключити;

3) статтю 396 КК викласти у такій редакції:

«Стаття 396. Приховування злочину та майна, здобутого злочинним шляхом

1. Заздалегідь необіцяне приховування тяжкого чи особливо тяжкого злочину, а також заздалегідь необіцяне приховування, придбання або отримання, зберігання чи збут майна, завідомо одержаного злочинним шляхом, за відсутності ознак легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, –

карається арештом на строк до шести місяців або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Не підлягають кримінальній відповідальності за частиною 1 цієї статті члени сім'ї чи близькі родичі особи, яка вчинила злочин, коло яких визначається законом».

Унесення цих змін до КК сприятиме більш правильному розумінню родового та безпосереднього об'єкта розглянутого складу злочину; усуне конкуренцію, наявну між ст.ст. 198 і 396 чинного КК; дасть змогу декриміналізувати діяння близьких родичів винної особи щодо приховування майна, завідомо здобутого злочинним шляхом.

Щодо поняття безпосереднього об'єкта злочину в науці кримінального права також наявна певна розбіжність у поглядах учених. Інколи безпосереднім об'єктом злочину називають не суспільні відносини, а їх матеріальне вира-

ження або суб'єктів цих відносин¹. Таке розуміння призводить до змішування об'єкта і предмета злочину, а зрештою і до неправильної соціально-політичної оцінки та юридичної кваліфікації, бо, скажімо, не всяке суспільно небезпечне посягання на майно – це злочин проти власності. Без з'ясування тих суспільних відносин, речовим вираженням котрих є предмет, неможливо ні зрозуміти злочин, ні оцінити його суспільну шкоду, ні дати йому правильну юридичну кваліфікацію². На наш погляд, важко погодитись із думкою вчених, які визнають безпосереднім об'єктом злочинів проти власності не соціальну категорію – суспільні відносини, а предмети матеріального світу (речі). Адже конкретне майно, як зазначалось, набуває значення для закону про кримінальну відповідальність лише в тому випадку, коли воно включене в сферу соціальних зв'язків і виступає матеріальним носієм певних суспільних відносин. Розуміння ж безпосереднього об'єкта злочину як учасників суспільних відносин також необґрунтовано виводить суб'єкта суспільних відносин за межі самих суспільних відносин і не дає змогу виявити особливості різних посягань на особу.

Раціональні заперечення з цього приводу висловив А. І. Бойцов: «вказівка закону на вилучення і звернення в користь винного чи інших осіб *чужого* майна недвозначно говорить про те, що, вчиняючи розкрадання, винний вступає у взаємодію не з річчю, а з її власником і порушує не відношення останнього до речі, а існуючі між людьми відносини власності, які базуються на розмежуванні свого і чужого. Так само і вказівка на спричинення смерті *іншій* людині говорить про те, що вбивця вступає у взаємодію не з білковим

¹ Дубовец П.А. Ответственность за телесные повреждения по советскому уголовному праву / П.А. Дубовец. – М.: Юридическая литература, 1964. – С. 13; Уголовное право. Общая часть. – М.: Госюриздат, 1952. – С. 291.

² Коржанський М.Й. Уголовне право України. Частина загальна: курс лекцій / М.Й. Коржанський. – К.: Наукова думка та Українська видавнича група, 1996. – С. 105.

тілом, а у відносини між людьми з приводу такої соціальної цінності, як недоторканість людського життя»¹.

Відмова деяких науковців від погляду на безпосередній об'єкт як на суспільні відносини викликана намаганням вирішити логічну суперечність у класифікації об'єктів злочинів. Про цю суперечність уже згадувалось вище і вона полягає в тому, що деякі злочини, на перший погляд, не мають безпосереднього об'єкта, а лише загальний та родовий. За вчинення цих злочинів родовий та безпосередній об'єкти начебто збігаються. Але видається, що це не є достатньою підставою для відмови від розуміння безпосереднього об'єкта злочину як суспільних відносин.

Певною мірою відмінний погляд на безпосередній об'єкт злочину висловив М. Й. Коржанський. Він хоча і не відмовляється від триступеневої класифікації об'єкта, проте пропонує в якості безпосереднього об'єкта злочину розуміти вже порушені суспільні відносини, які змінені окремим конкретним злочином, або які поставлені в умови реальної небезпеки².

Цілком обґрунтованими видаються висловлені В. Я. Тацієм заперечення правильності вказаної точки зору. Зокрема, В. Я. Тацій зазначає, що тут фактично допущена підміна безпосереднього об'єкта як елемента складу злочину об'єктом злочинного впливу. Коли ми говоримо про об'єкт злочину, то цілком очевидно маємо на увазі ті суспільні відносини, які поставлені під охорону закону про кримінальну відповідальність і які тому є елементом складу злочину. Коли законодавець приймає закон про кримінальну відповідальність, то він ставить, наприклад, під його охорону не життя або здоров'я певної особи, а життя і здоров'я будь-якої людини в нашому суспільстві. Тому конкретно порушені відносини (життя Данилова П. П., здоров'я Захарова І. С.) – це

¹ Бойцов А.И. Преступления против собственности / А.И. Бойцов. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – С. 21–22.

² Коржанський М.Й. Уголовне право України. Частина загальна: курс лекцій / М.Й. Коржанський. – К.: Наукова думка та Українська видавнича група, 1996. – С. 124.

лише об'єкт злочинного впливу, а не об'єкт вчиненого вбивства або іншого злочину проти здоров'я особи¹.

Такої ж точки зору дотримується і А. І. Бойцов, указуючи, що «на які б дрібні фрагменти не дробився моноліт відносин власності, роль первинної «клітинки» як безпосереднього фрагмента майнових посягань не може бути віддана тому одиничному відношенню, яке складається між строго визначеними людьми з приводу конкретних матеріальних благ»².

Отже, безпосереднім об'єктом злочину є частина родового об'єкта, що становить конкретні, охоронювані нормою закону про кримінальну відповідальність суспільні відносини, на які прямо і безпосередньо посягає цей злочин і якому заподіяна, заподіюється істотна шкода або створюється загроза її заподіяння³.

Встановлення безпосереднього об'єкта злочину має важливе значення для з'ясування характеру і ступеня суспільної небезпеки діяння, правильної кваліфікації злочину, сприяє відмежуванню вчиненого діяння від суміжних злочинів. Саме об'єкт злочину дозволяє найчастіше і з найбільшою точністю провести розмежування між схожими злочинами, бо саме він у багатьох випадках є тим елементом складу, який притаманний тільки цьому і жодному іншому злочину. Однак не можна повністю погодитись із твердженням Б. С. Нікіфорова, що кожний злочин має свій, тільки йому притаманний об'єкт, а тому об'єкт завжди слугують тією ознакою, яка дозволяє проводити межу між злочинами⁴. Так, якщо звернутись до характеристики безпосередніх об'єктів таких злочинів, як вбивства (ст. 115–119 КК), то зробимо

¹ Тацій В.Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: навч. посібник / В.Я. Тацій. – Харків: УкрЮА, 1994. – С. 69.

² Бойцов А.И. Преступления против собственности / А.И. Бойцов. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – С. 24.

³ Гришук В.К. Кримінальне право України: Загальна частина: навч. посіб. для студентів юрид. фак. вищ. навч. закл. / В.К. Гришук. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – С. 194.

⁴ Никифоров Б.С. Объект преступления по советскому уголовному праву / Б.С. Никифоров. – М.: Госюриздат, 1960. – 243 с.

висновок, що в кожному з цих випадків об'єктом злочину виступають одні і ті ж суспільні відносини.

Схожа ситуація виникає і стосовно злочинів проти власності. Видається, що безпосередні об'єкти усіх (у тому числі і некорисливих) складів злочинів проти власності збігаються із їх родовим об'єктом. Адже родовий об'єкт злочинів, передбачених розділом VI КК, становлять власне тотожні (а не однорідні) суспільні відносини. Так, наприклад, А. В. Шульга зазначає, що «економічний зміст власності – відносини присвоєння – залишається незмінним як на рівні родового, так і на рівні безпосереднього об'єкта злочинів проти власності»¹.

Тому безпосереднім об'єктом злочинів проти власності слід визнати конкретні суспільні відносини власності, які полягають в реалізації суб'єктом відповідно до закону повноважень володіння, користування або розпорядження майном, на які прямо і безпосередньо посягає цей злочин. Однак детальний аналіз безпосередніх об'єктів складів некорисливих злочинів проти власності дає можливість виявити специфіку кожного з них, зокрема розглядаючи їх через призму злочинного впливу на окремі елементи суспільних відносин.

Крім цього, Кримінальний кодекс містить чимало статей, якими передбачені склади злочинів, що посягають не на один, а одночасно на декілька об'єктів. У таких випадках виникає необхідність так званої «горизонтальної» класифікації безпосередніх об'єктів злочинів.

Сутність «горизонтальної» класифікації полягає в тому, що на рівні безпосереднього об'єкта виділяються основний, додатковий і факультативний об'єкти. Деякі вчені виділяють лише основний (головний) та додатковий безпосередній об'єкт злочину; а тоді додатковий безпосередній об'єкт поділяють ще на два підвиди – додатковий обов'язковий та додатковий факультативний. За змістом ці дві класифікації майже не відрізняються, проте формулювання, які

¹ Шульга А.В. Объект и предмет преступлений против собственности в условиях рыночных отношений и информационного общества / А.В. Шульга. – М.: Юрлитинформ, 2007. – С. 16.

використовуються в останній з них, видаються надто громіздкими, тому в цій роботі аналізується поділ об'єктів злочинів на основний, додатковий та факультативний.

Основний безпосередній об'єкт злочину здебільшого визначає суспільну небезпеку злочину, структуру відповідного складу і його місце в системі Особливої частини Кримінального кодексу. Основний безпосередній об'єкт злочину входить до складу родового об'єкта, тому з'ясування цього об'єкта дозволяє правильно визначити місце тієї чи іншої кримінально-правової норми в системі Особливої частини Кримінального кодексу. З іншого боку, встановлення цього об'єкта за вчинення конкретного злочину дозволяє визначити ту кримінально-правову норму, за якою належить кваліфікувати вчинене суспільно небезпечне діяння.

Основним безпосереднім об'єктом є ті суспільні відносини, які насамперед і поставлені під охорону законодавцем під час прийняття певної норми закону про кримінальну відповідальність. Основний безпосередній об'єкт відображає основний зміст того чи іншого злочину, його антисоціальну спрямованість. Він більшою мірою, ніж інші об'єкти, визначає ступінь суспільної небезпеки злочину і тяжкість його наслідків. Так, наприклад, будь-які злочини проти довкілля завдають шкоду не лише природоохоронним відносинам, але й, наприклад, відносинам власності, а також відносинам у сфері господарської діяльності. Однак, цілком очевидно, що законодавець, приймаючи ці кримінально-правові норми, прагнув поставити під охорону суспільні відносини з охорони довкілля, мав на меті захистити певні природні об'єкти від злочинних посягань, захистити і відносини власності на природні об'єкти, і відповідні господарські відносини з приводу їх використання¹.

Отож, основний безпосередній об'єкт злочину – це частина родового об'єкта, що становить конкретні, охоронювані цією нормою закону про кримінальну відповідальність

¹ Тацій В.Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: навч. посібник / В.Я. Тацій. – Х.: УкрЮА, 1994. – С. 71.

суспільні відносини, на які прямо і безпосередньо посягає злочин і яким при цьому завжди заподіюється (заподіяна) істотна шкода або створюється загроза її заподіяння¹.

Додатковому безпосередньому об'єкту також злочинном завжди заподіюється (заподіяна) істотна шкода або створюється загроза її заподіяння. Крім цього, одні і ті ж суспільні відносини щодо одних злочинів виступають основним, а щодо інших – додатковим безпосереднім об'єктом. Головною ж відмінністю між основним і додатковим об'єктами злочину є те, що додатковий об'єкт лише частково відображає антисоціальну спрямованість злочину і в інших випадках є самостійним об'єктом кримінально-правової охорони. Крім цього, як правило, додатковий безпосередній об'єкт конкретного злочину лежить поза межами його родового об'єкта.

Отже, додатковий безпосередній об'єкт – це конкретні охоронювані цією нормою закону про кримінальну відповідальність суспільні відносини, які в інших випадках є самостійним об'єктом кримінально-правової охорони, а в разі вчинення злочину їм обов'язково заподіюється (заподіяна) істотна шкода або створюється загроза її заподіяння².

Поряд із основним і додатковим безпосередніми об'єктами в юридичній літературі виділяється і факультативний безпосередній об'єкт. На відміну від додаткового безпосереднього об'єкта за вчинення певного злочину такі суспільні відносини не обов'язково можуть ставитись під загрозу заподіяння шкоди. Наприклад, під час вчинення хуліганства може завдаватись (а може і не завдаватись) шкода такому об'єкту, як суспільні відносини з приводу охорони здоров'я особи.

Зазначимо, що факультативним безпосереднім об'єктом визнаються ті суспільні відносини, які законодавцем поставлені під охорону конкретної кримінально-правової

¹ Гришук В.К. Кримінальне право України: Загальна частина: навч. посіб. для студентів юрид. фак. вищ. навч. закл. / В.К. Гришук. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – С. 200.

² Там само.

норми (впливають із її змісту). Відступ від цього вихідного положення призвів би до того, що ми були б змушені визнавати об'єктами злочинів фактично всю сукупність тих суспільних відносин, яким завдана та чи інша шкода вчиненим злочином. Факультативний безпосередній об'єкт злочину, як і додатковий, як правило, лежить поза межами родового об'єкта даного злочину, хоча, безперечно, він може становити частину іншого родового об'єкта або повністю з ним збігатися.

Отож, факультативний безпосередній об'єкт – це конкретні охоронювані цією нормою закону про кримінальну відповідальність суспільні відносини, які в інших випадках є самостійним об'єктом кримінально-правової охорони, а в разі вчинення цього злочину їм не завжди заповдіюється (заповдіяна) істотна шкода або створюється загроза її заповдіяння¹.

Загалом, постановка і вирішення питання про те, чи виступають певні суспільні відносини основним, додатковим чи факультативним об'єктом, виправдані лише щодо конкретного складу злочину, тобто стосовно аналізу конкретної кримінально-правової норми. Отож, надалі аналізуватимуться власне ті кримінально-правові норми, якими передбачені склади некорисливих злочинів проти власності.

Основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого статтею 194 КК, виступають суспільні відносини власності (які полягають у реалізації суб'єктом відповідно до закону повноважень володіння, користування або розпорядження майном). Певної специфіки об'єкту цього злочину додають різні форми його вчинення. Так, у випадку знищення чужого майна винна особа найперше позбавляє потерпілого права власності на знищене майно (оскільки знищення майна є підставою припинення права власності на нього). З іншого боку, під час пошкодження чужого майна винний позбавляє власника можливості користуватися цим майном. Адже пошкоджене майно зали-

¹ Грищук В.К. Кримінальне право України: Загальна частина: навч. посіб. для студентів юрид. фак. вищ. навч. закл. / В.К. Грищук. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – С. 200.

шається у володінні власника, він має можливість ним розпорядитись, проте можливість користування істотно обмежується або взагалі унеможливується.

Частиною 2 статті 194 КК передбачено низку кваліфікуючих ознак, серед яких: 1) вчинення цього злочину шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом; 2) спричинення загибелі людей; 3) заподіяння майнової шкоди в особливо великих розмірах; 4) спричинення інших тяжких наслідків.

Перші два з наведених кваліфікованих складів цього злочину характеризуються додатковим безпосереднім об'єктом. Ним відповідно є суспільні відносини, що забезпечують громадську безпеку та життя людини. У третьому з наведених кваліфікованих складів додатковий та факультативний безпосередні об'єкти відсутні. Останній з наведених кваліфікованих складів характеризується низкою факультативних безпосередніх об'єктів. Їх зміст визначається поняттям інших тяжких наслідків. Так, залежно від характеру таких тяжких наслідків, факультативними безпосередніми об'єктами умисного знищення або пошкодження майна можуть виступати суспільні відносини щодо недоторканості життя та здоров'я людини, суспільні відносини, що забезпечують екологічну безпеку, безпеку руху, та експлуатації транспорту і ін.

Недостатньо обґрунтованою видається позиція деяких учених, згідно з якою усі названі вище суспільні відносини визнаються факультативними безпосередніми об'єктами аналізованого складу злочину¹. Як видається, статтею 194 КК передбачено не один, а декілька складів злочинів; кожен елемент цих складів слід розглядати не в загальному, а стосовно окремо взятого складу злочину (основного чи кваліфікованого). Наприклад, наявність у діях винної особи такого кваліфікованого складу, як умисне знищення або пошкодження майна, вчинене шляхом підпалу, вибуху чи іншим

¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 9-те вид., переробл. та допов. – К.: Юридична думка, 2012. – С. 545.

загальнонебезпечним способом, з необхідністю зумовлює заподіяння (або загрози заподіяння) істотної шкоди суспільним відносинам громадської безпеки. Без посягання на цей об'єкт неможливо вчинити діяння, що містить цей кваліфікований склад умисного знищення або пошкодження майна. Те ж саме стосується і такого кваліфікованого складу, як умисне знищення або пошкодження майна, що спричинило загибель людей (вчинення цього злочину неможливе без посягання на суспільні відносини, що забезпечують життя людини). Тому ці суспільні відносини слід визнавати додатковим безпосереднім об'єктом кожного з указаних кваліфікованих складів умисного знищення або пошкодження майна, а не факультативними об'єктами основного складу цього злочину.

Питання про те, які суспільні відносини можуть бути визнані об'єктом конкретного злочину, вирішується не наукою кримінального права, а тільки законодавцем шляхом прийняття закону про кримінальну відповідальність. Завдання ж науки кримінального права і судової практики полягає у тому, щоб установити ті суспільні відносини, які визначені законодавцем, як безпосередній об'єкт злочину, і розкрити їх зміст. Зазначимо, що законодавець лише в деяких випадках указує на безпосередній об'єкт у самому Кримінальному кодексі; в низці випадків законодавець під час визначення в статтях кримінального кодексу об'єкта злочину (з певних причин) указує лише на окремі елементи суспільних відносин; в інших випадках – лише називає правову форму, за якою завжди слід убачати відповідні суспільні відносини. У більшості ж випадків у законі про кримінальну відповідальність відсутні будь-які вказівки щодо безпосереднього об'єкта конкретного злочину і тоді для його з'ясування необхідний ретельний соціально-політичний і юридичний аналіз складу певного злочину.

Це стосується, зокрема, таких складів злочину, як умисне пошкодження об'єктів електроенергетики (ст. 194¹ КК) і самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво (ст. 197¹ КК). Розташування цих статей у розділі VI

КК наштовхує на висновок, що родовими об'єктом такого злочину виступають суспільні відносини власності. А тому і безпосередній об'єкт цього злочину також слід шукати в межах зазначених суспільних відносин. Проте юридичний аналіз цих складів злочину та системний аналіз усього Кримінального кодексу призводить до іншого висновку.

Стаття 194¹ передбачає відповідальність за «умисне пошкодження або руйнування об'єктів електроенергетики, якщо ці дії призвели або могли призвести до порушення нормальної роботи цих об'єктів, або спричинило небезпеку для життя людей...»¹. Очевидно, що вчинення такого діяння заподіює шкоду відносинам власності на об'єкти електроенергетики (як специфічний вид майна); при цьому найперше істотна шкода заподіюється іншому об'єкту – відносинам експлуатації цих об'єктів. Адже будь-яке діяння, вчинене способом пошкодження, знищення, руйнування, певною мірою посягає на відносини власності щодо пошкодженої, знищеної чи зруйнованої речі. Проте неприпустимо робити висновок про об'єкт злочину, зважаючи лише на спосіб злочинного впливу. А за доповнення Кримінального кодексу статтею 194¹ законодавець обрав власне цей хибний шлях. Відтак до розділу «Злочини проти власності» слід було б віднести і решту норм Кримінального кодексу, що передбачають відповідальність за знищення, пошкодження, руйнування, псування окремих видів майна. Серед них релігійні споруди чи культові будинки (ст. 178 КК), лісові масиви (ст. 245 КК), шляхи сполучення і транспортні засоби (ст. 277 КК), об'єкти магістральних нафто-, газо- та нафтопродуктопроводів (ст. 292 КК), пам'ятки історії або культури (ст. 298 КК), лінії зв'язку (ст. 360 КК), військоове майно(ст. 411, 412 КК) тощо.

Проте більшість статей, що містять ці норми, цілком обґрунтовано віднесені законодавцем до інших розділів КК – відповідно до родового об'єкта вказаних складів зло-

¹ Принагідно слід зазначити, що у тексті цієї статті допущено граматичну помилку, тому слово «спричинило» слід замінити словом «спричинили».

чинів. Застереження в цьому аспекті викликає лише стаття 360 КК, що передбачає відповідальність за умисне пошкодження ліній зв'язку і віднесена законодавцем до розділу XV «Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян». Таке розміщення вказаної норми не сприяє правильному розумінню родового та безпосереднього об'єкта передбаченого нею складу злочину. Адже пошкодження ліній зв'язку безпосередньо не спрямоване проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян; воно посягає на відносини експлуатації ліній зв'язку (причому суб'єктами цих відносин узагалі можуть не виступати органи державної влади, органи місцевого самоврядування та об'єднання громадян).

Отож, на наш погляд, стаття 360 КК, як і стаття 194¹ КК, віднесені законодавцем до певних розділів із порушенням вимог основного критерію поділу Особливої частини на розділи, і повинні бути перенесені до інших розділів з урахуванням їх родових об'єктів. Як видається, обидва злочини, відповідальність за які передбачена цими статтями, посягають на однорідні суспільні відносини (відносини експлуатації об'єктів електроенергетики та ліній зв'язку) і, на наш погляд, повинні міститися у розділі XI КК (за умови внесення змін до назви даного розділу). З огляду на викладене, вважаємо за доцільне:

1) викласти назву розділу XI КК у такій редакції «Злочини проти безпеки руху, експлуатації транспорту, об'єктів електроенергетики та ліній зв'язку»;

2) до розділу XI КК перенести норми статей 194¹ та 360 КК і розмістити їх у статтях за номерами відповідно 292¹ і 292² КК.

Повертаючись до ст. 197¹ КК, зазначимо, що злочин, передбачений цією нормою, також, безперечно, посягає на відносини власності, але не першочергово, а лише в міру того, що земельні ділянки є об'єктами права власності. Земля – це один із природних ресурсів, специфічний вид майна. Суспільні відносини з приводу використання цього специфіч-

ного виду майна (поряд з іншими природними ресурсами) охороняються окремим розділом Особливої частини КК («Злочини проти довкілля»). На наш погляд, під час доповнення Кримінального кодексу статтею 197¹ було також порушено основний критерій поділу Особливої частини на розділи. Тому пропонуємо ст. 197¹ виключити із розділу V Особливої частини КК і доповнити розділ VIII Особливої частини КК статтею 254¹ із аналогічним змістом.

У науці кримінального права немає єдності думок щодо безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ст. 195 КК, – погрози знищення майна. деякі вчені притримуються думки, що основним безпосереднім об'єктом цього злочину виступають відносини власності, а додатковим – особиста безпека людини¹; інші вважають, що основним безпосереднім об'єктом погрози знищення майна є право власності, а додатковим – психічна недоторканість особи².

На наш погляд, слід погодитись із думкою, що основним безпосереднім об'єктом погрози знищення майна виступають суспільні відносини власності. При цьому специфічними рисами наділений механізм злочинного впливу на ці суспільні відносини. Адже винна особа в ході вчинення цього злочину впливає не на майно (як предмет суспільних відносин), а на психіку особи, що зацікавлена в збереженні цього майна (на суб'єкта відносин власності). І власне через вплив на психіку власника, законного володільця, іншої особи, зацікавленої в збереженні майна, суб'єкт погрози заподіює істотну шкоду відносинам власності.

Очевидно, що за вирішення питання про безпосередній об'єкт погрози знищення майна неможливо оминати увагою той аспект, що, вчиняючи таку погрозу, винна особа може не мати наміру негайно розпочати дії, спрямовані на

¹ Кримінальне право України. Особлива частина: підруч. для студ. ВНЗ / за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – С. 167.

² Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 9-тє вид., переробл. та допов. – К.: Юридична думка, 2012. – С. 551.

реалізацію погрози. Найперше, винний має намір лише налякати власника, позбавити його спокою. Отже, погроза знищити чуже майно – це не висловлення наміру вчинити знищення майна; це активні дії, спрямовані на залякування потерпілого, вчиняючи які винний може і не мати в дійсності наміру виконати погрозу.

Погроза знищити майно завжди залякує особу, яка зацікавлена в його збереженні, позбавляє її душевного спокою, спонукає до вчинення дій, які б вона ніколи не вчинила добровільно, завдає моральних страждань. Отже, погрожуючи знищити майно, винна особа посягає на психічну недоторканість потерпілого. Про посягання на особисту безпеку особи, зацікавленої в збереженні майна, може йтися власне через призму порушення її психічної недоторканості (як елементу особистої безпеки). З огляду на це цілком обґрунтованою є думка, що додатковим безпосереднім об'єктом погрози знищення майна є суспільні відносини психічної недоторканості особи (а не особистої безпеки загалом).

Правильне розуміння та оцінка безпосереднього об'єкта посягання дає змогу провести об'єктивну та точну кримінально-правову кваліфікацію вчиненого. Показовим у цьому аспекті є приклад із практики застосування норм КК. Вироком Млинівського районного суду Рівненської області підсудного М. визнано винним у вчиненні злочинів, передбачених ч. 2 ст. 194 КК, ст. 195 КК. У ході судового засідання встановлено, що підсудний на ґрунті ревнощів висловив на адресу потерпілої погрозу підпалити її будинок. Згодом підсудний підпалив хлів, що знаходився в господарстві потерпілої та повторно висловив їй погрозу спалити житловий будинок, яка за вказаних обставин викликала у потерпілої реальні підстави побоюватись здійснення цієї погрози¹. Суд правильно кваліфікував дії винного за сукупністю злочинів як умисне знищення чужого

¹ Архів Млинівського районного суду Рівненської області // Справа №1-170/2007. – 2007 рік.

майна шляхом підпалу (ч. 2 ст. 194 КК) та погроза знищення майна шляхом підпалу (ст. 195 КК). Така кваліфікація базується на правильній оцінці безпосередніх об'єктів указаних посягань, адже погроза знищення майна, як зазначалось вище, в якості додаткового безпосереднього об'єкта посягає на психічну недоторканість особи, і тому не охоплюється ст. 194 КК та потребує додаткової кваліфікації за ст. 195 КК (навіть у випадку, коли після висловлення погрози винний приводить їх у виконання). Таке вирішення ситуації, на наш погляд, відповідає принципу повноти кримінально-правової кваліфікації.

Основним безпосереднім об'єктом необережного знищення або пошкодження майна (ст. 196 КК) є суспільні відносини власності із ризиками, аналогічними до тих, що характеризують основний безпосередній об'єкт умисного знищення або пошкодження майна. В обох указаних складах злочинний вплив здійснюється на чуже майно як предмет суспільних відносин власності. Додатковим безпосереднім об'єктом необережного знищення або пошкодження майна виступають суспільні відносини з приводу охорони життя та здоров'я людини, адже суспільно небезпечні наслідки у вигляді тяжких тілесних ушкоджень або загибелі людей є обов'язковою ознакою цього складу злочину.

Основним безпосереднім об'єктом порушення обов'язків щодо охорони майна (ст. 197 КК) також є суспільні відносини власності. Певні специфічні риси притаманні такому об'єкту внаслідок того, що суб'єкт злочину перебуває у договірних чи трудових відносинах із власником майна (потерпілим). Механізм злочинного впливу у цьому випадку виявляється у невиконанні чи неналежному виконанні особою, якій доручено зберігання чи охорона чужого майна, своїх зобов'язань (тобто винний порушує соціальний зв'язок як елемент суспільних відносин власності, не впливаючи на їх предмет та суб'єкт).

Відсутня єдність думок щодо поняття предмета злочину та його співвідношення із об'єктом злочину. Загалом,

позиції вчених з цієї проблеми можна умовно поділити на три групи:

1. Предмет злочину є складовою об'єкта злочину, інколи навіть тотожний йому¹.

2. Предмет злочину є факультативною ознакою об'єкта злочину².

3. Предмет злочину слід відносити до ознак об'єктивної сторони³.

Не вдаючись до детального аналізу цих думок, зазначимо лише, що найбільш поширеною і правильною, на наш погляд, є друга із наведених позицій. Отже, під предметом злочину в цій роботі розуміється факультативна ознака об'єкта злочину, що виявляється у матеріальних цінностях, з приводу яких та (або) шляхом безпосереднього впливу на які вчиняється злочинне діяння⁴.

Питання про предмет складів злочинів проти власності (в тому числі некорисливих) практично позбавлене елементу дискусійності. Одноставність учених виявляється у визнанні чужого майна предметом більшості складів злочинів проти власності. Однак, саме поняття «майно» характеризується по-різному. Насамперед це зумовлено тим, що цивільне право використовує зазначений термін у різних аспектах. У деяких випадках під майном розуміються окремі речі

¹ Кистяковский А.Ф. Элементарный учебник общего уголовного права с подробным изложением начал русского уголовного законодательства. Часть общая / А.Ф. Кистяковский. – К.: В Унив. тип., 1881. – С. 280; Пионтковский А.А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву / А.А. Пионтковский. – М.: Наука, 1961. – С. 141; Таганцев Н.С. Курс русского уголовного права. Часть общая. Книга 1. «Учение о преступлении»; Выпуск I-ый. – СПб., 1874. – С. 182.

² Матишевський П.С. Кримінальне право України. Загальна частина / П.С. Матишевський. – К.: А.С.К., 2001. – С. 104; Наумов А.В. Российское уголовное право / А.В. Наумов. – М.: БЕК, 1996. – С. 153.

³ Михайленко П.П. Уголовное право Украины. Общая часть / П.П. Михайленко. – К., 1995. – С. 76.

⁴ Лашук Є.В. Предмет злочину в кримінальному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Є.В. Лашук; НАВСУ. – К., 2005. – С. 8.

чи їх сукупність (ст. 316 Цивільного кодексу України), в інших – речі, гроші і цінні папери (ст. 177 Цивільного кодексу України), у ще інших – не лише перелічені вище об'єкти, але й майнові права та обов'язки (ст. 190 Цивільного кодексу України). Звісно, що таке різноманітне розуміння одного і того ж цивільно-правового поняття не сприяє однозначному вирішенню питання про предмет злочинів проти власності в науці кримінального права. А.І. Бойцов пропонує такий вихід із цієї суперечливої ситуації – поділ усіх злочинів проти власності за предметом злочину на дві групи¹:

1) злочини, предметом яких є об'єкти речового права, включно з грошима і цінними паперами (крадіжка, грабіж, розбій та інші);

2) злочини, предметом яких може бути будь-яке майно (в широкому розумінні), включаючи майнові права та обов'язки, інші об'єкти цивільних прав, у тому числі роботи і послуги, інформацію, результати інтелектуальної діяльності (вимагання, спричинення майнової шкоди шляхом обману чи зловживання довірою).

Н.О. Лопашенко цілком обґрунтовано зазначає, що «кримінальне право не дає своє визначення поняття майна. Воно користується в основному тим, що наявне в цивільному праві, хоча слід визнати певну специфіку кримінально-правового використання цього поняття, пов'язану з обсягом змісту майна»². На наш погляд, така специфіка першочергово стосується майнових прав та обов'язків. Цілком очевидно, що ця складова поняття майна нечасто виступає предметом злочинів проти власності. Так, наприклад, право на майно може бути предметом вимагання, шахрайства. Проте до предмета складів некорисливих злочинів майнові права та обов'язки не входять. Адже неможливо знищити чи пошкодити майнові права та обов'язки, вчинити погрозу їх знищення тощо.

¹ Бойцов А.И. Преступления против собственности / А.И. Бойцов. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – С. 78.

² Лопашенко Н.А. Преступления против собственности: теорет.-приклад. исслед. / Н.А. Лопашенко. – М.: ЛексЭст, 2005. – С. 36.

Постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 року № 10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності» роз'яснює, що «предметом злочинів проти власності є майно, яке має певну вартість і є чужим для винної особи: речі (рухомі й нерухомі), грошові кошти, цінні метали, цінні папери тощо, а також право на майно та дії майнового характеру, електрична та теплова енергія»¹.

Отже, загалом предметом злочинів проти власності слід визнавати майно в широкому розумінні – так, як його тлумачить ст. 190 Цивільного кодексу України: «майном як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки». Виняток для предмета складів некорисливих злочинів проти власності становлять майнові права та обов'язки. Предметом усіх складів некорисливих злочинів проти власності виступає лише майно, чуже для винного, тобто таке, що не належить йому на праві власності чи законного володіння. Це положення слід трактувати у таких двох аспектах: по-перше, майно, як предмет злочину проти власності, повинне перебувати у чийсь власності або законному володінні; по-друге, для винного воно повинне бути чужим.

З огляду на **першу умову** не можуть бути предметом складів некорисливих злочинів проти власності так звані безхазяйні речі, до яких згідно зі ст. 335 ЦК належать речі, які не мають власника або власник яких невідомий². Тому не входять до предмета складів некорисливих злочинів проти власності речі, які вийшли із володіння власника через його свідоме вольове рішення, наприклад, відмову від майна через його старість чи непотрібність. Забута чи загублена річ, яка тимчасово вийшла із володіння власника, може бути

¹ Про судову практику в справах про злочини проти власності: постанова Пленуму Верховного Суду України від 06 листопада 2009 р. № 10 (п. 2) // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах: навчальний посібник / укл. Б.О. Кириць. – Львів: Ліга-прес, 2010. – С. 148–159.

² Цивільний кодекс України // Офіційний вісник України від 28.03.2003 року. – № 11. – Ст. 461.

предметом складу злочину проти власності, в тому числі некорисливого (наприклад, умисного чи необережного знищення чи пошкодження майна).

У теорії кримінального права неодноразово наголошувалось, що для визнання майна предметом посягання на власність неважливо, в якому (в законному чи незаконному) володінні знаходиться майно на момент вчинення злочину¹. Дії особи є суспільно небезпечними та кримінально караними як у випадку, коли вона знищує чи пошкоджує майно, що знаходиться у законного володільця, так і у випадку, коли майно перебуває у незаконному володінні. Звичайно, в останньому випадку не йдеться про захист майнових прав незаконного набувача. Як влучно зазначає Н. О. Лопашенко, найперше йдеться «об'єктивну та суб'єктивну суспільну небезпечність поведінки винного, яку не можна ігнорувати»². Як обґрунтування такого підходу можна навести такі аргументи: а) майно, що знищується чи пошкоджується, є чужим для винного, незважаючи на підстави його набуття потерпілим; б) унаслідок вчинення посягання заподіюється майнова шкода потерпілому – власнику; в) невизнання цих дій злочинними означатиме безкарність осіб, які вчиняють ці посягання³.

Цікавим у цьому аспекті є питання про належність речей, що знаходяться при померлому чи на ньому. В літературі висловлена точка зору, що таке майно не перебуває ні в чийй власності. Зокрема, Ю. В. Сеночкін зазначає, що «майно померлого в момент його смерті і до набуття цього майна спадкоємцями не знаходиться у власності останніх і взагалі

¹ Див. напр.: Бойцов А.И. Преступления против собственности / А.И. Бойцов. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – С. 197; Лопашенко Н.А. Преступления против собственности: теорет.-приклад. исслед. / Н.А. Лопашенко. – М.: ЛексЭст, 2005. – С. 49.

² Лопашенко Н.А. Преступления против собственности: теорет.-приклад. исслед. / Н.А. Лопашенко. – М.: ЛексЭст, 2005. – С. 50.

³ Навроцький В.О. Злочини проти власності: лекції для студентів юридичного факультету / В.О. Навроцький. – Львів: юридичний факультет Львівського державного університету ім. Івана Франка, 1997. – С. 76–77.

не знаходиться ні в чийй власності»¹. Справді, є певний «вакуум» у правовому режимі майна, що спадкується. Триває він з моменту смерті спадкодавця та до моменту прийняття спадщини спадкоємцями, адже згідно зі ст. 364 ЦК смерть власника виступає підставою припинення права власності. Проте в кримінально-правовому аспекті, як видається, вказане майно повинно трактуватися, як чуже для винного. Але здебільшого майно, що знаходиться на тілі померлого, на могилі чи в іншому місці поховання, виступає предметом не злочинів проти власності, а злочину, передбаченого ст. 297 КК, – наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого.

Однак такий правовий «вакуум» виникає не лише стосовно того майна, що знаходиться при померлому. Адже багато речей, в тому числі нерухомих, що перебували у власності померлого, на момент його смерті можуть знаходитись на відстані від нього. І знищення чи пошкодження цього майна чи незаконне заволодіння ним (аж до моменту прийняття його спадкоємцями), на нашу думку, повинно кваліфікуватись як злочини проти власності, а відповідне майно – визнаватись чужим для винного. Цікавою в цьому аспекті є ситуація, коли у період із моменту смерті та до моменту прийняття спадщини майно померлого знищується (або пошкоджується) одним із потенційних спадкоємців. На наш погляд, такі посягання також можуть визнаватись злочинними з таких міркувань. Коло можливих спадкоємців доволі розмите та невизначене – це особи, визначені заповітом, усі черги спадкоємців, передбачені цивільним законодавством (кожен із яких може відмовитись від прийняття спадщини або може бути позбавлений такого права), та ще й держава. Будь-хто з цього кола можливо, але не обов'язково, стане власником майна, що входить до спадщини. Можливість розпоряджатися таким майном (у тому числі знищувати чи пошкоджувати його) переходить до спадкоємця

¹ Сеночикин Ю.В. Хищение имущества находящегося при трупe / Ю.В. Сеночикин // В сб.: Уголовное право: стратегия развития в XXI веке: материалы междунар. науч.-практ. конф. (29–30 янв. 2004 г.) / редкол.: А.И. Парог (отв. ред.) и др. – М.: МГЮА, 2004. – 519 с. – С. 317.

лише після прийняття спадщини. До цього моменту зазначене майно повинно визнаватись «чужим» для усіх осіб, у тому числі і для потенційних спадкоємців.

Стосовно **другої** із зазначених вище умов зазначимо, що чуже майно – це ті речі, які не лише не належать винному, але й ті, якими винний не має права розпоряджатися на свій розсуд. Власне майно, як і майно, що знаходиться в спільній сумісній чи частковій власності, не може бути предметом злочину проти власності, оскільки особа наділена стосовно нього всім комплексом прав власника¹.

Предмет злочину в низці випадків виступає ознакою, що дозволяє відмежувати склади некорисливих злочинів проти власності від суміжних складів злочинів. Так, наприклад, до предметів складів злочинів, передбачених ст. 194, 196 КК, не входять окремі види майна, умисне чи необережне знищення або пошкодження яких передбачене спеціальними нормами КК та утворює самостійні склади злочинів. Наприклад, пошкодження релігійних споруд чи культових будинків (ст. 178 КК); знищення або пошкодження лісових масивів (ст. 245 КК); пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів (ст. 277 КК); пошкодження об'єктів магістральних нафто-, газо- та нафтопродуктопроводів (ст. 292 КК); нищення, руйнування чи псування пам'яток історії або культури (ст. 298 КК); пошкодження ліній зв'язку (ст. 360 КК); умисне та необережне знищення або пошкодження військового майна (ст. 411, 412 КК); екоцид (ст. 441 КК) та чимало інших посягань. До цієї ж групи, як зазначалося, слід віднести і умисне пошкодження або руйнування об'єктів електроенергетики (ст. 194¹ КК).

Також предметом складів некорисливих злочинів проти власності не охоплюється майно, яке через його належність певному колу потерпілих ставиться під спеціальну кримінально-правову охорону. Так, щодо загальної норми – ст. 194 КК, спеціальними є норми, що передбачають відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна:

¹ Лопашенко Н.А. Преступления против собственности: теорет.-приклад. исслед. / Н.А. Лопашенко. – М.: ЛексЭст, 2005. – С. 57.

працівника правоохоронного органу (ст. 347 КК); службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок (ст. 352 КК); судді, народного засідателя чи присяжного (ст. 378 КК); захисника чи представника особи (ст. 399 КК) тощо. Погроза знищення майна, вчинена щодо працівника правоохоронного органу; державного чи громадського діяча; службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок; судді, народного засідателя чи присяжного; захисника чи представника особи у зв'язку з їх службовою діяльністю передбачена відповідно ст. 345; ст. 346; ст. 350; ст. 377; ст. 398 КК, які є спеціальними щодо загальної норми – ст. 195 КК. Однак у зазначених випадках особливо слід наголосити на тому, що вказані види майна не виступають предметом складів некорисливих злочинів проти власності лише в тому разі, якщо посягання на них здійснюється у зв'язку із службовою, громадською, професійною діяльністю їх власників. Якщо ж такого зв'язку немає, то вказане майно може виступати предметом злочинів, передбачених ст. 194, 195 КК, незважаючи на його приналежність певному колу потерпілих.

Так, наприклад, правильно кваліфіковані судом дії двох осіб, які 02.11.2009 року близько 17 год. 00 хв. в урочищі «Кирнична» з метою перешкоджання в роботі лісника Бітлянського лісництва дочірнього лісгосподарського підприємства «Галсільліс» вчинили дії з підпалу автомобіля ГАЗ – 66, що належить ліснику, який прирівнюється до працівника правоохоронного органу та виконував свої службові обов'язки. Крім цього, підсудні з метою залякування усно висловили свої погрози ліснику Бітлянського лісництва ДЛГП «Галсільліс», що спалить його житловий будинок. Вироком Турківського районного суду Львівської області дії кожного з підсудних кваліфіковані за спеціальними нормами – ч. 2 ст. 347 КК (умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу шляхом підпалу) та ч. 1 ст. 345 КК (погроза знищення або пошкодження майна щодо працівника правоохоронного органу)¹.

¹ Архів Турківського районного суду Львівської області // Справа № 1–132/2010 – 2010 рік.

2.2. Об'єктивна сторона складів некорисливих злочинів проти власності

У науці кримінального права, як відомо, суспільно небезпечна поведінка особи аналізується через призму її об'єктивної та суб'єктивної сторін. Незважаючи на те, що такий поділ є певною мірою умовним, він має надзвичайно важливе значення за вирішення багатьох питань наукової та правозастосовної діяльності.

Традиційний підхід до трактування об'єктивної сторони складу злочину полягає у тому, що нею визнають зовнішній вияв злочинної поведінки, а до її ознак відносять суспільно небезпечне діяння, суспільно небезпечний наслідок, причиновий зв'язок між суспільно небезпечним діянням і суспільно небезпечним наслідком, час, місце, спосіб, обстановку, знаряддя та засоби вчинення злочину. Більшість учених підтримують саме цей підхід. І з незначними розбіжностями у дефініціях об'єктивною стороною вважається елемент складу злочину, що об'єднує чітко визначені нормою закону про кримінальну відповідальність ознаки, які характеризують зовнішню сторону злочину. Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочину з формальним складом є суспільно небезпечне діяння. Для злочинів із матеріальним складом обов'язковими ознаками об'єктивної сторони є: суспільно небезпечне діяння, суспільно небезпечні наслідки та причиновий зв'язок між ними. Інші ознаки об'єктивної сторони складу злочину (час, місце, спосіб, обстановка, знаряддя, засоби вчинення злочину) є факультативними, тобто набувають обов'язкового значення лише у випадку, коли вони прямо вказані у нормі закону про кримінальну відповідальність або прямо впливають із її змісту.

Теоретичною базою цього дослідження є таке розуміння понять окремих ознак об'єктивної сторони складу злочину:

– суспільно небезпечне діяння – це обов'язкова ознака кожного складу злочину, що є кримінально-протиправною, винною, усвідомленою, вольовою дією або бездіяльністю суб'єкта злочину, яка заподіює істотну шкоду або створює загрозу заподіяння істотної шкоди об'єктові злочину;

– суспільно небезпечні наслідки – це шкода, заподіяна конкретним суспільно небезпечним діянням об’єктові злочину, а так само створення загрози заподіяння такої шкоди, що передбачені нормою закону про кримінальну відповідальність як обов’язкова ознака об’єктивної сторони матеріального складу злочину;

– причиновий зв’язок між суспільно небезпечним діянням та суспільно небезпечним наслідком – це обов’язкова ознака об’єктивної сторони матеріального складу злочину, що виявляється в об’єктивному необхідному зв’язку явищ, коли одне з них суспільно небезпечне діяння (причина) породжує інше – суспільно небезпечний наслідок;

– до факультативних ознак об’єктивної сторони складу злочину належать час, місце, спосіб, обстановка, знаряддя та засоби вчинення злочину¹.

Майже всі склади некорисливих злочинів проти власності є матеріальними, лише погроза знищення майна сконструйована законодавцем як формальний склад злочину. Суспільно небезпечні діяння та наслідки, що характеризують об’єктивні сторони складів злочинів, передбачених ст. 194 та ст. 196 КК, мають низку спільних рис. Обидві вказані статті передбачають відповідальність за знищення або пошкодження майна. Тракткування понять «знищення» та «пошкодження» в теорії кримінального права характеризується певними відмінностями. В дорадянський період знищення майна розумілось як припинення його існування в результаті злочинного впливу, а пошкодження розглядалось як доведення речі до тимчасової непридатності для використання².

¹ Гришук В.К. Кримінальне право України: Загальна частина: навч. посіб. для студентів юрид. фак. вищ. навч. закл. / В.К. Гришук. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – С. 222–240.

² Таганцев Н.С. Курс русского уголовного права. Часть общая. Книга 1: «Учение о преступлении»; Выпуск I-ый. – СПб., 1874. – С. 246; Фойницкий И.Я. Курс уголовного права. Часть Особенная. Посягательства личные и имущественные / И.Я. Фойницкий. – М.: Типография М.М. Стасюлевича, 1907. – С. 301.

Сучасному періоду розвитку науки кримінального права притаманні спроби дати більш повне та чіткіше визначення цих понять. Зasadничо усі ці спроби можна поділити на дві групи. До першої групи, належить трактування знищення та пошкодження майна через застосування слів «доведення», «приведення». Наприклад, П. С. Матишевський, М. І. Мельник знищення майна визначають як доведення його до повної непридатності щодо його цільового призначення, внаслідок якого майно припиняє існувати або повністю втрачає свою цінність; пошкодженням майна визнають погіршення якості, зменшення цінності або доведення речі на якийсь час у непридатний за її цільовим призначенням стан¹. А. І. Бойцов зазначає, що аналізовані поняття «... є спорідненими, вони характеризують різні ступені руйнування чи псування майна. Знищення полягає в приведенні предмета до повної непридатності, в результаті чого він повністю втрачає свої споживче чи інше цільове призначення; пошкодження виявляється в приведенні предмета до такого стану, який істотно чи тимчасово перешкоджає його використанню, знижує його споживчі властивості, обмежує його господарське призначення, але не виключає можливості відновлення початкового стану за умови відповідних витрат праці та матеріалів»².

Аналогічним шляхом вирішує це питання і судова практика. Зокрема: «знищення державного або колективного майна – це приведення його у повну непридатність до використання за цільовим призначенням. Внаслідок знищення майно перестає існувати або повністю втрачає свою цінність. Пошкодженням майна визнаються погіршення якості, зменшення цінності речі або приведення її на

¹ Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відп. ред. С.С. Яценко. – 4-е вид., перероб. та доп. – К.: А.С.К., 2006. – С. 361; Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 9-те вид., переробл. та допов. – К.: Юридична думка, 2012. – С. 546.

² Бойцов А.И. Преступления против собственности / А.И. Бойцов. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – С. 775.

якийсь час у не придатний до використання за цільовим призначенням стан»¹.

Наведені думки, безумовно, відображають низку ознак, що характерні для понять «знищення» та «пошкодження» майна. Однак, видається, що вживання слів «доведення», «приведення» для визначення цих понять не сприяє точності і повноті зазначених дефініцій, не відображає усі їхні істотні ознаки. Адже «доводити» – означає досягати певної межі²; «приводити» – доводити до якого-небудь стану, надавати якогось вигляду³. Проте доведення чи приведення до будь-якого стану неможливе без конкретної дії чи бездіяльності; змінити стан речі можна лише шляхом певної поведінки. Тому більш обґрунтованими видаються позиції вчених, віднесені нами до другої групи. Вони виявляються в трактуванні знищення та пошкодження майна через вказівку на протиправний вплив на це майно. Необхідність такої вказівки, на нашу думку, обумовлена не лише специфікою кримінально-правового тлумачення згаданих понять, але й положенням чинного закону про кримінальну відповідальність. Адже ч. 1 ст. 194 КК передбачає відповідальність за «умисне знищення або пошкодження чужого майна» і не містить вказівку на протиправність, незаконність таких дій. Тому за буквального тлумачення цього положення під ознаки злочину формально підпадатимуть і випадки законного знищення чи пошкодження майна. Для усунення цієї прогалини на рівні доктринального тлумаченні чимало науковців

¹ Про судову практику в справах про знищення та пошкодження державного чи колективного майна шляхом підпалу або внаслідок порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки: постанова Пленуму Верховного Суду України від 2 липня 1976р. №4 в редакції постанови Пленуму Верховного Суду України від 3 березня 2000 р. № 3 (п. 3) // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах: навчальний посібник / укл. Б.О. Кириць. – Львів: ПАІС, 2005. – С. 150–156.

² Новий тлумачний словник української мови: у 4 т. – К.: Аконіт, 1998. – Т. 1. – С. 791.

³ Новий тлумачний словник української мови: у 4 т. – К.: Аконіт, 1998. – Т. 3. – С. 688.

включають ознаку протиправності до характеристики понять «знищення» та «пошкодження» майна. Зокрема, М. І. Панов вважає, що знищення – це протиправний руйнуючий вплив на майно, внаслідок якого воно повністю втрачає свою споживчу або економічну цінність; пошкодження – це протиправний вплив на предмет, внаслідок якого він частково, не в повному обсязі втрачає свої споживні властивості та економічну цінність і при цьому істотно обмежується можливість його використання за цільовим призначенням¹.

Такі дефініції є більш удалими з огляду на формулювання диспозицій статті 194 КК, оскільки вказують не лише на результат (приведення майна до певного стану), але й на спосіб досягнення цього результату (протиправний вплив на майно). Адже річ може втратити свої споживні властивості та економічну цінність не лише внаслідок незаконного знищення або пошкодження, але й під час добросовісного використання в результаті зношування, амортизації. Найперше це стосується споживних речей, які «внаслідок одноразового їх використання знищуються або припиняють існувати у первісному вигляді»². Окрім того, майно може бути знищене чи пошкоджене правомірно, на певних правових підставах. Наприклад, Цивільний кодекс України передбачає такі можливі випадки правомірного знищення чужого майна:

1. Якщо особисте немайнове право фізичної особи порушене в номері (випуску) газети, книзі, кінофільмі, теле-, радіопрограмі тощо, які випущені у світ, суд може заборонити (припинити) їх розповсюдження до усунення цього порушення, а якщо усунення порушення неможливе, – вилучити тираж газети, книги тощо з метою його знищення (ч. 2 ст. 278 ЦК України).

2. Реквізоване майно переходить у власність держави або знищується (ч. 3 ст. 353 ЦК України).

¹ Кримінальне право України. Особлива частина: підруч. для студ. ВНЗ / за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – С. 150.

² Цивільний кодекс України // Офіційний вісник України від 28.03.2003 року. – № 11. – Ст. 461.

3. Знесенню підлягає самочинне будівництво у випадку, якщо:

а) власник (користувач) земельної ділянки заперечує проти визнання права власності на нерухоме майно за особою, яка здійснила (здійснює) самочинне будівництво на його земельній ділянці, або якщо це порушує права інших осіб (ч. 4 ст. 376 ЦК України);

б) наявне істотне відхилення від проекту, що суперечить суспільним інтересам або порушує права інших осіб, чи істотне порушення будівельних норм і правил, за умови неможливості проведення відповідної перебудови чи відмови від її проведення (ч. 7 ст. 376 ЦК України).

Зазначимо, що вказаними прикладами не вичерпуються усі можливі випадки правомірного знищення чи пошкодження майна. Врахування цього аспекту призвело навіть до пропозиції про доповнення ч. 1 ст. 194 КК словом «протиправне» після слова «умисне»¹. Проте, як видається, умисні дії завжди протиправні, а тому зазначена вище пропозиція видається сумнівною. Адже, діючи умисно, винна особа усвідомлює протиправний характер своїх дій (бездіяльності). Звісно, на практиці можлива ситуація, коли особа, знищуючи чи пошкоджуючи чуже майно, може добросовісно помилятися щодо правомірності власних дій (вважати, що діє правомірно, на певних правових підставах, в той час, коли з об'єктивної сторони її дії є протиправними). Проте в такому випадку йтиметься не про умисне, а про необережне знищення чи пошкодження чужого майна (за наявності усіх інших ознак складу злочину).

З об'єктивної сторони знищення чи пошкодження майна може вчинятись і шляхом дій, і шляхом бездіяльності. Бездіяльність може виражатись у невжитті заходів, необхідних для захисту майна від руйнівального впливу біологічних, кліматичних чи інших чинників, наприклад, вологи, тепла, холоду, шкідників тощо, а також у залишенні тварин без

¹ Хавронюк М.І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України / М.І. Хавронюк. – К., 2004. – С. 202.

їжі та води. Активна поведінка, спрямована на знищення чи пошкодження майна, може бути вчинена різними способами. Наприклад, шляхом механічного впливу – відокремлення окремих частин від предмета; шляхом фізичного впливу – спалювання, затоплення, використання електроенергії тощо; шляхом хімічного впливу – розчинення в кислоті, використання отрути, вибухонебезпечних та сильнодіючих речовин і шляхом використання інших способів впливу на предмети, внаслідок яких припиняться їх існування або вони приводяться у стан, повністю, частково чи тимчасово непридатний для використання за цільовим призначенням. Стаття 196 КК передбачає кримінальну відповідальність за необережне знищення чи пошкодження майна незалежно від способу його вчинення. За ч. 1 ст. 194 КК карається умисне знищення чи пошкодження майна, вчинене будь-яким способом, крім загальнонебезпечних.

Загальнонебезпечні способи є однією із кваліфікуючих ознак умисного знищення чи пошкодження майна, а отже належать до обов'язкових ознак об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 194 КК. Із усіх загальнонебезпечних способів, через їх поширеність, законодавець окремо виділив підпал і вибух.

Поняття підпалу, як способу вчинення злочину, порізнному тлумачиться в теорії кримінального права. Насамперед, це пов'язано з багатозначністю слова «підпалювати». Новий тлумачний словник української мови подає три розуміння цього слова: а) підпалювати – підносячи вогонь до чогось, примушувати займатися, горіти; б) підпалювати – викликати пожежу; в) підпалювати – пошкоджувати, псувати сильним вогнем. Перше із запропонованих розумінь видається непридатним в аспекті кримінально-правового тлумачення поняття «підпал». Адже законодавцем у цей термін вкладено аспект загальної небезпечності, а тому підпалювання речі, що знаходиться у печі чи в іншому місці, яке унеможливує поширення вогню, не слід включати до кримінально-правового розуміння підпалу. Тому більшість учених тлумачать указаний термін, зважаючи на два останні наведені вище розуміння слова «під-

палювати». Поділ усіх наявних позицій на дві групи наділений певним рівнем умовності, оскільки його критерієм є застосування (чи незастосування) поняття «пожежа».

Так, одна група науковців підпалом визнає знищення чи пошкодження майна вогнем, коли створюється загроза життю чи здоров'ю людей або заповідання великих матеріальних збитків, загроза знищення інших матеріальних об'єктів¹. Таким ж шляхом йде і судова практика – «умисним знищенням або пошкодженням майна шляхом підпалу є знищення або пошкодження цього майна вогнем у випадках, коли створюється загроза життю чи здоров'ю людей або загроза заповідання значної матеріальної шкоди як самому потерпілому, так і іншим особам»²; «підпал – це знищення або пошкодження майна вогнем, якщо при цьому існувала загроза життю та здоров'ю людей або заповідання значних матеріальних збитків»³.

¹ Казаков Г.П. Расследование и предупреждение поджогов, совершаемых с целью сокрытия преступлений: дис. ... канд. юрид. наук / Г.П. Казаков. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1974. – С. 45; Коваленко И.И. Борьба с умышленным уничтожением или повреждением имущества путем поджога: уголовно-правовые и криминологические вопросы: дис. ... канд. юрид. наук / И.И. Коваленко. – М., 1995. – С. 18; Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відп. ред. С.С. Яценко. – 4-е вид., перероб. та доп. – К.: А.С.К., 2006. – С. 361; Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 9-те вид., переробл. та допов. – К.: Юридична думка, 2012. – С. 547.

² Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 червня 1992 р. № 8 із змінами від 3 грудня 1997 р. (п. 13) // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах: навчальний посібник / укл. Б.О. Кирись. – Львів: ПАІС, 2005. – С. 273–281.

³ Про судову практику в справах про знищення та пошкодження державного чи колективного майна шляхом підпалу або внаслідок порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки: постанова Пленуму Верховного Суду України від 2 липня 1976 р. № 4 в редакції постанови Пленуму Верховного Суду України від 3 березня 2000 р. № 3 (п. 3) // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах: навчальний посібник / укл. Б.О. Кирись. – Львів: ПАІС, 2005. – С. 150–156.

Друга група науковців визначає підпал як свідоме викликання пожежі шляхом застосування джерела вогню до певних об'єктів¹. Як зазначалося, критерієм відокремлення цієї групи дослідників є застосування ними терміна «пожежа». На рівні закону визначення поняття пожежі немає, проте наявне воно на підзаконному рівні. Наприклад, пожежею визнається: а) неконтрольоване горіння, поза спеціальним вогнищем, розповсюджене в часі і просторі (п. 3.6.4. «Рекомендацій щодо вживання термінів та визначень із безпеки руху поїздів», затверджених Наказом Міністерства транспорту України від 03.06.2004 р. № 464); б) позарегламентний процес знищення або пошкодження вогнем майна, під час якого виникають чинники небезпечні для живих істот і довкілля (наказ Міністерства палива та енергетики «Про затвердження правил пожежної безпеки при експлуатації атомних станцій» від 30.05.07 р. № 256).

Отже, поняття «пожежа» охоплює ознаки загальної небезпеки, поширеності у часі і просторі, неконтрольованості. А тому обидві зазначені групи учених подають практично аналогічні, без істотних відмінностей тлумачення терміна «підпал». Лише дефініція, сформульована представниками другої групи, лаконічніша через використання поняття «пожежа». При цьому істотними ознаками підпалу, як одного із способів вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 194 КК, на нашу думку, слід вважати: застосування джерела вогню, його поширення у часі і просторі, неконтрольованість та загальну небезпечність. Загальна небезпечність підпалу полягає у тому, що, застосовуючи руйнівні сили вогню, здатні перерости у пожежу, винна особа втрачає можливість контролювати чи припинити їх стихійний розвиток, що, своєю чергою, може спричинити істотну шкоду.

¹ Бойцов А.И. Преступления против собственности / А.И. Бойцов. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – С. 764; Лобов С.А. Некоторые аспекты развития и совершенствования российского уголовного законодательства об ответственности за поджог / С.А. Лобов // Актуальные проблемы уголовного законодательства Российской Федерации. – Краснодар: Краснодар. юрид. ин-т МВД России, 1998. – С. 220; Шарипов А.М. Уголовно-правовая оценка уничтожения и повреждения чужого имущества: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / А.М. Шарипов. – Владимир, 2005. – С. 116.

Отже, підпал у розумінні пожежі слід відмежовувати від пошкодження майна вогнем, яке підконтрольне особі, що його вчиняє, і не виходить за межі, що запобігають його переростанню в загальнонебезпечну, руйнівну силу. В цьому аспекті цілком обґрунтованим є тлумачення підпалу, подане Пленумом Верховного Суду України, – умисне знищення або пошкодження майна вогнем, яке не створювало загальну небезпеку (наприклад, спалення речі у печі), не може розглядатись як кваліфікований склад злочину і тягне відповідальність за ч. 1 ст. 194 КК¹.

Для з'ясування питання про загальну небезпечність обраного способу знищення чи пошкодження майна шляхом підпалу, необхідно в кожному конкретному випадку враховувати місце, час та інші обставини, що характеризують об'єктивну сторону злочину. Наприклад, підпал мотоцикла, що знаходиться у полі, вдалині від населених пунктів, приміщень, людей, не наділений ознакою загальної небезпечності, тому за наявності усіх інших ознак складу злочину повинен кваліфікуватися за частиною 1, а не за частиною 2 статті 194 ККУ. Проте зазначені вище обставини на практиці не завжди враховуються для вирішення питання про те, чи був підпал загальнонебезпечним за вчинення конкретного злочину. Це, своєю чергою, призводить до помилок у кваліфікації. Так, наприклад, вироком Рожнятівського районного суду Івано-Франківської області від 05 березня 2010 року підсудна М. визнана винною у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 194 КК. У ході судового розгляду встановлено, що підсудна, запаливши сірники, кинула їх до передньої частини мотоцикла, де знаходиться бак для пального. Після цього вона швидко відійшла від мотоцикла, де на

¹ Про судову практику в справах про знищення та пошкодження державного чи колективного майна шляхом підпалу або внаслідок порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки: постанова Пленуму Верховного Суду України від 2 липня 1976 р. № 4 в редакції постанови Пленуму Верховного Суду України від 3 березня 2000 р. № 3 (п. 3) // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах: навчальний посібник / укл. Б.О. Кириць. – Львів: ПАІС, 2005. – С. 150–156.

безпечній відстані спостерігала, як згорів мотоцикл. У результаті цих дій був знищений лише мотоцикл¹. Як видається, дії винної слід було кваліфікувати за ч. 1 ст. 194 КК, оскільки підпал у цьому випадку не можна визнати загальнонебезпечним способом, зважаючи на таке:

- мотоцикл знаходився вдалині від приміщень і людей;
- винна, відійшовши на безпечну відстань, спостерігала за вогнем, водночас контролюючи його перебіг та не даючи йому перейти в загальнонебезпечну, руйнівну силу.

Ще одним загальнонебезпечним способом умисного знищення чи пошкодження майна, окремо виділеним законодавцем, є вибух. Вибух – це хімічна реакція (розрив вибухової речовини, спеціального снаряда, оболонки чого-небудь тощо) з дуже сильним звуком, під час якої за дуже незначний час поширюються утворені гази, спричиняючи велику руйнівну дію². Одним із найбільш поширених прикладів учинення умисного знищення чи пошкодження майна шляхом вибуху є застосування хімічних вибухових речовин, які наділені здатністю до швидкого хімічного розпаду, за якого у вигляді тепла виділяється енергія міжмолекулярних зв'язків. Під час ядерних вибухів відбувається перетворення атомних ядер речовини в ядра інших елементів, що супроводжується вивільненням енергії зв'язку елементарних частинок (протонів і нейтронів). Вибух може виникнути також у ході швидкого вивільнення енергії в результаті руйнації оболонки, що утримує газ із високим тиском. Також вибух може бути спричинений вивільненням енергії, яка не притаманна конкретній речовині, а надходить від зовнішнього джерела. Наприклад, вибух можна спричинити потужним електричним розрядом у певному середовищі, яке перетворюється в іонізований газ із високим тиском і температурою. Аналогічні процеси відбуваються під час дії на речовину сфокусованим лазерним променем. Характер і рівень дії факторів ураження конкретного вибуху залежать від його ви-

¹ Архів Рожнятівського районного суду Івано-Франківської області // Справа № 1-42/2010. – 2010 рік.

² Новий тлумачний словник української мови: у 4 т. – К.: Аконіт, 1998. – Т. 1. – С. 267.

ду і потужності, відстані від його епіцентру, метеорологічних умов, характеру місцевості і інших обставин¹.

Тому істотне значення для кваліфікації умисного знищення чи пошкодження майна шляхом вибуху (як і шляхом підпалу) має аспект загальної небезпечності. Як зазначалось, для кваліфікації вчиненого за ч. 2 ст. 194 КК не достатньо наявності лише факту підпалу чи вибуху; обов'язковими для з'ясування є обставини, що свідчать про загальну небезпечність обраного способу впливу на це майно. Адже вибух також може бути вчинений у такому місці, у такий час, у таких обставинах, які обмежують його руйнівний вплив і дають змогу винному контролювати перебіг його розвитку. За таких умов умисне знищення чи пошкодження чужого майна шляхом вибуху (аналогічно до підпалу, що не є загальнонебезпечним) слід кваліфікувати за частиною 1, а не за частиною 2 статті 194 КК.

До інших загальнонебезпечних способів умисного знищення чи пошкодження чужого майна слід віднести обвал, затоплення, сходження лавин, радіоактивне, бактеріологічне, радіохімічне забруднення ґрунту, води чи повітря, організація масових отруєнь домашніх тварин тощо. Пленум Верховного Суду України, узагальнивши усі ці способи, роз'яснив, що під ними слід розуміти «дії, небезпечні для життя і здоров'я людей, а також майна інших фізичних чи юридичних осіб»². Зауважимо, що кваліфікуюче значення має власне загальнонебезпечний характер обраного способу знищення чи пошкодження майна, а не наслідки застосування цього способу. Тобто навіть у випадку, коли реальна шкода заподіяна лише тому майну, яке винний бажав знищити (чи пошкодити), злочин може кваліфікуватись як такий, що вчинений загальнонебез-

¹ Шарипов А.М. Уголовно-правовая оценка уничтожения и повреждения чужого имущества: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / А.М. Шарипов. – Владимир, 2005. – С. 118.

² Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 червня 1992 р. № 8 із змінами від 3 грудня 1997 р. (п. 13) // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах: навчальний посібник / укл. Б.О. Кириць. – Львів: ПАІС, 2005. – С. 273–281.

печним способом, за умови, що інше майно, життя чи здоров'я людей були поставлені під загрозу заподіяння істотної шкоди.

Суспільно небезпечні наслідки знищення чи пошкодження майна, як відомо, є ще однією обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цих складів злочинів. Відповідно до статей 194, 196 КК для основного складу умисного знищення або пошкодження майна – це заподіяння шкоди у великих розмірах; для кваліфікованого складу такого злочину – це заподіяння майнової шкоди в особливо великих розмірах, спричинення загибелі людей або інших тяжких наслідків; для необережного знищення або пошкодження майна – спричинення тяжких тілесних ушкоджень або загибелі людей.

У цьому аспекті обґрунтованим і доцільним видається доповнення КК, унесені законом від 15.04.2008 року, якими, зокрема, закріплено роз'яснення понять «великих» та «особливо великих» розмірів шкоди, заподіяної умисним знищенням або пошкодженням майна, а саме – внесено зміни до примітки статті 185 ККУ, якими закріплено, що у ст. 194 ККУ:

великими розмірами визнається сума, що в 250 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян; особливо великими розмірами визнається сума, що в 600 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

До прийняття вказаного закону тлумачення цих понять у науці кримінального права та в практиці застосування вказаних норм не було єдиним та однозначним, у зв'язку з чим автором неодноразово обґрунтовувалась необхідність їх визначення на рівні закону (з метою законодавчого тлумачення оціночних понять, вжитих під час опису злочинних наслідків у ст. 194 КК)¹.

¹ Газдайка-Василишин І.Б. Деякі аспекти науково-практичного коментування статті 194 кримінального кодексу України / І.Б. Газдайка-Василишин // Проблеми коментування кримінального закону: матеріали міжнародної наукової конференції. – Львів: Львівський юридичний інститут МВС України, 2004. – С. 337–342; Газдайка-Василишин І.Б. Суспільно небезпечні наслідки некорисливих злочинів проти власності: проблемні аспекти / І.Б. Газдайка-Василишин // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. Збірник наукових праць; головний редактор В.Л. Ортинський. – Львів, 2007. – Вип. 1. – С. 240–246.

У ч. 1 ст. 194 КК злочинним наслідком визнається «шкода у великих розмірах», а в частині 2 цієї ж статті – «майнова шкода в особливо великих розмірах». Таке формулювання дає можливість для віднесення до суспільно небезпечних наслідків злочину, передбаченого ч. 1 ст. 194 КК, моральної та немайнової шкоди (тоді як злочинні наслідки у ч. 2 ст. 194 КК обмежені майновим характером шкоди). Таким же шляхом йде і судова практика та наука кримінального права – до суспільно небезпечних наслідків злочину слід відносити лише реальну майнову шкоду. Оскільки розмір моральної шкоди визначається «на розсуд» потерпілого та суду, то видається доцільним задля уніфікації визначення великих розмірів шкоди, заподіяної умисним знищенням або пошкодженням майна, доповнити ч. 1 ст. 194 КК словом «майнову» після слів «що заподіяло».

Що ж до грошових виражень розмірів шкоди, заподіяної умисним знищенням чи пошкодженням майна, то, як відомо, в кримінальному законодавстві в частині кваліфікації злочинів сума неоподаткованого мінімуму доходів громадян устано-влюється на рівні податкової соціальної пільги, яка визначається у розмірі, що на цей час (до 1 січня 2015 року) дорівнює 50% прожиткового мінімуму¹. З 1 січня 2012 року прожитковий мінімум установлений в розмірі 1073 грн², отож мінімальна соціальна пільга становитиме 536 грн 50 коп. З 1 січня 2012 року злочинним визнається лише таке умисне знищення або пошкодження майна, яким заподіяна шкода у розмірі 134 125 гривень. Ця сума щорічно зростатиме разом із

¹ У пункті 5 Перехідних положень (розділ XX) Податкового кодексу України від 02.12.2010 року № 2755-VI передбачено, що для цілей кримінального законодавства в частині кваліфікації злочинів неоподатковуваний мінімум доходів громадян встановлюється на рівні податкової соціальної пільги, визначеної підпунктом 169.1.1 цього кодексу. В зазначеному підпункті мова йде про податкову соціальну пільгу на рівні 100% розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи. Проте, у Прикінцевих положеннях цього ж таки Податкового кодексу вказано, що підпункт 169.1.1 набирає чинності з 1 січня 2015 року, а до 31 грудня 2014 року розмір податкової соціальної пільги становить 50% розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи.

² Про державний бюджет України на 2012 рік: Закон України від 22.12.2011 року № 4282-VI.

розміром прожиткового мінімуму, який наприкінці 2012 року становитиме уже не 1073 грн, а 1134 грн.

Із порівняння санкцій ст.ст. 185, 194 чинного КК випливає висновок про те, що ступінь суспільної небезпеки основного складу крадіжки відповідає ступеню суспільної небезпеки основного складу умисного знищення або пошкодження майна. При цьому крадіжка є кримінально караним діянням, коли вона вчинена у розмірі $536,5 \times 0,2 = 107,3$ грн (з 1 січня 2012 року). Таким чином викрадення чужого майна на суму 107,3 грн за ступенем суспільної небезпеки прирівняне до умисного знищення або пошкодження майна на суму 134 125 грн.

Водночас, до прикладу, заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою є кримінально караним у випадку, якщо розмір заподіяної шкоди становить $536,5 \times 50 = 26\,825$ грн.

Такі підходи до визначення суспільної небезпеки корисливих і некорисливих посягань, як зазначалось, запроваджені впродовж «радянського» періоду розвитку держави та права (вони були спрямовані на «викорінення» корисливих мотивів вчинення злочинів). Проте, з точки зору ринкової економіки збереженість, цілісність майна, його охорона від протиправного знищення та пошкодження є не меншою цінністю, ніж забезпечення охорони майна від незаконного його вилучення. З позиції захисту прав особи, потерпілої від злочинного впливу на майно, не має суттєвого значення, який зі способів цього впливу обрав злочинець (вилучення чи знищення, пошкодження) та якими мотивами (корисливими чи некорисливими) він керувався. Окрім того, незаконне вилучення майна не припиняє права власності на це майно, в той час як знищення майна є підставою припинення права власності на нього.

Чинна редакція статті 194 КК призводить до того, що на практиці виникають парадоксальні ситуації, коли кримінально-правова кваліфікація зводиться до абсурду. Промовистим прикладом цьому може слугувати ухвала Колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 31 серпня 2010 року. Цією ухвалою підтверджено вирок Чигиринського районного суду Черкаської об-

ласті від 21 грудня 2009 року в частині кваліфікації дій засудженого за ч. 2 ст. 194 КК (як умисного знищення чужого майна, вчиненого шляхом підпалу). Проте виключено з «кваліфікації його дій за ч. 2 ст. 194 КК таку кваліфікуючу ознаку, як заподіяння шкоди у великих розмірах»¹. Підставою такого рішення ВСУ було визнано те, що заподіяна потерпілій матеріальна шкода в сумі 24 311,83 грн не була великою, оскільки на момент вчинення злочину розмір шкоди, який вважався великим, мав становити суму більше 75 625 грн.

У цьому випадку, як видається, колегія суддів цілком правильно оцінила ступінь суспільної небезпеки вчиненого діяння та не змогла залишити його безкарним. Але така оцінка відбулась на «інтуїтивному рівні» з порушенням чинного КК і призвела до нехтування правилами кримінально-правової кваліфікації. Адже суд кваліфікував дії підсудного за ч. 2 ст. 194 КК (визнав наявність у його діях кваліфікованого складу), водночас заперечуючи наявність ознак основного складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 194 КК.

На основі цих аргументів закріплених в кримінальному законодавстві підхід до оцінки суспільної небезпеки умисного знищення або пошкодження майна видається таким, що не відповідає вимогам часу та потребує змін. Додатково це підтверджується ще й відсутністю статті КпАП, яка б установлювала відповідальність за адміністративне правопорушення, що полягає в умисному знищенні чи пошкодженні чужого майна. Умисне знищення чи пошкодження чужого майна на суму, меншу ніж 134 125 грн, тягне за собою **виключно** цивільну відповідальність. У той час як, до прикладу, умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу (ст. 347 КК) є кримінально караним незалежно від розміру заподіяної ним шкоди. Так, зокрема, вироком Коломийського міськрайонного суду Івано-Франківської області за ч. 1 ст. 347 КК засуджено підсудного, який умисно пошкодив формений одяг інспектора ДПС

¹ Ухвала Колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного суду України від 31 серпня 2010 року. – Архів ВСУ України. – 2010 рік.

Коломийського відділення ДАІ у вигляді забруднення, розриву тканини галстука та зірвання погонів. Розмір цього пошкодження в ході судового розгляду не встановлювався¹.

На підставі викладеного вважаємо за доцільне встановити кримінальну відповідальність за умисне знищення чи пошкодження чужого майна, що завдало значної шкоди потерпілому, та адміністративну відповідальність за таке ж діяння, якими не заподіяно значну шкоду потерпілому. Для цього пропонуємо:

а) викласти диспозиції ст. 194 КК у такій редакції:

1. Умисне знищення або пошкодження майна, що завдало значної шкоди потерпілому...

2. Те саме діяння, що заподіяло майнову шкоду у великих розмірах...

3. Те саме діяння, вчинене шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом, або заподіяло майнову шкоду в особливо великих розмірах, або спричинило загибель людей чи інші тяжкі наслідки...:

б) абз. 2 примітки до ст. 185 КК слова та цифри «у статтях 185,186, 189 та 190 цього Кодексу» замінити на «у статтях 185,186, 189, 190 та 194 цього Кодексу», тим самим визначити розмір і порядок визначення значної шкоди, заподіяної умисним знищенням і пошкодженням майна;

в) доповнити КпАП статтею, яка передбачатиме відповідальність за умисне знищення чи пошкодження чужого майна, що не заподіяло значну шкоду.

Питання караності некорисливих злочинів проти власності потребують окремого ґрунтовного аналізу, який не охоплений межами цієї монографії. Тому ці пропозиції стосуються лише диспозицій ст. 194 КК, а не проблем визначення санкцій за вчинення цього злочину².

¹ Архів Коломийського міськрайонного суду Івано-Франківської області // Справа № 1-239/2008. – 2008 рік.

² Проблеми, що стосуються караності злочинів проти власності, досліджували на монографічному рівні Т.А. Денисова та Ю.В. Філей. Однією із проблем, що стосується санкцій ст. 194 КК, автори визнають велику різницю між нижньою та верхньою межею покарання, передбаченого ч. 2 ст. 194 КК.

Ще одним проблемним питанням є тлумачення терміна «загибель людей», який вжито законодавцем у ч. 2 ст. 194 та у ст. 196 КК. З огляду на буквальне розуміння цього терміна злочинні наслідки виникатимуть, якщо в результаті вчинення злочину смерть заподіяно двом і більше особам. Проте в теорії кримінального права та правозастосовній діяльності доволі часто простежується розширене тлумачення «загибелі людей» як смерті хоча б однієї людини¹. Зауважимо, що проблема тлумачення терміна «загибель людей» стосується не лише складів некорисливих злочинів проти власності, адже за нашими підрахунками це поняття вживається у Кримінальному кодексі 29 разів. Щодо деяких із цих статей наявні роз'яснення Пленуму ВСУ про те, що «під загибеллю людей слід розуміти смерть хоча б однієї людини»².

Проте такий підхід викликає обґрунтовані заперечення у кримінально-правовій літературі, оскільки, керуючись лінгвістичним методом тлумачення права, вчені доводять, що під загибеллю людей потрібно розуміти смерть як мінімум двох осіб. В. О. Навроцький пропонує такий шлях зако-

¹ Коржанський М.Й. Науковий коментар Кримінального кодексу України / М.Й. Коржанський. – К.: Атіка, 2001. – С. 336; Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 4-те вид., перероб. та доп. – Х.: Право, 2010. – С. 223; Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відп. ред. С.С. Яценко. – 4-е вид., перероб. та доп. – К.: А.С.К., 2006. – С. 360; Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Особлива частина / під заг. ред. М.О. Потебенька, В.Г. Ганчаренка. – К.: Форум, 2001. – С. 241.

² Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поведіння зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002р. № 3 (абз. 3 п. 27) // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах: навчальний посібник / укл. Б.О. Кирись. – Львів: ПАІС, 2005. – С. 226–233; Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довілля: постанова Пленуму Верховного Суду України від 10 грудня 2004 р. № 17 (п. 6) // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах: навчальний посібник / укл. Б.О. Кирись. – Львів: ПАІС, 2005. – С. 215–223

нодавчого вирішення проблеми – «відмова законодавця від вказівки на наслідки, які полягають у заподіянні смерті одній чи кільком особам в диспозиціях статей КК, котрі передбачені іншими розділами Особливої частини (крім розділу «Злочини проти життя і здоров'я»). Тоді заподіяння смерті завжди кваліфікуватиметься за сукупністю з відповідними статтями розділу II Особливої частини КК». Цей вчений пропонує кваліфікувати діяння, що призвели до смерті однієї особи, за такими правилами: «якщо поряд з наслідками у вигляді загибелі людей в КК передбачені інші тяжкі наслідки, то заподіяння смерті одному потерпілому слід оцінювати як ці наслідки; коли диспозиція статті не передбачає заподіяння інших тяжких наслідків, то скоєне потрібно кваліфікувати за сукупністю зі статтями про умисне чи вчинене через необережність вбивство однієї особи»¹.

Цілком прийнятною видається ця пропозиція для застосування статті 194 КК, оскільки частина 2 цієї статті містить обидві зазначені вище кваліфікуючі ознаки: і загибель людей, і інші тяжкі наслідки. Проте щодо ст. 196 КК зазначена вище формула не спрацьовує, оскільки необережне знищення або пошкодження майна є кримінально караним за умови спричинення ним тяжких тілесних ушкоджень або загибелі людей. Якщо ж послідовно дотримуватись позиції, що загибель людей – це смерть двох і більше осіб, то виникне парадоксальна ситуація. Необережне знищення чи пошкодження майна, що спричинило тяжкі тілесні ушкодження, – це злочин, передбачений ст. 196 КК, а аналогічні дії, якими спричинено смерть однієї особи, не можна кваліфікувати за ст. 196 КК (ці дії можуть бути кваліфіковані лише за ст. 119 КК – як вбивство через необережність). Отож, необережне знищення або пошкодження майна, яким спричинено смерть однієї особи, не містить усіх необхідних ознак

¹ Навроцький В.О. «Загибель людей» як вид злочинних наслідків: проблеми встановлення змісту та кваліфікації / В.О. Навроцький // Кримінально-правова охорона життя та здоров'я особи: матер. наук.-практ. конф. (Харків, 22–23 квітня 2004 р.) / редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. – К.–Х.: Юрінком Інтер, 2004. – С. 47.

складу злочину (а саме – відсутня така ознака об'єктивної сторони складу злочину, як суспільно небезпечні наслідки).

Попри це, відсутність у статті 196 КК такого терміна, як «інші тяжкі наслідки», на наш погляд, має ще й інші негативні вияви, а саме:

- кримінально-правовою охороною не охоплюють випадки необережного знищення чи пошкодження майна, якими завдано майнову шкоду в особливо великих розмірах;

- виключаються із об'єктів кримінально-правової охорони відносини у сфері господарської діяльності, охорони довілля, громадської безпеки, безпеки виробництва, безпеки руху тощо, яким також може заподіюватись істотна шкода в результаті необережного знищення чи пошкодження майна.

Тобто не підлягають кримінально-правовому переслідуванню ті випадки вчинення необережного знищення чи пошкодження чужого майна, якими не спричинено тяжкі тілесні ушкодження чи загибель людей, але заподіяно істотну шкоду відносинам власності чи іншим суспільним відносинам, що належать до об'єкта кримінально-правової охорони. Для усунення цих прогалин пропонуємо доповнити статтю 196 КК після слів «загибель людей» словами «чи інші тяжкі наслідки».

Хоча таке доповнення містить оціночне поняття, проте воно видається цілком обґрунтованим. Адже у законі про кримінальну відповідальність неможливо передбачити вичерпний перелік усіх суспільно небезпечних наслідків, які можуть бути спричинені необережним знищенням або пошкодженням майна. На практиці в результаті вчинення таких посягань істотна шкода може заподіюватись низці зазначених вище суспільних відносин; порушення цих суспільних відносин за рівнем і ступенем суспільної небезпеки може бути не меншим, а деколи і більшим, аніж ті наслідки, які на цей час охоплюються складом злочину, передбаченого статтею 196 КК.

Запропоноване доповнення тексту цієї статті дасть можливість суду в кожному випадку стосовно конкретних обставин справи вирішувати питання про визнання чи невизнання спричинених наслідків тяжкими, а отже – і про на-

явність чи відсутність у діях конкретних осіб складу необережного знищення чи пошкодження майна.

Під іншими тяжкими наслідками знищення або пошкодження майна слід розуміти заподіяння смерті одній особі, тяжких тілесних ушкоджень одній чи кільком особам, тілесних ушкоджень середньої тяжкості – двом чи більше особам; залишення людей без житла або засобів для існування; виведення з ладу повністю чи на тривалий час важливих споруд, засобів зв'язку, енерго- та водопостачання; тривале припинення або дезорганізацію роботи підприємства, установи, організації; настання суспільного лиха чи катастрофи; масове отруєння чи захворювання людей, тварин, рослин; забруднення довкілля тощо.

У кожному випадку аналізу наслідків знищення чи пошкодження майна необхідним для з'ясування є питання причинного зв'язку, тобто встановлення наявності (чи відсутності) об'єктивного зв'язку між вчиненим діянням і тими суспільно небезпечними змінами, що відбулися у зовнішньому світі. Встановлення причинного зв'язку є необхідною умовою притягнення особи до кримінальної відповідальності. Якщо ж суспільно небезпечні наслідки настали у результаті випадкового збігу обставин, однією із яких були дії обвинуваченого, то відповідальність не настає¹. В теорії кримінального права єдиного погляду на проблему причинного зв'язку немає, проте найбільш поширеною, традиційною є теорія необхідного причинного зв'язку. Сутність цієї теорії полягає у такому:

- діяння суб'єкта є необхідною причиною настання суспільно небезпечного наслідку;
- діяння суб'єкта передуює суспільно небезпечному наслідкові;
- діяння суб'єкта містить неминучість або реальну можливість настання суспільно небезпечного наслідку;

¹ Шарипов А.М. Уголовно-правовая оценка уничтожения и повреждения чужого имущества: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / А.М. Шарипов. – Владимир, 2005. – С. 114.

– суспільно небезпечний наслідок закономірно породжується у конкретних умовах місця, часу та обстановки саме цим діянням суб'єкта, а не діянням інших осіб чи інших зовнішніх сил;

– суспільно небезпечний наслідок настає за діянням суб'єкта¹.

Тому у практичній роботі для встановлення причинного зв'язку між конкретним діянням і його наслідками необхідно: 1) встановити, що діяння у часі передувало наслідкам; 2) подумки ізолювати поведінку винного та спричинений результат; 3) під час дослідження причинного зв'язку слідувати від наслідку до діяння; 4) застосувати правило «уявного виключення», за яким причинний зв'язок визнається наявним лише тоді, коли без діяння результат неможливий².

Користуючись цією схемою, можна встановити причинний зв'язок будь-якого матеріального складу злочину, в тому числі знищення чи пошкодження майна. Особливо актуальною, на нашу думку, ця модель є для злочинів із двома формами вини, для яких характерне послідовне заподіяння шкоди. Йдеться, зокрема, про склад злочину, передбачений ч. 2 ст. 194 КК, де наслідки, спричинені через необережність (загибель людей чи інші тяжкі наслідки), закономірно випливають із наслідку, спричиненого умисно (заподіяння майнової шкоди), і без наявності наслідків, спричинених умисно, необережні наслідки ніколи б не настали. Таке трактування обумовлене тим, що кваліфікований склад злочину повинен містити усі ознаки основного складу та додатково кваліфікуючу ознаку (ознаки). Тому у випадку, коли умисним знищенням або пошкодженням майна не заподіяно майнову шкоду у великих розмірах, але ці ж дії через необережність призвели до загибелі людей чи інших тяжких на-

¹ Гришук В.К. Кримінальне право України: Загальна частина: навч. посіб. для студентів юрид. фак. вищ. навч. закл. / В.К. Гришук. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – С. 242.

² Малинин В.Б. Объективная сторона преступления / В.Б. Малинин, А.Ф. Парфенов. – СПб.: Издательство Юридического института, 2004. – С. 137.

слідків, вчинене не підлягає кваліфікації як закінчений злочин, передбачений статтею 194 КК. На нашу думку, залежно від спрямованості умислу, може йтися лише про замах на умисне знищення чи пошкодження майна (ч. 1 ст. 194 КК) у сукупності із необережним вбивством чи іншим необережним злочином (залежно від характеру інших тяжких наслідків, спричинених винною особою).

Для прикладу розглянемо випадок, коли винний, маючи намір знищити майно, умисно підпалив чужий сінник і втік, не передбачаючи, що в сіннику можуть знаходитись люди. Але через сторонніх осіб, які побачили полум'я та втрутились у розвиток причинного зв'язку між уже вчиненими діями та їх наслідками, злочином не було спричинено майнову шкоду у великих розмірах, проте тяжкі тілесні ушкодження були завдані потерпілому, який спав у сіннику. Як видається, змодельована ситуація не може бути кваліфікована за ч. 2 ст. 194 КК як умисне знищення або пошкодження майна, що спричинило тяжкі наслідки (тяжкі тілесні ушкодження). Адже відсутня ознака об'єктивної сторони основного складу цього злочину – суспільно небезпечний наслідок у вигляді майнової шкоди у великих розмірах. Тому вчинене слід кваліфікувати за сукупністю – як замах на злочин, передбачений ч. 2 ст. 194 КК (за ознакою загальнонебезпечного способу), та закінчений злочин, передбачений ст. 128 КК (необережне тяжке тілесне ушкодження).

Вирішальним у цьому аспекті є питання про момент закінчення умисного знищення чи пошкодження майна. Злочин, передбачений ч. 1 ст. 194 КК, вважається закінченим з моменту, коли спричинено майнову шкоду у великих розмірах, унаслідок якої подальше використання майна або взагалі не можливе, або можливе, проте за умови його відновлення чи ремонту. Якщо винна особа, вчиняючи дії, спрямовані на знищення або пошкодження майна, мала намір завдати своїми діями майнову шкоду у великих розмірах, але такі наслідки не настали з причин, що не залежали від її волі, вчинене слід кваліфікувати як замах на умисне знищення чи пошкодження майна. У випадку, коли винний

мав умисел на знищення майна, але із незалежних від нього причин лише пошкодив чуже майно, вчинене слід кваліфікувати як закінчений злочин, передбачений відповідною частиною статті 194 КК (за умови наявності усіх інших необхідних ознак складу злочину). Адже законодавцем обидві стадії протиправного псування майна (і знищення, і пошкодження) віднесені до ознак одного складу злочину (як альтернативні).

Злочин, передбачений ч. 2 ст. 194 КК, вважається закінченим, коли:

- 1) настали наслідки у вигляді майнової шкоди в особливо великих розмірах;
- 2) спричинено майнову шкоду у великих розмірах і загибель людей чи інші тяжкі наслідки.

Окремої уваги заслуговує питання моменту закінчення умисного знищення або пошкодження майна, вчиненого шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом. У науці кримінального права обґрунтовується думка, згідно з якою цей кваліфікований склад злочину вважається закінченим і без наявності наслідків, передбачених у основному складі. Тобто умисне знищення чи пошкодження майна, вчинене загальнонебезпечним способом, визнається закінченим із моменту заподіяння будь-якої майнової шкоди, незалежно від її розміру. Таке трактування навіть було відображене у роз'ясненнях Пленуму Верховного Суду СРСР: «щодо такого способу вчинення злочину, як підпал, судам рекомендується мати на увазі, що кримінальна відповідальність за умисне знищення або пошкодження державного, колективного майна і особистого майна громадян, вчинене шляхом підпалу, настає незалежно від того, чи є завдана шкода значною»¹.

На практиці також виникають випадки такої хибної, на наш погляд, кваліфікації, зокрема згаданий вище випадок кваліфікації дій підсудного за ч. 2 ст. 194 КК (як умисного

¹ О практике применения судами законодательства по делам, связанным с пожарами (п. 1): Постановления Пленума Верховного Суда СССР от 02 марта 1989 г. // Бюллетень Верховного Суда СССР. – 1989. – № 3.

знищення чужого майна, вчиненого шляхом підпалу) за одночасної констатації відсутності ознак складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 194 КК (заподіяння майнової шкоди у великих розмірах)¹.

Проте кваліфікований склад злочину, окрім кваліфікуючої ознаки, повинен містити усі ознаки основного складу. Умисне знищення чи пошкодження майна, яке не заподіяло майнову шкоду у великих розмірах, не є кримінально караним діянням (незалежно від способу його вчинення та інших обставин). Тому у випадку, коли умисне знищення чи пошкодження майна, вчинене загальнонебезпечним способом, не заподіяло майнову шкоду у великих розмірах, дії винного не утворюють закінчений склад злочину, передбачений ч. 2 ст. 194 КК. Залежно від спрямованості умислу, ці дії можуть бути кваліфіковані як замах на вчинення умисного знищення чи пошкодження майна загальнонебезпечним способом (лише за умови доведення, що винний мав умисел на заподіяння майнової шкоди, принаймні, у великих розмірах).

Необережне знищення або пошкодження майна вважається закінченим з моменту настання хоча б одного із передбачених чинним КК суспільно небезпечних наслідків – тяжких тілесних ушкоджень або загибелі людей.

На відміну від умисного та необережного знищення або пошкодження майна, які належать до матеріальних складів злочинів, погроза знищення майна, передбачена ст. 195 КК, є формальним, точніше – «усіченим» складом злочину. Особливість усіченого складу злочину, як різновиду формальних складів, полягає у тому, що момент закінчення злочину переноситься законодавцем на більш ранню стадію поведінки злочинця: на момент замаху, готування чи навіть на момент вияву наміру вчинити злочин.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 195 КК, є суспільно небезпечне діяння –

¹ Ухвала Колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного суду України від 31 серпня 2010 року // Архів ВСУ України. – 2010 рік.

погроза знищення чужого майна шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом. У науці кримінального права поняття погрози тлумачиться по-різному. О. О. Крашенінников класифікує усі висловлені з цього приводу думки на такі чотири групи: 1) погроза – це один із видів примусу; 2) це форма насильства; 3) це виявлений назовні злочинний намір; 4) спосіб впливу на психіку людини¹. Найбільш поширеною та правильною, на наш погляд, є друга із перелічених позицій, яка тлумачить погрозу як вид (чи форму) психічного насильства, що полягає в залякуванні особи заподіянням певної шкоди. Таке залякування не обов'язково повинне супроводжуватись примусом до певної (теперішньої чи майбутньої) поведінки, воно може бути пов'язане і з минулими діями потерпілого. Отже, погроза – це не обов'язково примус. Обов'язковими для погрози, як видається, є два елементи, виділені Р. А. Левертовою, – здатність погрози впливати на психіку потерпілого та наявність у ній елемента залякування².

Не слід ототожнювати погрозу знищення майна з висловленням наміру знищити чуже майно. Це різні за змістом поняття. Не кожний висловлений винним намір знищити майно є підставою кримінальної відповідальності. Кримінально-правовій кваліфікації підлягає лише такий висловлений назовні намір знищити майно, який доведений до його власника чи законного володільця, особи, у віданні чи під охороною якої знаходиться це майно, іншої особи, яка зацікавлена у його збереженні. Також це повинен бути намір знищити майно лише певним, зазначеним у диспозиції ст. 195 КК, способом, – шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом. Окрім цього, такий намір повинен сприйматися потерпілим як реальний. Реальність погрози для потерпілого означає усвідомлення ним того, що

¹ Крашенінников А.А. Угроза в уголовном праве России: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / А.А. Крашенінников. – Ульяновск, 2002. – С. 19–20.

² Левертова Р.А. Ответственность за психическое насилие по советскому уголовному праву: дис. ... канд. юрид. наук / Р.А. Левертова. – Омск, 1978. – С. 34.

небезпека заподіяння шкоди, якою погрожує винний, може стати дійсністю. Реальність погрози ж для винного зовсім не означає, що він справді має намір її виконувати. Достатньо, щоб він вважав, що залякування, яке він застосовує, сприймається потерпілим як таке, що цілком може бути реалізоване. Отже, погроза знищити майно – це не обов'язково реальний намір вчинити знищення майна; це активні дії, спрямовані на залякування потерпілого, вчиняючи які винний може і не мати в дійсності намір виконати погрозу.

Погроза знищення майна як злочин, передбачений ст. 195 КК, – це вид психічного насильства, виражений у доведенні до потерпілого наміру знищити його майно загальнонебезпечним способом, який впливає на психіку потерпілого з метою його залякування, спричинення у нього стану страху, що свідчить про реальне сприйняття доведеної погрози.

Способи вчинення погрози знищення майна можуть бути різними. Як видається, найбільш повно враховує усі сучасні способи виразу погроз класифікація, запропонована О. О. Крашенінниковим, що полягає у їх поділі на: вербальні; невербальні; інваріантні; комбіновані (змішані)¹. Перелічені способи вираження погрози можуть бути використані винним і під час вчинення погрози знищення чужого майна. Розглянемо детальніше кожен із них.

Вербальна погроза знищення майна може доводитись до свідомості потерпілого і усно, і письмово, в тому числі за допомогою телефонного, телеграфного, факсимільного зв'язку, електронної пошти, мережі Інтернет. Як свідчить практика, більшість учинених погроз передаються усно та безпосередньо. Адже за допомогою усного спілкування винний не лише використовує інтонацію, підтекст, але й постійно одержує сигнали про дієвість погроз, до нього безперервно повертається інформація щодо їх впливовості. Отож, завдяки дії механізму зворотного зв'язку винний може постійно коректувати свою поведінку, змінювати використані способи

¹ Крашенінников А.А. Угроза в уголовном праве России: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / А.А. Крашенінников. – Ульяновск, 2002. – С. 29.

на нові, більш ефективні¹. Письмове висловлення погрози полягає у написанні записок, листів, повідомлень і в їх безпосередній чи опосередкованій передачі потерпілому (за допомогою поштового, телеграфного, факсимільного зв'язку, SMS, електронної пошти, мережі Інтернет, через третіх осіб, тощо). Оскільки кримінально караною є погроза знищити чуже майно лише загальнонебезпечним способом, то під час вербального висловлення такої погрози винним неодмінно повинні використовуватись слова, що відображають намір застосувати один із цих загальнонебезпечних способів. Наприклад, це можуть бути слова «підпалю», «підірву», «висаджу у повітря», «зітра в порох», «знесу з лица Землі», «обіллю бензином» тощо.

Під невербальними способами виразу погрози автор наведеної вище класифікації пропонує розуміти оптико-кінетичні, паралінгвістичні та екстралінгвістичні способи, якими створюється обстановка вчинення злочину. Оптико-кінетична форма виразу погроз охоплює жести, міміку і пантоміміку, якими злочинець може демонструвати свої бажання і створювати враження реального посягання на чуже майно. Паралінгвістична форма виявляється в інтонації, тобто в тональності, діапазоні і якості голосу. Екстралінгвістична форма – це система пауз, акцентів, темпів мовлення тощо. Зазначимо, що усі ці «невербальні» способи, як правило, тісно переплітаються та використовуються в поєднанні з вербальними погрозами, підкріплюючи їх. Теоретично можна змоделювати ситуацію, коли винний погрожує знищити чуже майно лише за допомогою жестів, міміки та пантоміміки, проте практиці такі випадки не відомі. Застосування ж паралінгвістичних та екстралінгвістичних способів без вербального виразу погрози взагалі неможливе.

Тому, як видається, невербальні способи виразу погроз не слід відокремлювати від вербальних, оскільки зазвичай вони використовуються одночасно, допомагають виразити словесну погрозу та підкріплюють її. Недооцінювати зна-

¹ Бодалев А.А. Психология общения: избранные психол. тр. / А.А. Бодалев. – 3 изд., перераб. и доп. – М.: МПСИ, 2002. – С. 13.

чення вказаних форм не слід, оскільки їх використання дає змогу інтенсивніше впливати на психіку людини, проте, на нашу думку, їх слід називати «допоміжними» та класифікувати як підвид вербальних способів виразу погрози.

Інваріантні способи вираження погрози – це ті, що супроводжуються демонстрацією зброї, інших предметів і знарядь чи імітацією їх застосування. Погроза знищення майна може бути виражена за допомогою демонстрації легкозаймистих, вибухових речовин, джерел вогню, інших засобів і знарядь, за допомогою яких може знищуватись майно. Проте, як зазначалось, кримінально каранюю є погроза знищення чужого майна лише загальнонебезпечним способом. Тому предмети, які демонструються винним для виразу погрози, повинні вказувати власне на загальнонебезпечний, а не на будь-який інший спосіб знищення майна.

Комбіновані (змішані) погрози виражаються за допомогою поєднання вербальних, допоміжних та інваріантних способів. Аналіз судової практики свідчить про те, що доволі часто винні висловлюють саме такі комбіновані погрози, використовуючи усі доступні форми їх виразу, намагаючись посилити психологічний вплив на потерпілого. Наприклад, вироком Млинівського районного суду Рівненської області від 27.06.2007 р. Н. було визнано винним у вчиненні злочину, передбаченого ст. ст. 194, 195 КК. Матеріалами справи встановлено, що винний неодноразово висловлював потерпілій погрози на ґрунті ревнощів – і особисто, і під час телефонних розмов винний погрожував спалити будинок потерпілої (вербальний спосіб). Згодом винний закинув палаючий жмут соломи на дах хліва потерпілої (інваріантний спосіб), дочекавшись, коли потерпіла вибігла з хати та побачила вчинене, жестом та мімікою вказав на будинок, тим самим нагадуючи про свої попередні погрози (невербальний спосіб). Суд визнав Н. винним у погрозі знищення майна (будинку) та в умисному пошкодженні майна (хліва) потерпілої¹.

¹ Архів Млинівського районного суду Рівненської області // Справа № 1-170/2007. – 2007 рік

За ступенем визначеності змісту погрози поділяються на визначені, невизначені та завуальовані¹: 1) визначеною є погроза, в якій чітко виражений намір спричинити конкретну шкоду потерпілому; 2) за невизначеної погрози характер можливих дій винного для потерпілого не зрозумілий, чіткого уявлення про них він не має; 3) за завуальованої погрози усе «маскується» під начебто правомірні дії, але з урахуванням місця та часу вчинення дій, кількості винних, характеру предметів, які вони використовують, суб'єктивного сприйняття потерпілим вчинюваних дій можна зробити висновок про наявність погрози.

Погроза, відповідальність за яку встановлена ст. 195 КК, повинна бути визначеною. Для вирішення питання кваліфікації дій винного за ст. 195 КК важливе значення має не лише конкретизація шкоди, якою винний погрожує потерпілому (доведення майна до повної непридатності щодо використання його за призначенням), але й конкретизація способу заподіяння цієї шкоди (як загальнонебезпечного). У випадку, коли спосіб знищення майна не визначений, не конкретизований у висловленій погрозі, склад злочину, передбачений ст. 195 КК, відсутній.

Ще однією обов'язковою ознакою, якою має бути наділена погроза знищення майна, є реальність погрози. Реальною погроза є у випадку, якщо у потерпілого були достатні підстави побоюватися її виконання. Про реальність (чи нереальність) погрози можуть свідчити мотив, у зв'язку з яким вона була доведена до потерпілого; відносини, що виникли між винним та потерпілим; дані про особу того, хто погрожує; місце, час і обстановка висловлення погрози. Для визначення реальності погрози також має значення її суб'єктивне сприйняття потерпілим. Водночас зовсім не потрібно доводити, що винний мав реальний намір здійснити свою погрозу. Важливо лише, щоб погроза, як засіб впливу на психіку потерпілого, за харак-

¹ Сердюк Л.В. Особености уголовно-правовой оценки угрозы убийством / Л.В. Сердюк // Советская юстиция. – 1986. – № 8. – С. 20.

тером була ефективною, дієвою, тобто такою, що створює у потерпілого переконання в здатності і рішучості винного її реалізувати. Це підтверджується, зокрема, і деякими роз'ясненнями Пленуму ВСУ, а саме:

– «Погроза при вимаганні має місце тоді, коли винна особа, висловлюючи її в будь-якій формі (словами, жестами, демонстрацією зброї тощо), бажає, щоб у потерпілого склалося враження, що якщо він протидіятиме винній особі або не виконає її вимог, то ця погроза буде реалізована. Це стосується і випадків, коли винна особа погрожує застосуванням предметів, які завідомо для неї не можуть бути використані для реалізації погроз (зіпсована зброя, макет зброї тощо), але потерпілий сприймає ці предмети як такі, що являють собою небезпеку для життя чи здоров'я»¹;

– «Погроза застосування фізичного насильства повинна сприйматися потерпілою особою як реальна, тобто у неї має скластись враження, що у разі, якщо вона протидіятиме винній особі або не виконає її вимог, цю погрозу буде реалізовано. Судам слід мати на увазі, що така погроза може сприйматися потерпілою особою як реальна, виходячи з часу, місця та обстановки, що склалася (оточення групою осіб, глухе і безлюдне місце, нічний час, зухвале, грубе і настирливе домагання тощо)»²;

– «Реальність загрози встановлюється в кожному окремому випадку, зважаючи на конкретні обставини, і об'єктивний, і суб'єктивний критерії (зміст, час, спосіб, інтенсив-

¹ Про судову практику в справах про злочини проти власності: постанова Пленуму Верховного Суду України від 06 листопада 2009 р. № 10 (абз. 2 п. 12) // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах: навчальний посібник; укл. Б.О. Кириць. – Львів: Ліґа-прес, 2010. – С. 148–159.

² Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи: постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008р. № 5 (п. 4) // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах: навчальний посібник; укл. Б.О. Кириць. – Львів: Ліґа-прес, 2008. – С. 123–134.

ність погрози, дані, що характеризують особу, яка її висловлює, стосунки останньої з потерпілим)»¹.

Отже, погроза, як суспільно небезпечне діяння, передбачене ст. 195 КК, за способом виразу може бути різною, проте за характером та змістом вона повинна бути визначеною та реальною.

У науці кримінального права зроблено неодноразові спроби систематизувати ознаки реальності погрози. Зокрема, А. В. Кузнецов пропонує їх розподіл на три групи: 1) обставини, що супроводжують вчинення погрози; 2) обставини, що впливають із попередньої поведінки винного; 3) обставини, що характеризують особу винного і його подальшу поведінку². Як видається, не всяку поведінку винної особи після вчинення нею погрози слід визнавати обставиною, що свідчить на користь (чи проти) реальності виражених погроз. Адже склад погрози знищення майна не може «зникнути» внаслідок подальшої законослухняної поведінки винного; не виконання погрози не може визнаватися ознакою не-реальності висловлених погроз.

Р. А. Левертова систематизувала ознаки реальності погрози, поділивши їх на такі групи: а) ті, що характеризують погрозу як суспільно небезпечне діяння; б) ті, що характеризують її зміст і форму виразу; в) ті, що характеризують взаємовідносини винного з потерпілим і самого винного³. Сто-совно цього поділу слід зазначити, що ознаки, які характе-

¹ Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 червня 1992 р. № 8 із змінами від 3 грудня 1997 р. (п. 4) // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах: навчальний посібник; укл. Б.О. Кирись. – Львів: ПАІС, 2005. – С. 273–281.

² Кузнецов А.В. Усилить борьбу с угрозами убийством, нанесением тяжких телесных повреждений или уничтожением имущества / А.В. Кузнецов // Советская юстиция. – 1964. – № 16. – С. 7.

³ Левертова Р.А. Ответственность за психическое насилие по советскому уголовному праву: дис. ... канд. юрид. наук / Р.А. Левертова. – Омск, 1978. – С. 38.

ризують зміст і форму погрози, одночасно характеризують її як суспільно небезпечне діяння. Тому ознаки, розбиті Р. А. Левертовою на групи «а» та «б», співвідносяться між собою не як два різновиди аналізованих характеристик, а як ціле та частина, а отже, згаданий поділ, як видається, проведений із порушенням основних вимог класифікації.

С. Х. Мазуков пропонує поділяти усі ознаки реальності погрози на основні та другорядні. До основних належить:

– відсутність нездоланих перешкод для здійснення вираженої винним погрози (зокрема, до таких «нездоланих» перешкод С. Х. Мазуков відносить значний простір між винним та адресатом погрози; режим утримання винного; технічна перешкода між винним та майном потерпілого; наявність осіб, які завідомо будуть у змозі перешкодити здійсненню погрози);

– якщо знищення майна, яким погрожує винний, обумовлене будь-якою обставиною, то ця обставина повинна бути дійсною, а не уявною (автором класифікації до таких обставин віднесено: настання якоїсь події; застосування якогось предмета чи зброї; необхідна співучасть якоїсь особи в реалізації погрози).

До другорядних С. Х. Мазуков відносить: форму виразу погрози, місце вчинення злочину, явну перевагу сили в користь винного, характер попередніх відносин між винним та потерпілим, характеристику особи злочинця¹.

Зазначимо, що запропонована С. Х. Мазуковим класифікація ознак реальності погрози викликає низку зауважень. По-перше, видається невиправданим виділення основних і другорядних ознак, оскільки усі вони повинні враховуватись судом у сукупності. Адже часто висловлюються погрози, які не сприймаються адресатом як реальні, і причиною такого сприйняття є власне ті ознаки, які названі вище «другорядними». Тобто зміст чи форма цієї погрози, відносини між тим, хто погрожує, та адресатом погрози, інші об-

¹ Мазуков С.Х. Уголовно-правовая защита личности от угрозы убийством: дис. ... канд. юрид. наук / С.Х. Мазуков. – Ростов-на-Дону, 1997. – С. 48–52.

ставини, що супроводжують висловлену погрозу, свідчать про її нереальність, в той час, коли «основні» ознаки можуть бути наявними. Наприклад, погроза, висловлена жартома, не може бути визнана кримінально каранною, незважаючи на те, що нездоланні перешкоди для її реалізації були відсутніми.

По-друге, обставина, якою обумовлена погроза, не обов'язково повинна бути дійсною. Наприклад, якщо винний із ревності погрожує своєму супернику підпалом його будинку, за умови, якщо дружина винного подасть заяву на розлучення. Така погроза може бути визнана судом реальною незалежно від того, чи є дійсною або уявною обставина, якою обумовлена її реалізація. Іншим прикладом, що свідчить про невиправданість аналізованої класифікації, може слугувати ситуація, коли погроза знищення майна супроводжується демонстрацією несправного вибухового пристрою. Така погроза також може бути сприйнята потерпілим як реальна, хоча вона і не має дійсних умов для її реалізації. Тому безпідставним видається твердження С. Х. Мазукова про те, що «якщо винний не має можливості застосування зброї чи будь-якого іншого предмета внаслідок їх непридатності для вчинення вбивства, то не буде підстав побоюватись виконання погрози»¹. Це положення виправдано за наявності однієї дуже важливої умови – зброя, вибухівка, інші знаряддя вчинення злочину повинні бути непридатними **завідомо для потерпілого**, а не лише завідомо для винного. Проте, навіть у випадку, коли винний демонструє предмети, що завідомо для потерпілого є непридатними для реалізації висловлених погроз, сукупність усіх інших обставин може свідчити про реальне сприйняття цих погроз і про наявність реальних підстав побоюватися їх здійснення.

Тому, на наш погляд, усі ознаки реальності погрози слід поділяти на дві групи:

1) ті, що характеризують суспільно небезпечне діяння (зміст, форма погрози, час, місце, спосіб, обстановка виразу погрози, її інтенсивність тощо);

¹ Мазуков С.Х. Уголовно-правовая защита личности от угрозы убийством: дис. ... канд. юрид. наук / С.Х. Мазуков. – Ростов-на-Дону, 1997. – С. 50.

2) ті, що характеризують особу винного та його відносини із потерпілим.

Окремого аналізу потребує питання реальності «спеціальних» видів погроз знищення майна. Йдеться, зокрема, про випадки, коли погроза знищення майна вчиняється щодо певного кола потерпілих. Проблемність питання реальності таких погроз полягає у тому, що конструкції ст.ст. 345, 346, 350, 377, 398 КК, які передбачають відповідальність за погрозу знищення майна, вчинену щодо працівника правоохоронного органу; державного чи громадського діяча; службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок; судді, народного засідателя чи присяжного; захисника чи представника особи (або їх близьких родичів), не містять формулювання «якщо були реальні підстави побоюватися здійснення цих погроз».

Відсутність такої вказівки у законі створила підґрунтя для теоретичного висновку про те, що ознака реальності не є обов'язковою для об'єктивної сторони даних «спеціальних» видів погроз. Отож, низка вчених визнають цілком достатнім для притягнення особи до кримінальної відповідальності встановлення самого факту погрози незалежно від наявності підстав побоюватись її здійснення: «будь-яка погроза на адресу представників судової та правоохоронної влади недопустима, оскільки при цьому порушуються інтереси потерпілого і підривається авторитет влади»¹.

Але за такого необґрунтованого, на наш погляд, трактування відбувається перехід до об'єктивного ставлення у вину, ігнорується соціальна зумовленість кримінально-правової заборони цих діянь, створюється абсурдна можливість засудження особи за висловлювання, зроблені нею мимохідь, жартома тощо.

З огляду на ці аргументи низка вчених робить кардинально протилежний висновок – «необхідно встановлювати

¹ Зайцев В. Закон СССР «Об ответственности за неуважение к суду» в действии / В. Зайцев, В. Курченко, Л. Павлова // Советская юстиция. – 1991. – № 13. – С. 8.

факт наявності у потерпілого підстав побоюватись здійснення погрози, оскільки лише в цьому випадку винний підлягає відповідальності»¹.

На нашу думку, таке розуміння є іншою «крайністю», адже воно призводить до надання обов'язкового статусу ознаці, яка відсутня у диспозиції аналізованих кримінально-правових норм, тобто до застосування норм закону про кримінальну відповідальність за аналогією.

«Золота середина» під час вирішення цієї проблеми, як видається, полягає у такому. Аналізовані «спеціальні» види погрози знищення майна є кримінально караними через соціальну значущість професійної чи громадської діяльності окремих потерпілих. Кожна із згаданих вище норм Кримінального кодексу передбачає як обов'язкову ознаку складу злочину зв'язок діяльності потерпілого із висловленими на його адресу погрозами. Зокрема, в ст. 345 КК зазначено: «у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків»; в ст. 346 КК – «у зв'язку з їх державною чи громадською діяльністю»; в ст. 350 КК – «застосована з метою припинення діяльності службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок, або зміни її характеру в інтересах того, хто погрожує»; в ст. 377 КК – «у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя»; в ст. 398 КК – «у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги». На наш погляд, власне у такому зв'язку і виявляються реальні підстави побоюватись здійснення цих погроз. Цей зв'язок є однією із ознак реальності погрози, вище віднесеної нами до другої групи – «тих, що характеризують особу винного та його відносини із потерпілим». За відсутності ж такого зв'язку між діяльністю потерпілого та висловленими на його адресу погрозами немає «спеціального» складу погрози знищення май-

¹ Крашенинников А.А. Угроза в уголовном праве России: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / А.А. Крашенинников. – Ульяновск, 2002. – С. 128; Ляпунов Ю.И. Ответственность за неуважение к суду / Ю.И. Ляпунов // Социалистическая законность. – 1990. – № 11. – С. 37; Чучаев А.И. Преступления против правосудия: научно-практический комментарий / А.И. Чучаев. – Ульяновск: Дом печати, 1997. – С. 16.

на, а для кваліфікації таких погроз за «загальною» нормою, що міститься у ст. 195 КК, необхідно встановити наявність інших, згаданих вище, ознак їх реальності.

Наступними проблемними питаннями, що потребують детального розгляду, є момент закінчення та стадії аналізованого складу злочину. Щодо моменту закінчення такого суспільно небезпечного діяння, як погроза, вченими висловлено дві основні точки зору: дехто вважає погрозу закінченою з моменту вираження її назовні¹, інші – з моменту доведення її до відома потерпілого². На наш погляд, об'єктом погрози як кримінально караного діяння, окрім відносин власності, є суспільні відносини, що забезпечують психічну недоторканість потерпілого. Тому будь-яка погроза, в тому числі погроза знищення майна, не може бути визнана закінченим злочином у випадку, якщо вона лише виражена назовні, але не доведена до відома потерпілого. Суспільна небезпечність погрози виявляється в її спрямованості на залякування потерпілого, в здатності викликати у нього стан страху, тривоги, побоювання її реалізації. Тому у випадку, коли по-

¹ Зубкова В.И. Совершенствование уголовно-правовой нормы об ответственности за угрозу / В.И. Зубкова // Вестн. Моск. Ун-та. Сер. 11. Право. – 1987. – № 1. – С. 39; Кримінальне право України. Особлива частина / за ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К.: Юрінком Інтер; Х.: Право, 2003. – С. 151; Леконцев Ю. Ответственность за угрозу убийством, нанесением тяжких телесных повреждений или уничтожением имущества / Ю. Леконцев, А. Бриллиантов // Советская юстиция. – 1982. – № 22. – С. 13; Мазуков С.Х. Уголовно-правовая защита личности от угрозы убийством: дис. ... канд. юрид. наук / С.Х. Мазуков. – Ростов-на-Дону, 1997. – С. 19–25; Петрунев В.П. Борьба с уголовно наказуемыми угрозами / В.П. Петрунев // Советская юстиция. – 1975. – № 17. – С. 14.

² Крашенинников А.А. Угроза в уголовном праве России: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / А.А. Крашенинников. – Ульяновск, 2002. – С. 124; Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 9-те вид., переробл. та допов. – К.: Юридична думка, 2012. – С. 551; Фомичева М.А. Угроза как способ совершения преступления (основание криминализации, виды и характеристика) / М.А. Фомичева. – Ульяновск, 2007. – С. 108–109.

гроза знищення майна виражена у відсутності потерпілого, не доведена до його свідомості, то склад злочину, передбачений ст. 195 КК, відсутній. Таким же шляхом іде і судова практика – «даний злочин визнається закінченим з моменту доведення погрози до відома зазначених осіб будь-яким способом (усно, письмово, через посередника тощо)»¹.

Щодо питання про стадії аналізованого злочину, то часто у юридичній літературі про погрозу говорять як про закінчений злочин, що не має будь-яких стадій його здійснення². Проте, на нашу думку, готування до погрози знищення майна та замах на цей злочин можливі. Готуванням до злочину є підшукування або пристосовування засобів чи знарядь, підшукування співучасників або змова на вчинення злочину, усунення перешкод, а також інше умисне створення умов для вчинення злочину. Тому готування як стадія злочинної поведінки можливе під час вчинення будь-якого суспільно небезпечного діяння, передбаченого законом про кримінальну відповідальність. У тому числі, під час вчинення погрози знищення майна може виникати готування до злочину – винний може підшуковувати, пристосовувати знаряддя чи засоби, шукати співучасників, вступати з ними у зговір та іншим чином створювати умови для вчинення злочину. Щоправда, згідно з ч. 2 ст. 12, ч. 2 ст. 14 КК погроза знищення майна є злочином невеликої тяжкості, тому готування до неї не тягне кримінальну відповідальність.

¹ Про застосування законодавства, що передбачає державний захист суддів, працівників суду і правоохоронних органів та осіб, що беруть участь в судочинстві: постанова Пленуму Верховного Суду України від 18 червня 1999 р. № 10 (п. 14) // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах: навчальний посібник / укл. Б.О. Кирись. – Львів: Ліґа-прес, 2008. – С. 262–266.

² Красиков А.Н. Преступления против личности: учеб. пособие для студентов учеб. заведений юрид. профиля. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1999. – С. 79–81; Петрунев В.П. Борьба с уголовно наказуемыми угрозами / В.П. Петрунев // Советская юстиция. – 1975. – № 17. – С. 9–17; Стерехов Н.В. Ответственность за угрозу по советскому уголовному праву (вопросы теории и практики): дис. ... канд. юрид. наук / Н.В. Стерехов. – Свердловск, 1972. – С. 136.

Проте така стадія злочину, як замах, не тільки можлива при вчиненні погрози знищення майна, але й є кримінально каранюю. Між діями винного, спрямованими на вираз погрози назовні, та сприйняттям цієї інформації потерпілим минає деякий (часто вельми тривалий) час. Упродовж цього часу злочинна діяльність винного може бути перервана, так і не перейшовши у стадію закінченого злочину. Якщо на цьому етапі злочинна діяльність переривається з причин, що не залежали від волі винного, – це замах на погрозу знищення майна. Наприклад, винний надсилає листи із погрозами потерпілому, а дружина потерпілого, знаючи про неприязні відносини автора листів із своїм чоловіком, бажаючи вберегти свого чоловіка від негативних емоцій, спалює ці листи, не ознайомлюючись із їх змістом. У цій ситуації виникає закінчений замах на погрозу знищення майна, оскільки винний вчинив усі дії, які вважав необхідними для доведення злочину до кінця, але злочин не було закінчено з причин, що не залежали від його волі.

Зазначимо, що на практиці випадки засудження осіб за замах на погрозу знищення майна відсутні. Це обумовлюється, як правило, відсутністю доказової бази, труднощами під час доведення вини. Окрім того, у випадку, коли погроза знищення майна не доведена до відома потерпілого, надзвичайно важко зробити висновок про наявність реальних підстав побоюватися здійснення цієї погрози. Проте, як влучно зазначає А. А. Крашенінніков, необхідно своєчасно припиняти всі схожі спроби порушення психічної недоторканості особи. Умисні дії, безпосередньо спрямовані на вчинення такого злочину, але не доведені до кінця з причин, незалежних від волі винного, повинні отримувати відповідну юридичну оцінку з боку держави, інакше винний, відчувши свою безкарність, може вчинити більш тяжке діяння¹. Водночас в юридичній літературі згадується значна кількість випадків недостатньо ефективного профілактичного використання

¹ Крашенінніков А.А. Угроза в уголовном праве России: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / А.А. Крашенінніков. – Ульяновск, 2002. – С. 126.

таких кримінально-правових заборон, коли бездіяльність правоохоронних органів щодо відомих їм фактів вчинення замахів на погрозу та навіть закінчених погроз призводила до тяжких наслідків, включаючи смерть потерпілого¹. Тому твердження про те, що замах на погрозу знищення майна (як і на інші види погроз) можливий, має важливе не лише теоретичне, але й практичне значення. Адже своєчасне виявлення та припинення погроз, включаючи стадію замаху, сприятиме попередженню вчинення суспільно небезпечних діянь як особою, що вчинила замах, так і іншими особами.

Наступним складом некорисливих злочинів проти власності, ознаки об'єктивної сторони якого слід проаналізувати, є порушення обов'язків щодо охорони майна. Цей склад злочину є матеріальним. Обов'язковими ознаками його об'єктивної сторони є суспільно небезпечне діяння (невиконання або неналежне виконання обов'язків щодо охорони чи зберігання чужого майна), суспільно небезпечні наслідки (тяжкі наслідки для власника майна) та причинний зв'язок між ними.

Суспільно небезпечне діяння у цьому складі злочину виявляється у пасивній формі поведінки – бездіяльності. Бездіяльність відрізняється від дії зовнішньою, фізичною стороною. За бездіяльності особа не вчиняє певну дію, яку вона за конкретних умов повинна була і могла вчинити для запобігання заподіянню шкоди охоронюваним законом суспільним відносинам. Отже, першою обов'язковою умовою кримінальної відповідальності особи за бездіяльність є наявність у неї обов'язку діяти певним чином. Загалом, обов'язок вчинити певні дії може впливати з різних підстав: а) безпосередньо із закону

¹ Петрунев В.П. Борьба с уголовно наказуемыми угрозами / В.П. Петрунев // Советская юстиция. – 1975. – № 17. – С. 9–17; Крашенинников А.А. Угроза в уголовном праве России: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / А.А. Крашенинников. – Ульяновск, 2002. – С. 126; Сердюк Л.В. Особенности уголовно-правовой оценки угрозы убийством / Л.В. Сердюк // Советская юстиция. – 1986. – № 8. – С. 18–27; Сухарев Е.А. Ответственность за угрозу причинением тяжкого вреда (уголовно-правовой и криминологический аспекты) / Е.А. Сухарев, Д.И. Соколов // Труды ВСШ МВД СССР. – М., 1972. – Вып. 6. – С. 123.

або з іншого підзаконного нормативного акта; б) з професійних або службових обов'язків; в) з договору; г) з родинних відносин; г) з попередньої поведінки особи. Стаття 197 КК передбачає відповідальність за невиконання чи неналежне виконання обов'язків щодо охорони чи зберігання чужого майна. Ці обов'язки можуть належати до професійних або впливати з цивільно-правового договору чи безпосередньо із закону. Наприклад, безпосередньо із закону впливає обов'язок зберігання товару, не прийнятого покупцем: «якщо покупець (одежувач) відмовився від прийняття товару, переданого продавцем, він зобов'язаний забезпечити схоронність цього товару, негайно повідомивши про це продавця»¹. Цивільно-правовими договорами, із яких можуть впливати вказані обов'язки, є договір зберігання та договір охорони. За договором зберігання одна сторона (зберігач) зобов'язується зберігати річ, яка передана їй другою стороною (поклажодавцем), і повернути її поклажодавцеві у схоронності (ч. 1 ст. 936 ЦК України). За договором охорони охоронець, який є суб'єктом підприємницької діяльності, зобов'язується забезпечити недоторканність особи чи майна, які охороняються; володілець такого майна або особа, яку охороняють, зобов'язані виконувати передбачені договором правила особистої та майнової безпеки і щомісячно сплачувати охоронцю встановлену плату (ч. 1 ст. 978 ЦК України). Окрему увагу водночас слід звернути на те, що поняття «зберігання» та «охорона» не є тотожними. Зберігати – означає «тримати щось у певних умовах, оберігаючи від псування, руйнування»²; охороняти – означає «оберігати від небезпеки кого-, що-небудь, забезпечувати від загрози нападу, замаху і т. ін.»³. Зміст цих понять хоч і схожий, проте не ідентичний. Охорона є ширшим поняттям, аніж зберігання. Як уже зазначалось, ст. 197 КК передбачає відповідальність за невиконання

¹ Цивільний кодекс України // Офіційний вісник України від 28.03.2003 року. – № 11. – Ст. 461.

² Новий тлумачний словник української мови: у 4 т. – К.: Аконіт, 1998. – Т. 2. – С. 119.

³ Там само. – С. 170.

чи неналежне виконання обов'язків і щодо охорони, і щодо зберігання чужого майна, в той час як назва цієї статті сформульована так: «порушення обов'язків щодо охорони майна». Отже, існує невідповідність між назвою цієї статті та її змістом. Указану невідповідність слід усунути шляхом унесення змін до Кримінального кодексу – назву ст. 197 КК після слів «обов'язків щодо» слід доповнити словами «зберігання чи».

Другою обов'язковою умовою кримінальної відповідальності за бездіяльність є наявність реальної можливості діяти певним чином. Зміст цієї умови полягає в тому, що особа в конкретній ситуації мала реальну можливість діяти, тобто виконати активні дії і запобігти злочинним наслідкам. За оцінки можливості (чи неможливості) виконати покладені на особу обов'язки слід ураховувати конкретну обстановку, умови місця і часу, зміст обов'язків, покладених на особу. Зважається і на її суб'єктивні можливості щодо виконання необхідних дій. Прикладом об'єктивних чинників, які здатні позбавити особу можливості виконувати свої обов'язки щодо зберігання чи охорони, є непоборна сила, неправомірний вплив на неї з боку інших осіб (застосування фізичного насильства, незаконне позбавлення волі тощо). Прикладом суб'єктивних чинників можуть слугувати, зокрема, поганий стан здоров'я, недостатність навичок і досвіду тощо. Якщо наявний хоча б один із таких чинників, унаслідок якого особа фактично була позбавлена можливості належним чином виконувати покладені на неї обов'язки, то склад злочину «Порушення обов'язків щодо охорони майна» відсутній.

Окрім того, у кожному випадку вчинення такого діяння слід установлювати, які саме обов'язки покладалась на особу і які з них невиконані чи виконані неналежним чином, а також, які конкретні нормативні акти порушено винним.

Невиконання та неналежне виконання обов'язків щодо зберігання чи охорони майна є кримінально караним лише у випадку, коли ним спричинено тяжкі наслідки для власника майна. Тяжкі наслідки – ще одна оціночна категорія, яка підлягає встановленню у кожному конкретному випадку

з урахуванням всіх обставин справи. Як правило, йдеться про майнову шкоду, завдану власнику майна неправомірним вилученням, знищенням чи пошкодженням майна у великих розмірах. Суспільна небезпечність цього діяння вказує власне на майновий, а не на будь-який інший характер шкоди, що може бути ним заподіяна. Адже невиконання або неналежне виконання обов'язків щодо охорони чи зберігання чужого майна створює можливість для його викрадення, знищення, пошкодження, псування, загибелі тощо. Оскільки суспільно небезпечні наслідки вказаного діяння здебільшого виявляються власне у заподіянні майнової шкоди, то застосування для їх опису у диспозиції ст. 197 КК формулювання «якщо це спричинило тяжкі наслідки для власника майна» видається недостатньо обґрунтованим і виправданим. На наш погляд, суспільно небезпечні наслідки цього діяння слід описати із застосуванням конструкції «внаслідок чого власнику було спричинено майнову шкоду у великих розмірах». Під час визначення поняття великих розмірів такої шкоди, на нашу думку, їх слід прирівняти до аналогічних розмірів шкоди, спричиненої умисним знищенням чи пошкодженням майна. Тобто великими розмірами слід визнавати майнову шкоду, що в двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян (роз'яснення щодо цього слід навести у примітці до ст. 185 КК).

Такі зміни у статті 197 КК сприятимуть уніфікованому тлумаченню та розумінню суспільно небезпечних наслідків таких діянь, унеможливлять випадки безпідставного та невиправданого притягнення до кримінальної відповідальності. Адже питання інкримінування злочинних наслідків, як і питання причинного зв'язку, за бездіяльності нині гостро дискусійні.

Проблема причинності за бездіяльності найперше пов'язана з тим, що бездіяльність, будучи пасивною формою поведінки, сама собою не може спричинити настання будь-якого суспільно небезпечного наслідку. Сутність теорії необхідного причинного зв'язку полягає, зокрема, у тому, що:

– діяння суб'єкта є необхідною причиною настання суспільно небезпечного наслідку;

– суспільно небезпечний наслідок закономірно породжується у конкретних умовах місця, часу та обстановки саме цим діянням суб'єкта, а не діянням інших осіб чи інших зовнішніх сил.

Невиконання чи неналежне виконання обов'язків щодо зберігання чи охорони майна, як один із видів кримінально караної бездіяльності, не виступає необхідною умовою настання таких суспільно небезпечних наслідків, як викрадення, знищення чи пошкодження цього майна. Тим паче, ці наслідки не породжуються закономірно у конкретних умовах місця, часу та обстановки саме цим діянням суб'єкта (вони породжуються діянням інших осіб чи інших зовнішніх сил). Наприклад, бездіяльність сторожа, який, нехтуючи своїми обов'язками, покинув ввірене йому майно та пішов додому, зовсім не є необхідною умовою вчинення розкрадання цього майна іншими особами. Така бездіяльність є лише передумовою, що полегшує злочинну діяльність інших осіб, спонукає їх діяти певним чином, і не більше. Така бездіяльність сторожа сама собою не породжує суспільно небезпечний наслідок у вигляді викрадення, знищення, пошкодження, загибелі ввіреного йому майна. Усі ці наслідки породжуються діяннями інших осіб або зовнішніх сил.

Власне тому навколо проблеми причинності за бездіяльності впродовж тривалого часу точаться гострі дискусії, в ході яких зроблено численні спроби обґрунтувати здатність бездіяльності спричиняти певні суспільно небезпечні наслідки. Ці спроби вилились у побудову багатьох теорій (спеціально-правова теорія¹, теорія інформаційної причинності², теорія

¹ Дагель П.С. Причинная связь в преступлениях, совершаемых по неосторожности / П.С. Дагель // Актуальные проблемы борьбы с преступностью: межвуз. темат. сб. – Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 1983. – С. 31; Меркушев М.Н. Вопросы причинной связи в уголовном праве / М.Н. Меркушев // Вопросы уголовного права и процесса. – Минск, 1958. – С. 4–5.

² Нарский И.С. Неопозитивистские концепции причинности и наука / И.С. Нарский // Современный детерминизм и наука. – Новосибирск, 1995. – Т.1. – С. 87; Тимейко Г.В. Причинная связь и проблема ответственности при бездействии / Г.В. Тимейко // Вопросы уголовного права. – М., 1966. – С. 88.

«пасивного середовища»¹, теорія «можливості»², нормативна теорія³, теорія спричинення шкоди суспільним відносинам⁴, теорія використання сил і закономірностей природи для спричинення шкоди⁵, теорія ймовірного причинного зв'язку⁶), кожна із яких має свої слабкі та сильні сторони, проте жодна із яких не виявилась беззаперечною та цілком обґрунтованою.

Як видається, найближчою до істини є позиція В. Б. Малініна та А. Ф. Парфьонова, які вважають, що «бездіяльність, спричиняючи шкоду суспільним відносинам, об'єкту злочину, не спричиняє і не може спричинити матеріальної шкоди»⁷. Відповідно, якщо під злочинними наслідками розуміти шкоду, яка заподіяна предметові злочину (тобто матеріальному субстрату), то слід визнати, що бездіяльність не спричиняє таку шкоду. Якщо ж розуміти їх як шкоду, заподіяну об'єктові злочину, то слід погодитись із тим, що бездіяльність спричиняє таку шкоду. Однак, «таке «спричинення» не є спричинення в загальнофілософському розумінні цього слова – це визнання того, що і бездіяльність порушує суспільні відносини;

¹ Кудрявцев В.Н. Противоправное бездействие и причинная связь / В.Н. Кудрявцев // Советское государство и право. – 1967. – № 3. – С. 17.

² Матвеев Г.К. Основания гражданскоправовой ответственности / Г.К. Матвеев. – М.: Юридическая литература, 1970. – С. 131.

³ Лысов М.Д. Причинная связь по делам о преступлениях должностных лиц / М.Д. Лысов // Советская юстиция. – 1970. – № 19. – С. 16; Церетели Т.В. Причинная связь в уголовном праве / Т.В. Церетели. – М.: Госюриздат, 1963. – С. 270.

⁴ Тер-Акопов А.А. Бездействие как форма преступного поведения / А.А. Тер-Акопов. – М.: Юрид. Лит., 1980. – С. 36–37.

⁵ Уголовное право. Общая часть / под ред. В.Н. Петрашова. – М., 1999. – С. 158.

⁶ Бердичевский Ф.Ю. Уголовная ответственность медицинского персонала за нарушение профессиональных обязанностей / Ф.Ю. Бердичевский. – М., 1970. – С. 69.

⁷ Малинин В.Б. Объективная сторона преступления / В.Б. Малинин, А.Ф. Парфенов. – СПб.: Издательство Юридического института, 2004. – С. 159.

власне цим і обумовлюється кримінальна відповідальність за неї»¹. Наведені теоретичні положення мають важливе практичне значення, адже вони призводять до висновку про те, що кримінальна відповідальність повинна настати лише за саму бездіяльність, а не за наслідки. Тобто, у «так званих «матеріальних» складах бездіяльності, відповідальність настає за сам факт бездіяльності, а наслідки виступають свого роду кваліфікуючими обставинами, об'єктивними умовами відповідальності»².

Отож, причинний зв'язок під час порушення обов'язків щодо зберігання чи охорони майна відсутній. Кримінальна відповідальність за цей злочин настає лише за саму бездіяльність, за невиконання чи неналежне виконання вказаних обов'язків, а не за спричинення наслідків. Проте, не будь-яке порушення цих обов'язків є кримінально караним, а лише те, яким було допущено спричинення злочинних наслідків іншими особами чи зовнішніми силами. Якщо ж невиконання чи неналежне виконання обов'язків щодо зберігання чи охорони майна не стало передумовою для злочинного впливу на це майно інших осіб чи зовнішніх сил, то воно тягтиме цивільну, матеріальну, адміністративну, але не кримінальну відповідальність.

Як підсумок зазначимо, що кримінальна відповідальність за порушення обов'язків щодо зберігання чи охорони майна настає за таких умов:

1. Якщо особа була зобов'язана зберігати чи охороняти чуже майно (такий обов'язок може належати до професійних або впливати з цивільно-правового договору чи безпосередньо із закону).

2. Якщо особа мала реальну можливість виконати належним чином покладені на неї обов'язки щодо зберігання чи охорони чужого майна.

¹ Малинин В.Б. Объективная сторона преступления / В.Б. Малинин, А.Ф. Парфенов. – СПб.: Издательство Юридического института, 2004. – С. 160.

² Тас само.

3. Якщо невиконання чи неналежне виконання зазначених обов'язків призвело до спричинення тяжких наслідків для власника майна.

Отож, в ході дослідження об'єктивних ознак складів некорисливих злочинів проти власності зроблено низку висновків і пропозицій. Найосновніші з них такі:

Родовим об'єктом усіх складів некорисливих злочинів проти власності (як і інших складів злочинів, передбачених розділом VI КК) виступають відносини власності, тобто ті суспільні відносини, що виникають з приводу майна і юридично виражені у праві володіти, користуватися і розпоряджатися цим майном (праві власності), яким наділений власник, і в обов'язку інших осіб (невласників) сприймати вказане право як належне і не перешкоджати його здійсненню.

Злочини, передбачені ст.ст. 194¹, 197¹, 198, 360 КК, розміщені у розділах Особливої частини КК із порушенням основного критерію систематизації його норм – родового об'єкта.

Родовим об'єктом складу злочину, передбаченого ст. 198 КК, виступають відносини правосуддя, тому пропонуємо:

1) у частині 6 статті 28 КК слова «статтями 198 та 396» замінити словами «статтею 396»;

2) статтю 198 КК виключити;

3) статтю 396 КК викласти у такій редакції:

«Стаття 396. Приховування злочину та майна, здобутого злочинним шляхом

1. Заздалегідь не обіцяне приховування тяжкого чи особливо тяжкого злочину, а також заздалегідь не обіцяне приховування,

придбання або отримання, зберігання чи збут майна, завідомо одержаного злочинним шляхом, за відсутності ознак легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, –

карається арештом на строк до шести місяців або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Не підлягають кримінальній відповідальності за частиною 1 цієї статті члени сім'ї чи близькі родичі особи, яка вчинила злочин, коло яких визначається законом».

Родовим об'єктом складів злочинів, передбачених статтями 194¹ та 360 КК, вважаємо відносини експлуатації транспорту, об'єктів електроенергетики та ліній зв'язку. Пропонуємо:

1) викласти назву розділу XI КК у такій редакції «Злочини проти безпеки руху, експлуатації транспорту, об'єктів електроенергетики та ліній зв'язку»;

2) до розділу XI КК перенести норми статей 194¹ та 360 КК та розмістити їх у статтях за номерами відповідно 292¹ та 292² КК.

Склад злочину, передбачений ст. 197¹ КК, посягає на відносини з приводу використання специфічного виду майна – землі. Тому пропонуємо ст. 197¹ виключити із розділу V Особливої частини КК і доповнити розділ VIII Особливої частини КК статтею 254¹ із аналогічним змістом.

Частиною 1 статті 194 КК до злочинних наслідків умисного знищення або пошкодження майна віднесено «шкоду у великих розмірах», що дає можливість під час кваліфікації таких діянь відносити до суспільно небезпечних наслідків шкоду не лише майнового, але і іншого (морального, немайнового) характеру; у зв'язку з цим для правильного та уніфікованого застосування ч. 1 ст. 194 КК пропонуємо доповнити її після слів «що спричинило» словом «майнову».

Проблемність застосування норм КК, що містять вказівку на «загибель людей» як суспільно небезпечний наслідок, що полягає у неоднотипному його тлумаченні, може бути вирішена так: якщо поряд із наслідками у вигляді загибелі людей в КК передбачені інші тяжкі наслідки, то заподіяння смерті одному потерпілому слід оцінювати як ці наслідки. Проте це не стосується усіх випадків застосування цього оціночного поняття. Наприклад, стосовно ст. 196 КК зазначена вище формула не спрацьовує, оскільки необережне знищення або пошкодження майна, яким спричинено смерть однієї особи, не містить усіх необхідних ознак цього складу злочин. Для усунення цієї прогалини та керуючись іншими аргументами, наведеними у цьому розділі, пропонуємо доповнити статтю 196 КК після слів «загибель людей» словами «чи інші тяжкі наслідки».

Умисне знищення чи пошкодження майна, яке не заподіяло майнову шкоду у великих розмірах, не є кримінально караним діянням (незалежно від способу його вчинення та інших обставин). Тому у випадку, коли умисне знищення чи пошкодження майна, вчинене загальнонебезпечним способом, не заподіяло майнову шкоду у великих розмірах, дії винного не утворюють закінчений склад злочину, передбачений ч. 2 ст. 194 КК. Залежно від спрямованості умислу ці дії можуть бути кваліфіковані як замах на вчинення умисного знищення чи пошкодження майна загальнонебезпечним способом.

У розділі доводиться доцільність установлення кримінальної відповідальності за умисне знищення чи пошкодження чужого майна, що завдало значної шкоди потерпілому та адміністративної відповідальності за таке ж діяння, якими не заподіяно значну шкоду потерпілому. Це обумовлено тим, що за чинним законодавством (з 1 січня 2012 року) умисне знищення чи пошкодження чужого майна на суму, меншу ніж 134 125 грн тягне за собою виключно цивільну відповідальність. У зв'язку з цим запропоновано:

а) викласти диспозиції ст. 194 КК у такій редакції:

1. Умисне знищення або пошкодження майна, що завдало значної шкоди потерпілому...

2. Те саме діяння, що заподіяло майнову шкоду у великих розмірах...

3. Те саме діяння, вчинене шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом, або заподіяло майнову шкоду в особливо великих розмірах, або спричинило загибель людей чи інші тяжкі наслідки...;

б) абз. 2 примітки до ст. 185 КК слова та цифри «у статтях 185, 186, 189 та 190 цього Кодексу» замінити на «у статтях 185, 186, 189, 190 та 194 цього Кодексу», тим самим визначити розмір і порядок визначення значної шкоди, заподіяної умисним знищенням та пошкодженням майна;

в) доповнити КпАП статтю, яка передбачатиме відповідальність за умисне знищення чи пошкодження чужого майна, що не заподіяло значної шкоди.

Погроза як суспільно небезпечне діяння, передбачене ст. 195 КК, за способом виразу може бути різною, проте за

характером і змістом вона повинна бути визначеною та реальною. Для вирішення питання кваліфікації дій винного за ст. 195 КК важливе значення має не лише конкретизація шкоди, якою винний погрожує потерпілому (доведення майна до повної непридатності щодо використання його за призначенням), але й конкретизація способу заподіяння цієї шкоди (як загальнонебезпечного). У випадку, коли спосіб знищення майна не визначений, не конкретизований у висловленій погрозі, склад злочину, передбачений ст. 195 КК, відсутній.

Відсутність у ст.ст. 345, 346, 350, 377, 398 КК вказівки на таку умову, як наявність реальних підстав побоюватись здійснення погрози, породжує проблемність питання реальності «спеціальних» погроз знищення чи пошкодження. Проте кожна із згаданих вище норм КК передбачає як обов'язкову ознаку складу злочину зв'язок діяльності потерпілого із висловленими на його адресу погрозами. Власне цей зв'язок і є ознакою реальності погрози, вище віднесеної нами до групи «тих, що характеризують особу винного та його відносини із потерпілим». За відсутності ж такого зв'язку між діяльністю потерпілого та висловленими на його адресу погрозами, відсутній «спеціальний» склад погрози знищення майна, а для кваліфікації таких погроз за «загальною» нормою, що міститься у ст. 198 КК, необхідно встановити наявність інших, згаданих вище, ознак їх реальності.

Стаття 197 КК містить низку недосконалостей, для усунення яких пропонуємо:

1) назву та диспозицію ст. 197 КК викласти у такій редакції:

«Стаття 197. Порушення обов'язків щодо зберігання чи охорони майна

Невиконання чи неналежне виконання особою, якій доручено зберігання чи охорону чужого майна, своїх обов'язків, внаслідок чого власнику було спричинено майнову шкоду у великих розмірах»;

2) доповнити абз. 3 примітки до ст. 185 КК після цифр 194 цифрами 197, тим самим визначивши суму, що визнається великими розмірами майнової шкоди, завданої порушенням обов'язків щодо зберігання чи охорони майна.

Розділ 3

СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ СКЛАДІВ НЕКОРИСЛИВИХ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

3.1. Суб'єкт складів некорисливих злочинів проти власності

Вивчення суб'єкта злочину в межах досліджуваних нами складів, установлення його загальних юридичних ознак є необхідною передумовою можливості притягнення особи до кримінальної відповідальності за вчинене нею суспільно небезпечне діяння.

З усіх елементів складу злочину лише суб'єкт злочину є законодавчо визначеним поняттям. У частині 1 статті 18 КК зазначено, що суб'єктом злочину є фізична осудна особа, що вчинила злочин у віці, з якого відповідно до цього кодексу може наставати кримінальна відповідальність. Отож, для констатування наявності такого елементу складу злочину, як суб'єкт, необхідно, щоб суспільно небезпечне діяння було вчинене: а) фізичною особою; б) осудною особою; в) особою, що досягла встановленого законом про кримінальну відповідальність віку.

Ці три ознаки є загальними і обов'язковими для суб'єкта будь-якого складу злочину, в тому числі і для суб'єктів складів некорисливих злочинів проти власності. Отож, розглянемо детальніше загальні ознаки суб'єктів цих складів злочинів.

Згідно з чинним КК в Україні суб'єктами злочину можуть бути виключно фізичні особи; юридичні особи не визнаються суб'єктами злочину, хоча пропозиції щодо встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб є предметом дискусій і у науковій, і в законотворчій площині.

Значення такої ознаки суб'єкта злочину, як осудність, важко переоцінити. Осудність слугує підґрунтям для поста-

новки питання вини, а в подальшому – питань кримінальної відповідальності і покарання. Вина особи, як одна з обставин, що підлягають доказуванню, може бути встановлена відповідними органами лише після вирішення питання про її осудність¹. Неосудна особа не може бути винною. І відповідно до ч. 2 ст. 19 ККУ не підлягає кримінальній відповідальності.

Осудність як основна категорія у проблемі суб'єкта злочину вперше отримала законодавче визначення у ККУ 2001 року (раніше на рівні закону визначалось лише поняття неосудності). Зі змісту ч. 1 ст. 19 ККУ випливає, що осудність – це здатність особи під час вчинення злочину усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. Внутрішній зміст поняття осудності, як і поняття неосудності, розкривається завдяки сукупності двох критеріїв: юридичного та медичного.

Юридичний критерій осудності характеризується інтелектуальною та вольовою ознакою. Інтелектуальна ознака розглядається як здатність особи в момент вчинення злочину усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпечність вчинюваних дій (бездіяльності); а вольова – як здатність особи під час вчинення злочину керувати своєю волею за своїм внутрішнім переконанням і бажанням. Водночас простежується думка, згідно з якою під час аналізу осудності обов'язково слід урахувувати ще й емоційну ознаку, хоча у формулу осудності ця ознака не включається².

Медичний критерій осудності повинен розглядатись не ізольовано, а в сукупності із юридичним, адже він характеризує психічний стан (здоров'я) особи під час вчинення нею суспільно небезпечного діяння. Йдеться про такий стан особи, коли вона знаходиться в здоровому глузді і розуміє свої дії, здатна ними керувати, навіть за наявності незначних психічних розладів, що не виключають осудності.

¹ Павлов В.Г. Суб'єкт преступления / В.Г. Павлов. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – С. 111.

² Михеев Р.И. Проблемы вменяемости и невменяемости в советском головном праве / Р.И. Михеев. – Владивосток: ДВГУ, 1980. – С. 62.

Згідно з ч. 2 ст. 19 КК неосудною визнається особа, яка під час вчинення злочину не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки. До такої особи за рішенням суду можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру.

За статистичними даними, щороку суди застосовують примусові заходи медичного характеру в середньому до однієї тисячі неосудних осіб. З-поміж суспільно небезпечних діянь, які утворюють склади некорисливих злочинів проти власності, найчастіше неосудними особами вчиняється знищення або пошкодження чужого майна шляхом підпалу.

Нездатність керувати своїми діями характерна для так званих «піроманів» – осіб, що страждають паталогічним потягом до підпалів і пожеж¹. Розуміючи суспільно небезпечний характер своїх дій, такі особи через свій хворобливий потяг, що не піддається зусиллям волі, не можуть стриматись від вчинення підпалу. На відміну від звичайного підпалу, що вчиняється із низьких мотивів і з конкретною метою, за піроманії хворого цікавить лише загальна картина пожежі та процес горіння.

Піроманію, як паталогічний потяг до підпалів, у спеціальній літературі трактують двояко. Згідно з одним підходом це душевна хвороба, в основі якої лежить переважно ненормальний чи порушений розвиток структури особистості, а самі акти підпалів часто стимулюють чи замінюють задоволення статевої пристрасті. Інший підхід ґрунтується на тому, що піроманія – це паталогічний потяг до підпалів, який раніше належав до розряду самостійної душевної хвороби². В обох випадках піроманія розглядається як розлад контролю імпульсів, тобто особа, що не може протистояти імпульсу підпалити що-небудь і силі захоплення спостере-

¹ Матвеев В.Ф. Учебное пособие по психиатрии / В.Ф. Матвеев. – М.: Б.И., 1975. – С. 113.

² Барихин А.Б. Большой юридический энциклопедический словарь / А.Б. Барихин. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Книжный мир, 2007. – С. 456.

женням за вогнем, періодично влаштовує підпали заради задоволення, зняття напруги.

Характерною ознакою підпалів, вчинених піроманами, є те, що вони не мають очевидних мотивів і цілей (таких як помста, ревність, гнів, ненависть, користь, приховування будь-чого, політична чи ідеологічна мотивація, залякування, примушування до вчинення чи не вчинення якихось дій тощо). До інших особливостей піроманії належать: а) вчинення підпалів неодноразово, обдумано і цілеспрямовано (підпали можуть бути ретельно спланованими); б) напруга і активація стану афекту перед підпалом; в) отримання задоволення, полегшення, радості впродовж готування до підпалу та під час спостереження за вогнем (часто це зачарування вогнем, інтерес, цікавість і потяг до нього та до ситуації, за якої відбувається пожежа)¹.

Прикладом може слугувати випадок затримання у підмосковній Шатурі 24-річного чоловіка, який з серпня 2009 року спалив щонайменше 11 автомобілів і будинків. Характерним у цій ситуації є те, що, вже маючи умовний термін ув'язнення за серію підпалів приватних будинків у тій же місцевості, підозрюваний був запрошений міліціонерами у відділок для бесіди з приводу його можливої причетності до нових підпалів. Доказів проти затриманого не було, свою вину у нових підпалах він не визнав і його відпустили, проте встановили за ним постійне спостереження. Згодом, на початку листопада, його затримали під час спроби підпалу одного з приватних будинків у місті Шатура. Затриманий «на гарячому» зізнався у всіх підпалах – за його словами, йому настільки подобався вид вогню, що він не міг себе контролювати. Проти нього порушено кримінальну справу за статтею 167 КК РФ (умисне знищення або пошкодження майна).

Окрім того, висловлюється думка про те, що піроманія – це паталогічний потяг до сили і соціального престижу².

¹ Безверхов А.Г. Уничтожение и повреждение имущества: вопросы истории, теории, практики: монография / А.Г. Безверхов, И.Г. Шевченко. – М.: Юрлитинформ, 2010. – С. 121.

² Безверхов А.Г. Уничтожение и повреждение имущества: вопросы истории, теории, практики: монография / А.Г. Безверхов, И.Г. Шевченко. – М.: Юрлитинформ, 2010. – С. 122.

Адже деякі піромани після вчинення підпалу самостійно повідомляють про пожежу та добровільно виконують обов'язки пожежників, демонструючи свою мужність і хоробрість. Наприклад, у жовтні 2009 року правоохоронці затримали 32-річного мешканця с. Кархівці Чернігівського району за підозрою у вчиненні підпалу хліва. Як пояснив підозрюваний, щоб розвеселитися, він зайшов у сусідній двір. Побачивши, що над дверима з-під стелі хліва висить жмут сіна, підпалив його. Дочекався, доки загориться сіно і вогонь перекинеться на дошки, згодом пішов додому, деякий час через вікно милувався полум'ям, згодом узяв відра і побіг гасити вогонь. Жителі села пригадали, якщо раніше в селі виникали пожежі, підозрюваний одним із перших прибігав їх гасити, будив сусідів, при цьому на голові у нього була каска, а в руках він тримав гумовий шланг. Проти підпалювача порушена кримінальна справа за ч. 2 ст. 194 КК.

Питання про осудність піроманів вирішується неоднозначно. В кожному випадку важливе значення має проведення судово-психіатричної експертизи. Якщо ж у результаті цієї експертизи зроблено висновок про осудність, то це зовсім не свідчатиме про абсолютне психічне здоров'я особи. Осудною може бути визнана і особа з психічними відхиленнями, які не позбавляють її здатності усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпеку своїх дій та керувати ними.

У зв'язку із цим чинний КК уперше на законодавчому рівні у статті 20 закріпив поняття обмеженої осудності – це нездатність особи повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними через наявність у неї під час вчинення злочину психічного розладу. Зазначимо, що обмежена осудність є видом осудності, а тому особа, що визнана судом обмежено осудною, підлягає кримінальній відповідальності. Правовими наслідками вчинення злочину в стані обмеженої осудності є можливість застосування до обмежено осудної особи примусових заходів медичного характеру та врахування цього стану судом за призначення покарання. Хоча закон про кримінальну відповідальність не вказує, як саме суд повинен ураховувати стан обмеженої

осудності під час призначення покарання, на наш погляд, цілком логічною є пропозиція визнати цей стан обставиною, що пом'якшує покарання¹.

Часто підпали вчиняють особи, що страждають іншими психічними захворюваннями (шизофренією, епілепсією, алкогольними психозами). Так, наприклад, за підрахунками І. І. Коваленка, 10,3% підпалів чужого майна вчиняються особами з хронічними психічними захворюваннями². І хоча показовість цих підрахунків є доволі умовною (оскільки ці підрахунки обмежені часовими та територіальними рамками), проте особливої уваги в зазначених випадках заслуговують такі фактори:

1. Осудність – це нормальний стан фізичної особи, який презюмується; питання про неосудність постає лише в тих випадках, коли наявні сумніви щодо цього. Стаття 204 КПК України закріплює обов'язок слідчого призначити судово-психіатричну експертизу у випадку, «коли в справі є дані, які дають підстави вважати, що обвинувачений під час вчинення суспільно небезпечного діяння був у неосудному або обмежено осудному стані». Такі сумніви щодо осудності обвинуваченого можуть виникати з різних причин. Переважно це його дивна, безглузда поведінка і у момент вчинення підпалу, і під час гасіння пожежі, в ході затримання, допиту чи в ході вчинення інших процесуальних дій за його участю. Інколи підозри щодо незрозумілості у особи психічного розладу можуть виникнути через неясність мотивів підпалу чи мотивів знищення (пошкодження) майна іншим способом.

2. За встановлення факту вчинення підпалу (чи іншого суспільно небезпечного діяння) неосудною особою обов'язково слід з'ясувати, чи не діяв неосудний під впливом іншої особи (осіб), яка наділена усіма обов'язковими ознаками

¹ Вереша Р.В. Суб'єктивні елементи підстави кримінальної відповідальності: підручник / Р.В. Вереша. – К.: Атіка, 2006. – С. 497.

² Коваленко І.І. Борьба с умышленным уничтожением или повреждением имущества путем поджога: уголовно-правовые и криминологические вопросы: дис. ... канд. юрид. наук / И.И. Коваленко. – М., 1995. – С. 56.

суб'єкта злочину. Адже у такому випадку йдеться про посереднє (опосередковане) виконання злочину.

Статистичні дані засвідчують, що в середньому третина усіх злочинів вчиняються особами у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння. Буває, що особи стверджують, що не пам'ятають, як і чому вчинили злочин. У зв'язку з цим постає питання про осудність особи, яка вчинила злочин у стані алкогольного сп'яніння. Згідно зі ст. 21 ККУ «особа, що вчинила злочин у стані сп'яніння внаслідок вживання алкоголю, наркотичних засобів або інших одурманюючих речовин, підлягає кримінальній відповідальності». Крім того, зважаючи на підвищену суспільну небезпечність таких осіб, п. 13 ст. 67 КК відносить цю обставину до тих, що обтяжують покарання. Це пояснюється тим, що під час звичайного (фізіологічного) сп'яніння відсутній медичний критерій неосудності. Проте на практиці трапляються випадки, коли на ґрунті алкоголізму виникають тяжкі психічні захворювання (біла гарячка, алкогольний галлюциноз, алкогольний параноїд, алкогольні енцефалопатії)¹ або ж настають серйозні розлади психіки (паталогічне сп'яніння). Як відомо, медичний критерій неосудності характеризується наявністю хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки. У цих випадках, з урахуванням висновку судово-психіатричної експертизи, особа визнається неосудною та не підлягає кримінальній відповідальності.

Наступною загальною ознакою суб'єкта злочину є вік фізичної особи, з досягненням якого закон пов'язує настання кримінальної відповідальності. Встановлюючи вікову межу кримінальної відповідальності, законодавець враховує дані медицини, психології, педагогіки; зважає на типові умови розвитку підлітків, формування їх особистості на різних життєвих стадіях, загальні історичні умови розвитку суспільства і кримінальної політики держави.

¹ Бабаян Э.А. Алкоголизм: руководство для врачей / Э.А. Бабаян, Г.В. Морозов, В.Е. Рожнов. – М.: Медицина, 1983. – С. 225–226.

Стаття 22 КК передбачає, що кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилось 16 років. Особи, що вчинили злочин у віці з 14 до 16 років, підлягають кримінальній відповідальності лише за певні види злочинів, вичерпний перелік яких міститься у КК. До цього переліку віднесені суспільно небезпечні діяння, вчиняючи які, неповнолітні у віці 14 років можуть контролювати свою волю і свою поведінку¹. З-поміж усіх складів некорисливих злочинів проти власності до цього переліку законодавцем віднесений лише кваліфікований склад умисного знищення або пошкодження майна. Насамперед, це пов'язано із підвищеним ступенем суспільної небезпечності як способу вчинення злочину, так і заподіяних злочинних наслідків, а також порівняно значною поширеністю таких діянь серед неповнолітніх осіб, які не досягли 16-річного віку. Наприклад, згідно із статистичними даними за ч. 2 ст. 194 ККУ було засуджено:

у 2007 році – 177 осіб, з них 17 (9,6%) – неповнолітні, в тому числі 2 особи (1,13%) у віці від 14 до 16 років;

у 2008 році – 126 осіб, з них 12 (9,52%) – неповнолітні, в тому числі 4 особи (3,17%) у віці від 14 до 16 років;

у 2009 році – 163 особи, з них 17 (10,43%) – неповнолітні, в тому числі 5 осіб (3,07%) у віці від 14 до 16 років;

у 2010 році – 130 осіб, з них 15 (11,54%) – неповнолітні, в тому числі 7 (5,38%) осіб у віці від 14 до 16 років;

у 2011 році – 109 осіб, з них 13 (11,92%) – неповнолітні, в тому числі 5 (4,58%) осіб у віці від 14 до 16 років.

Із наведених статистичних даних очевидно, що рівень злочинності (щодо злочину, передбаченого ч. 2 ст. 194 ККУ) впродовж останніх років зростає і серед неповнолітніх, і серед осіб у віці від 14 до 16 років. Додатково ця тенденція підсилюється тим, що загальний рівень злочинності неповнолітніх впродовж зазначеного періоду зменшується. Так, наприклад, 2007 року за вчинення злочинів у неповнолітньому віці засу-

¹ Павлов В.Г. Субъект преступления / В.Г. Павлов. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – С. 84.

джено 11,2 тис. (з них у віці від 14 до 16 років – 2,7 тис. осіб), що на 19,9% менше порівняно з 2006 роком, 2008 року – 10,1 тис. осіб (з них у віці від 14 до 16 років – 2,4 тис. осіб).

Така поширеність кваліфікованого складу умисного знищення або пошкодження майна серед неповнолітніх пояснюється психологічними особливостями цієї вікової категорії. Зокрема, досліджуючи тип особистості молодих людей, що вчинили підпал чужого майна, І.І. Коваленко зазначає, що «представники цього типу вирізняються постійною потребою пошуку гострих відчуттів, пов'язаних з небезпекою, перебування в емоційно збудливих ситуаціях; прагненням брати участь у різних операціях, контактах; виношуванням почуття помсти за раніше нанесену образу; прагненням звернути на себе увагу та протиправним шляхом заробити гроші тощо»¹.

Щодо інших складів некорисливих злочинів проти власності, то особи у віці від 14 до 16 років не підлягають кримінальній відповідальності за їх вчинення, навіть якщо вони брали участь у них як співучасники. У цих випадках особи, що не досягли 16-річного віку, підлягають кримінальній відповідальності лише у разі, коли в їх діянні містяться ознаки іншого злочину, відповідальність за який настає з 14-річного віку.

Окрім проаналізованих ознак суб'єкта злочину, закон про кримінальну відповідальність установлює ще й додаткові вимоги до осіб, які можуть бути суб'єктами окремих злочинів (ознаки спеціального суб'єкта злочину). Чинним Кримінальним кодексом уперше на законодавчому рівні визначено поняття спеціального суб'єкта злочину, а саме, в ч. 2 ст. 18 КК закріплено, що: «спеціальним суб'єктом злочину є фізична осудна особа, що вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа». Визначення цього поняття на рівні закону є, безумовно, позитивним кроком у розвитку

¹ Коваленко И.И. Борьба с умышленным уничтожением или повреждением имущества путем поджога: уголовно-правовые и криминологические вопросы: дис. ... канд. юрид. наук / И.И. Коваленко. – М., 1995. – С. 55.

вітчизняного законодавства, проте його зміст викликає низку зауважень. На наш погляд, ця дефініція сформульована із порушенням правил логіки та не відображає істотні ознаки спеціального суб'єкта злочину. Теорією кримінального права із 50-тих років ХХ ст. поняття спеціального суб'єкта розроблялось достатньо ґрунтовно. Цій проблематиці присвячена не одна наукова, в тому числі монографічна, праця. Так, наприклад, В. В. Устименко у своїй праці, опублікованій 1989 року, цілком обґрунтовано зазначає, що спеціальний суб'єкт злочину – це фізична особа, яка поряд із осудністю та віком кримінальної відповідальності наділена ще й додатковою ознакою, що передбачена КК або прямо впливає із нього та обмежує коло осіб, що підлягають кримінальній відповідальності¹. Схожа позиція відображена і в інших теоретичних публікаціях². Зокрема, В. Г. Павлов таким же чином трактує поняття спеціального суб'єкта, уточнюючи лише, що додаткові ознаки спеціального суб'єкта повинні бути притаманними особі на момент вчинення суспільно небезпечного діяння³.

На думку Б. О. Кирися, спеціальним суб'єктом злочину є особа, яка поряд із ознаками, властивими загальному суб'єктові злочину, характеризується ще й передбаченими відповідною статтею Особливої частини Кримінального кодексу України (прямо у ній вказаними або такими, що впливають з її змісту) додатковими ознаками, за наявності яких вона і може бути суб'єктом (виконавцем) цього злочину⁴.

¹ Устименко В.В. Специальный субъект преступления / В.В. Устименко. – Х.: Выща школа; Изд-во при ХГУ, 1989. – С. 23.

² Векленко С.В. Субъект преступления: лекция / С.В. Векленко, П.Н. Путилов. – Омск: Омская академия МВД России, 2006. – С. 28–30; Вереша Р.В. Суб'єктивні елементи підстави кримінальної відповідальності: підручник / Р.В. Вереша. – К.: Атіка, 2006. – С. 490–491.

³ Павлов В.Г. Субъект преступления / В.Г. Павлов. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – С. 208.

⁴ Кирись Б. Розділ IV Загальної частини Кримінального кодексу України 2001 р. потребує удосконалення / Б. Кирись // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали Х регіональної науково-практичної конференції 5–6 лютого 2004 року. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2004. – С. 358–359.

Згідно з позицією В. К. Грищука спеціальний суб'єкт злочину – це фізична особа, яка вчинила злочин у стані осудності, досягла до вчинення злочину встановленого чинним КК віку кримінальної відповідальності та наділена іншою спеціальною ознакою, що має кримінально-правове значення¹.

Ці визначення, на нашу думку, точніше відображають суть спеціального суб'єкта, характеризують усі його ознаки. Тому, підсумовуючи викладене, пропонуємо таке його розуміння: спеціальним суб'єктом злочину є фізична осудна особа, що вчинила злочин у віці, з якого відповідно до цього кодексу може наставати кримінальна відповідальність, і на момент його вчинення була наділена додатковою ознакою (ознаками), що передбачена цим кодексом або прямо випливає з його змісту.

Як зазначалось, суб'єкт злочину, передбаченого ст. 197 ККУ, є спеціальним, тобто, окрім проаналізованих загальних ознак, він повинен бути наділений ще й додатковою (спеціальною) ознакою. Загалом класифікація ознак спеціального суб'єкта злочину неодноразово виступала предметом наукових досліджень. Найбільш поширеним у науці кримінального права є їх поділ на три групи: 1) ті, що характеризують соціальну роль і правове положення особи; 2) ті, що характеризують фізичні якості особи; 3) ті, що характеризують взаємовідносини винного з потерпілим та іншими особами².

В аналізованому складі злочину спеціальному суб'єкту притаманна додаткова ознака, яка характеризує його правове положення, що прямо зазначено у КК. Так, у ст. 197 КК для характеристики ознаки спеціального суб'єкта злочину

¹ Гришук В.К. Кримінальне право України: Загальна частина: навч. посіб. для студентів юрид. фак. вищ. навч. закл. / В.К. Гришук. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – С. 261.

² Борзенков Г.Н. Специальный субъект преступления / Г.Н. Борзенков // Курс уголовного права / под ред. Н.Ф. Кузнецовой, И.М. Тяжковой. – М.: РГБ, 2004. – С. 286; Орымбаев Р. Специальный субъект преступления / Р. Орымбаев. – Алма-Ата, 1977. – С. 45–59; Устименко В.В. Специальный субъект преступления / В.В. Устименко. – Х.: Выща школа; Изд-во при ХГУ, 1989. – С. 286.

законодавцем використано конструкцію: «особа, якій доручено зберігання чи охорона чужого майна». (Принагідно зазначимо, що в цій конструкції наявна граматична помилка, для виправлення якої слово «охорона» слід замінити словом «охорону»). Обов'язок охорони чи зберігання чужого майна може впливати: безпосередньо з закону; з трудового договору; з цивільно-правових угод. Наприклад, безпосередньо із закону впливає обов'язок покупця (одержувача), у випадку відмови від прийняття товару, забезпечити схоронність товару, переданого продавцем (ст. 690 ЦК).

Цивільно-правовими договорами, із яких можуть впливати вказані обов'язки, є договір зберігання та договір охорони. За договором зберігання одна сторона (зберігач) зобов'язується зберігати річ, яка передана їй другою стороною (поклажодавцем), і повернути її поклажодавцеві у схоронності (ст. 936 ЦК). За договором охорони охоронець, який є суб'єктом підприємницької діяльності, зобов'язується забезпечити недоторканність особи чи майна, які охороняються; володілець такого майна або особа, яку охороняють, зобов'язані виконувати передбачені договором правила особистої та майнової безпеки і щомісячно сплачувати охоронцю встановлену плату (ст. 978 ЦК).

Згідно із трудовим договором обов'язок зберігання чи охорони чужого майна може бути віднесений до професійних чи службових обов'язків особи (сторож, експедитор, матеріально відповідальна особа).

Отже, для встановлення такого елементу складу злочину, як суб'єкт, за кваліфікації вчиненого за статтею 197 КК, необхідно встановити (окрім осудності та віку кримінальної відповідальності) наявність у особи на момент вчинення злочину правового обов'язку зберігання чи охорони чужого майна.

Як відомо, кожен із елементів складу злочину перебуває у тісному взаємозв'язку з іншими елементами. Стосовно аналізованого складу злочину важливе значення має зв'язок таких елементів, як суб'єкт та об'єктивна сторона. Зокрема, йдеться про наявність у суб'єкта в цій конкретній ситуації реальної можливості діяти певним чином (виконати активні

дії і запобігти злочинним наслідкам). Під час оцінки можливості (чи неможливості) виконати покладені на особу обов'язки слід ураховувати конкретну обстановку, умови місця і часу, зміст обов'язків, покладених на особу. Враховуються і її суб'єктивні можливості щодо виконання необхідних дій.

Прикладом об'єктивних чинників, які здатні позбавити особу можливості виконувати свої обов'язки щодо зберігання чи охорони, є непоборна сила, неправомірний вплив на неї з боку інших осіб (застосування фізичного насильства, незаконне позбавлення волі тощо).

Прикладом суб'єктивних чинників можуть слугувати, зокрема, поганий стан здоров'я, недостатність навичок і досвіду тощо. Якщо наявний хоча б один із таких чинників, унаслідок якого особа фактично була позбавлена можливості належним чином виконувати покладені на неї обов'язки, то склад злочину «Порушення обов'язків щодо охорони майна» відсутній.

Окрім того, у кожному випадку вчинення такого діяння слід встановлювати, які саме обов'язки покладались на особу і які з цих обов'язків не виконані чи виконані неналежним чином, а також, які конкретні нормативні акти порушено винним.

3.2. Суб'єктивна сторона складів некорисливих злочинів проти власності

У теорії кримінального права трактування суб'єктивної сторони як елементу складу злочину, попри загальну схожість, відзначається певними розбіжностями. Теоретичною базою цього наукового дослідження є таке розуміння вказаного елементу складу злочину: суб'єктивна сторона злочину – це сукупність ознак, які характеризують внутрішню сторону злочину, тобто психічну діяльність особи, безпосередньо пов'язану із вчиненням злочину (вина, мотив, мета, емоції)¹.

¹ Грищук В.К. Кримінальне право України: Загальна частина: навч. посіб. для студентів юрид. фак. вищ. навч. закл. / В.К. Грищук. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – С. 273.

Вина особи, як базова категорія в проблематиці суб'єктивної сторони та як єдина обов'язкова ознака цього елементу складу злочину, має надзвичайно важливе значення (і теоретичне, і прикладне). Адже Конституція України (ст. 62) передбачає, що «особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду».

Виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої КК, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності (ст. 23 КК).

Факультативні ознаки суб'єктивної сторони складу злочину (мотив, мета, емоційний стан) набувають статусу обов'язкових у випадках, коли вони прямо зазначені у диспозиції норми Особливої частини КК. На рівні кримінального кодексу визначення цих ознак відсутні. У цій монографії під мотивом злочину розуміється внутрішні спонукання особи, що викликають у неї рішучість вчинити злочин і керують нею у процесі вчинення злочину; метою злочину визнається той уявний і бажаний для суб'єкта кінцевий результат, якого він прагне досягнути, вчиняючи суспільно небезпечне діяння; емоційним станом уважаються психічні процеси і стани особи, у яких реалізуються її ситуативні переживання, пов'язані із вчиненням нею суспільно небезпечного діяння¹.

Загалом у складах некорисливих злочинів проти власності форми вини виявляються так: виною у формі умислу характеризуються склади злочинів, передбачених ст. 194, 195 КК; виною у формі необережності характеризуються склади злочинів, передбачених ст. 196, 197 КК. Окрему увагу слід звернути на те, що власне форма вини виступає основною ознакою, що розмежовує склади злочину, передбачені ст. 194 та 196 КК. Обидві статті, як відомо, передбачають

¹ Грищук В.К. Кримінальне право України: Загальна частина: навч. посіб. для студентів юрид. фак. вищ. навч. закл. / В.К. Грищук. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – С. 292–296.

відповідальність за знищення або пошкодження чужого майна: стаття 194 ККУ – за вчинення цього діяння умисно; стаття 196 ККУ – з необережності.

Мотив, мета, емоції не є обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони для жодного із складів некорисливих злочинів проти власності, проте їх установлення часто є необхідним для повноти та правильності юридичної оцінки вчиненого діяння.

Отож, розглянемо детальніше ознаки суб'єктивної сторони кожного із складів некорисливих злочинів проти власності. Суб'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ст. 194 КК, характеризується умисною формою вини. Умисел може бути і прямим, і непрямим. Як відомо, чинний КК закріплює, що і за прямого, і непрямого умислу особа усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності) та передбачає його суспільно небезпечні наслідки. Відмінність між прямим і непрямим умислом, згідно із законодавчими визначеннями, виявляється у ставленні винного до суспільно небезпечних наслідків свого діяння – під час прямого умислу особа бажає їх настання; за непрямого – хоч не бажає, але свідомо припускає їх настання (ст. 24 КК).

Такі законодавчі визначення прямого та непрямого умислу не є досконалыми, вони виступають предметом наукових дискусій та на практиці призводять до того, що під час установлення форми вини конкретної особи слідчі та судді обмежуються висновком про те, що винний вчинив діяння умисно – без конкретизації виду умислу. Хоча, як видається, встановлення виду умислу має не лише теоретичне, а й прикладне значення. Зокрема вид умислу виконує важливу роль для встановлення стадій злочину. Він повинен ураховуватися під час визначення розміру покарання тощо.

Проблемність цього питання полягає у тому, що на практиці часто важко встановити, чи під час вчинення конкретного злочину винний бажав, чи лише свідомо припускав настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння. Безперечно, бувають ситуації, коли саме собою діяння, спосіб його вчинення свідчать про спрямованість волі винного.

Наприклад, особа, що зіштовхнула потерпілого з десятиповерхової висоти, може, звісно, стверджувати, що не бажала смерті потерпілого, а лише свідомо припускала такий наслідок, чи взагалі легковажно сподівалася на його відвернення. Проте такі твердження винного або будуть неправдивими, або свідчитимуть про його психічні відхилення. Адже цілком очевидно, що, вчиняючи такі діяння, особа виконує дії, достатні для настання наслідку у вигляді смерті потерпілого, і навіть якщо такий наслідок не настав завдяки щасливому випадку, то йтиметься про замах на умисне вбивство (а отже – про прямий умисел), а не про непрямий умисел чи злочинну самовпевненість.

Однак, під час установлення вини конкретної особи у вчиненні такого, наприклад, злочину, як знищення або пошкодження чужого майна, здебільшого важко визначити, чи особа бажала, чи свідомо припускала настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді заподіяння шкоди у великих розмірах, тобто шкоди на суму, яка в двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян. Вчиняючи таке діяння, особа взагалі може не орієнтуватися, який розмір шкоди є кримінально караним, а який – утворює склад адміністративного проступку. І хоча незнання закону не звільняє від відповідальності, проте інкримінувати такій особі **бажання** заподіяти вказаний наслідок не видається можливим.

На наш погляд, вихід із цієї проблемної ситуації вдало запропонований С. В. Скляровим. Зокрема, він пропонує визначати форми вини, не звертаючись до так званих «вольових» ознак. Справді, поділ ознак вини на інтелектуальні та вольові є певною мірою умовним і недосконалим. Як відомо, інтелектуальним елементом вини охоплюється усвідомлення характеру, об'єкта, фактичного змісту і соціального значення вчинюваного діяння та передбачення його наслідків. Вольовим ж елементом вини прийнято вважати ставлення винного до наслідків своєї поведінки. Проте, як видається, бажання, свідоме припущення, легковажний розрахунок чи те, що особа не передбачила наслідків, хоча повинна була і

могла їх передбачити, лише певним чином характеризує до- вільність регуляції активності людини, а не зміст її волі. Во- ля ж виявляється в тому, що особа свідомо вчиняє певні ді- яння і передбачає їх можливі наслідки¹. На нашу думку, слу- шність пропозицій С. В. Склярова полягає у такому:

– прямий умисел виникає, коли особа передбачала не- відворотність заподіяння шкоди правам та інтересам, що охороняються законом про кримінальну відповідальність;

– непрямий умисел виникає, коли особа передбачала можливість заподіяння шкоди правам та інтересам, що охо- роняються законом про кримінальну відповідальність.

Адже, коли йдеться про прямий умисел – бажання осо- би спричинити певні наслідки, найперше мається на увазі усвідомлення нею конкретної мети своєї поведінки. Одно- час, теорія кримінального права і практика його застосуван- ня фактично трактує бажання настання певних наслідків через «вчинення винним всіх, на його думку, необхідних для цього дій».

Отже, йдеться про передбачення винним невідворотнос- ті настання конкретних наслідків своєї поведінки. Невідворот- ність настання певних наслідків означає, що в результаті вчи- нення певних дій за звичайних умов закономірно настає конк- ретний наслідок (наслідки). Якщо ж хід цього закономірного причинно-наслідкового зв'язку перерваний третіми особами чи силами, то дії винного слід кваліфікувати як замах на зло- чин (а отже, як вчинене із прямим умислом діяння).

Робити ж висновок про те, якого результату бажала особа, зважаючи на оцінку наслідків, які реально заподіяні, – категорично неправильно. Хоча на практиці трапляються такі випадки. Наприклад, відмовлено у порушенні криміна- льної справи за заявою громадянина Т., автомобіль якого було підпалено невідомими особами 19.10.2009 року. Попри те, що підпал автомобіля вчинено у дворі житлового будин- ку, поруч із підпаленим було припарковано ще 6 авто, один

¹ Скляров С.В. Вина и мотивы преступного поведения / С.В. Скляров. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. – С. 12–13.

із яких був обладнаний газовою установкою (лише завдяки своєчасному втручанню потерпілого, сусідів і пожежної служби пожежу вдалося ліквідувати та не допустити подальше поширення вогню), відмова у порушенні кримінальної справи була аргументована тим, що в результаті вчинення діяння була заподіяна шкода у розмірі 7 200 грн, що не є великою (тобто не перевищує 75 625 грн). На цих підставах діяння було визнано таким, яке «формально хоча і містить ознаки злочину, але через малозначність не становить суспільну небезпеку».

Вироком Берегівського районного суду Закарпатської області від 17 березня 2010 року громадянина П. визнано винним у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 15, ч. 2 ст. 194 КК, унаслідок якого було заподіяно майнову шкоду в розмірі 6 000 грн.¹ У цьому випадку суд цілком правильно оцінив спрямованість умислу винного (зайшовши в гараж, у якому знаходились дві автомашини, винний під лівою внутрішньою стіною вказаного приміщення за допомогою запальнички підпалив стопку картонних коробок, які знаходилися біля передньої частини однієї із автомашин) та визнав його дії замахом на умисне знищення або пошкодження чужого майна шляхом підпалу (оскільки пожежа була помічена та локалізована господарями).

На відміну від прямого умислу, коли особа усвідомлює достатність вчинених дій для настання конкретного наслідку, за непрямого умислу особа передбачає лише абстрактну можливість настання будь-якого наслідку (в тому числі йдеться про такі виділені у теорії різновиди умислу, як альтернативний та невизначений, неконкретизований). Адже непрямий умисел завжди характеризується або альтернативністю можливих наслідків, або їх невизначеністю. Отже, свідоме припущення настання наслідків за змістом повністю збігається із передбаченням можливості їх настання.

Отож, для суб'єктивної сторони основного складу умисного знищення або пошкодження майна характерні такі риси:

¹ Архів Берегівського районного суду Закарпатської області // Справа № 1-80/10. – 2010 рік.

1. Винний усвідомлює, що посягає на відносини власності, порушує права та законні інтереси власників чи законних володільців.

2. Особа усвідомлює, що посягає на чуже майно, адже можливі випадки, коли особа добросовісно помиляється щодо приналежності знищеного чи пошкодженого майна, вважаючи його своїм.

3. Винний усвідомлює, що його поведінка є протиправною – такою, що не випливає із закону, договору чи іншої правової підстави.

4. Особа передбачає невідворотність чи можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння – заподіяння майнової шкоди у великих розмірах.

Суб'єктивна сторона кваліфікованого складу умисного знищення чи пошкодження майна, окрім наведених вище ознак, має ще й свої особливі риси:

– за вчинення цього діяння шляхом вибуху, підпалу тощо особа повинна усвідомлювати суспільну небезпечність обраного способу вчинення злочину;

– під час заподіяння майнової шкоди в особливо великих розмірах винний повинен передбачати невідворотність або можливість настання таких наслідків свого діяння;

– за спричинення загибелі людей виникне подвійна (або змішана) форма вини – поряд із умислом стосовно наслідків у вигляді майнової шкоди йтиметься про необережну форму вини щодо наслідку у вигляді загибелі людей. В такому випадку вчинене повністю охоплюється ч. 2 ст. 194 КК. Якщо ж винний, вчиняючи умисне знищення чи пошкодження майна, мав умисел на спричинення смерті (тобто передбачав можливість чи невідворотність настання такого наслідку), то вчинене слід кваліфікувати як умисне вбивство (в окремих випадках можлива кваліфікація за сукупністю із ст. 194 КК);

– під час спричинення інших тяжких наслідків, відповідальність за умисне спричинення яких передбачена окремою статтею Особливої частини КК, також виникає подвійна форма вини (необережність щодо кваліфікуючої ознаки).

Мотив, мета вчинення злочину, емоційний стан особи під час його вчинення не є обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони основного та кваліфікованих складів умисного знищення або пошкодження майна, проте їх установлення має важливе значення для правової оцінки кожного, вчиненого умисно, злочину.

Аналіз місцевої судової практики свідчить про те, що здебільшого умисне знищення або пошкодження майна вчиняється на ґрунті особистих неприязних відносин. Так із проаналізованих 57 вироків, якими винних осіб засуджено за частинами 1 та 2 статті 194 КК, у 46 випадках (80,7%) мотивами вчинення цього злочину були особисті неприязні стосунки (помста, ревність, заздрість, ненависть тощо). Окрім цього, умисне знищення або пошкодження майна вчиняється із хуліганських мотивів з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення, з метою задовольнити потяг до вогню тощо.

Закон про кримінальну відповідальність не виключає і можливості вчинення цього злочину із корисливих спонукань – йдеться про випадки вчинення таких діянь за винагороду. У таких випадках виконавець злочину керується корисливим мотивом і метою незаконного збагачення, в той час, коли у організатора, підбурювача злочину мотивацією злочинної поведінки слугують переважно особисті неприязні стосунки.

У зазначених вище випадках окрему увагу слід звернути на те, що корисливий мотив не впливатиме на класифікацію умисного знищення чи пошкодження майна як некорисливого злочину проти власності. Адже, як зазначалося, некорисливими злочинами проти власності вважаються діяння, вчиняючи які винний не має на меті обернути майно, що є предметом посягання, в свою користь чи в користь інших осіб. Мета незаконного збагачення у цьому випадку реалізується не за рахунок майна потерпілого, а за рахунок оплати організатора, підбурювача.

Часто мотив і мета умисного знищення або пошкодження майна дозволяють відмежувати злочин, передбаче-

ний ст. 194 КК, від низки суміжних посягань. Найперше це стосується випадків, коли закон про кримінальну відповідальність містить пряму вказівку на наявність спеціальної мети, яку намагається досягнути винний, вчиняючи умисне знищення чи пошкодження майна, і через це змінюється характер суспільної небезпечності діяння, а отже і кваліфікація вчиненого.

Так, наприклад, зруйнування або пошкодження об'єктів, що мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, вчинене з метою ослаблення держави, кваліфікується як диверсія (ст. 113 КК). Вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку заподіяння значної майнової шкоди, з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів утворює склад терористичного акту (ст. 258 КК). Погроми, підпали, знищення майна можуть слугувати способом вчинення масових заворушень (ст. 294 КК). Пошкодження чи знищення майна, вчинене з метою примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань, підлягає кваліфікації за ч. 2 ст. 355 КК.

У цих випадках умисне знищення чи пошкодження майна виступає способом вчинення іншого злочину, тобто йдеться про такий вид конкуренції кримінально-правових норм, як конкуренція «частини» і «цілого». За загальним правилом у таких випадках вчинене слід кваліфікувати лише за статтею (частиною статті), що передбачає відповідальність за «ціле»; кваліфікація ж за сукупністю можлива лише в тому випадку, коли «частина» (спосіб вчинення) є більш суспільно небезпечним, аніж «ціле». Із перелічених вище можливих ситуацій конкуренції кваліфікація за сукупністю можлива у випадку, коли примушування до виконан-

ня чи невиконання цивільно-правових зобов'язань поєднується із кваліфікованим складом умисного знищення чи пошкодження майна (наприклад, вчиненого шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом). Зважаючи на окреслені вище правила кваліфікації та порівняння санкцій відповідних кримінально-правових норм (як показника їх суспільної небезпечності), такі діяння слід кваліфікувати за сукупністю ч. 2 ст. 355 та ч. 2 ст. 194 КК.

Мотив умисного знищення або пошкодження майна має значення для кваліфікації, наприклад, у випадках, коли майно, на яке посягає винний, належить специфічному колу потерпілих: працівникам правоохоронних органів; державним і громадським діячам; службовим особам і громадянам, що виконують громадські обов'язки; суддям, народним засідателям і присяжним, а також їх близьким родичам; захисникам і представникам особи. Якщо умисне знищення чи пошкодження їх майна вчиняється із мотивів, пов'язаних із їх посадовою, службовою, громадською діяльністю, то вчинене слід кваліфікувати за відповідною «спеціальною» нормою; якщо ж такий мотив відсутній – за ст. 194 КК.

Характеристика суб'єктивної сторони такого складу злочину, як погроза знищення майна, відзначається низкою проблемних і з теоретичного, і з практичного боку питань. Це пов'язано з тим, що цей склад злочину належить до формальних, а отже суспільно небезпечні наслідки не є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цього складу злочину. Як відомо, відмежування форм і видів вини законодавець проводить через ставлення особи до суспільно небезпечних наслідків свого діяння. У теорії кримінального права цій проблемі присвячена не одна наукова праця, запропоновано шляхи вдосконалення норм Кримінального кодексу у цій частині.

Зокрема, Р. В. Вереша пропонує змінити законодавчі визначення понять форм і видів вини, провівши розподіл цих дефініцій для формальних і матеріальних складів. Для формальних складів ним запропоновано лише два можливі види вини – прямий умисел і злочинна недбалість:

– прямим є умисел, якщо суб'єкт злочину, закінчення якого не пов'язане з настанням певних наслідків, усвідомлював суспільно небезпечний характер і передбачені КК ознаки свого діяння і бажав його вчинити;

– необережність є злочинною недбалістю, якщо суб'єкт злочину, закінчення якого не пов'язане з настанням певних наслідків, не усвідомлював суспільно небезпечний характер і передбачені КК, хоча повинен був і міг їх усвідомлювати¹.

С. В. Склярів пропонує взагалі відмовитись від застосування поняття «суспільно небезпечні наслідки» під час законодавчого визначення форм і видів вини. Суть його пропозицій полягає у тому, щоб провести відмежування між видами вини через передбачення (чи не передбачення) невідворотності чи можливості заподіяння шкоди правам та інтересам, що охороняються кримінальним кодексом².

На наш погляд, окрему увагу під час розгляду цього питання слід звернути на характер тієї шкоди, яка заподіюється в результаті вчинення злочину. Загалом, шкода, спричинена злочином, поділяється на два види. Перший вид такої шкоди – матеріальна, тобто видимі зміни в навколишній дійсності (в тому числі фізична шкода). Власна така «матеріальна» шкода і є ознакою об'єктивної сторони матеріальних складів злочинів. Другий же вид шкоди – «нематеріальна» – виявляється у порушенні суспільних відносин – певного взаємозв'язку між людьми, що врегульований та охороняється нормами права. В цьому аспекті не існує злочинів, які не породжують жодного наслідку, – будь-яке суспільно небезпечне діяння спричиняє певну шкоду об'єктові злочину.

Якщо ж законодавець, формуючи модель певного злочину, не пов'язує момент закінчення злочину із настанням суспільно небезпечного наслідку, а через особливості конструкції об'єктивної сторони його складу, переносить цей

¹ Вереша Р.В. Проблеми вини в теорії кримінального права: навчальний посібник / Р.В. Вереша. – К.: Атіка, 2005. – С. 197–198.

² Склярів С.В. Вина и мотивы преступного поведения / С.В. Склярів. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. – С. 32–38.

момент на стадію самого вчинення певної дії чи бездіяльності, то це зовсім не означатиме, що, вчиняючи такі діяння, винний не спричиняє суспільно небезпечний наслідок. Окрім того, за вчинення конкретної дії чи бездіяльності, яка визнається злочином, суб'єкт злочину завжди повинен передбачати можливі негативні наслідки своєї поведінки, тобто усвідомлювати, що він може заподіяти шкоду тим правам та інтересам, які охороняються правом.

Повертаючись до погрози знищення майна, сказане вище матиме таке значення. Цей склад злочину, як відомо, належить до так званих «усічених» складів – різновиду формальних складів. Тобто момент закінчення злочину перенесений законодавцем на стадію висловлення наміру вчинити суспільно небезпечне діяння. Проте, погрожуючи знищити чуже майно загальнонебезпечним способом, винний повинен не лише усвідомлювати протиправність і суспільну небезпечність власної поведінки, але й передбачати, що своїми діями він спричиняє певні наслідки – найперше, завдає моральної шкоди власнику чи законному володільцю майна, посягає на його психічну недоторканість. Окрім того, такі погрози можуть бути використані для примушування потерпілого до вчинення чи не вчинення якихось дій, що, своєю чергою, може спричинити йому і матеріальну шкоду.

Особливої уваги в цьому аспекті заслуговує законодавча конструкція, що використана для опису складу погрози знищення майна – «якщо були реальні підстави побоюватися здійснення цієї погрози». Реальність, як ознака погрози, детально проаналізована нами вище, під час опису ознак об'єктивної сторони цього складу злочину. Для аналізу суб'єктивної сторони такого складу значення вказаної законодавчої конструкції полягає у такому:

– висловлюючи погрозу, винний повинен усвідомлювати, що мотив, у зв'язку з яким вона була доведена до потерпілого; відносини, що виникли між винним і потерпілим; місце, час і обстановка висловлення погрози; рішучість, продемонстрована ним, тощо свідчать про реальність погрози (тобто винний повинен усвідомлювати, що потерпілий

сприймає погрозу як реальну – таку, що може бути реалізована; водночас винний може не мати реальний намір виконати погрозу);

– той, хто погрожує, повинен передбачати, що внаслідок його погроз у потерпілого може виникнути стан страху (тобто через зазначені вище обставини потерпілий побоюватиметься, що висловлені на його адресу погрози можуть бути виконані);

– винний, погрожуючи знищити чуже майно шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом, бажає викликати у потерпілого стан страху.

Отож, підсумовуючи викладені вище риси суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 195 КК, зазначимо, що вона характеризується виною у формі прямого умислу. Мотив, мета, емоційний стан особи не є обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони складу погрози знищення майна, проте їх установлення має важливе прикладне значення. Зокрема, мотив і мета в низці випадків слугують ознаками, що дозволяють відмежувати погрозу знищення майна від суміжних складів злочину. Наприклад, мета погрози виконує роль розмежувальної ознаки у таких випадках:

1) погроза знищення майна, висловлена з метою примушування до вступу у статевий зв'язок, кваліфікується за ч. 2 ст. 154 КК;

2) погроза знищення майна, вчинена з метою перешкоджання здійсненню виборчого права або права брати участь у референдумі, роботі виборчої комісії або комісії з референдуму чи діяльності офіційного спостерігача кваліфікується за ч. 2 ст. 157 КК;

3) погрози знищення майна, висловлені з метою порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії, охоплюються ч. 2 ст. 161 КК;

4) погроза знищення майна, вчинена щодо священнослужителя з метою примушування до проведення релігійного обряду, може виступати видом психічного насильства, передбаченого ч. 2 ст. 180 КК;

5) погроза знищення майна, поєднана з вимогою передачі майна чи права на майно чи вчинення будь-яких дій майнового характеру, утворює склад вимагання (ст. 189 КК);

6) погроза знищення майна, вчинена з метою протидії законній господарській діяльності, утворює склад злочину, передбачений ч. 1 ст. 206 КК;

7) погроза знищення майна, вчинена з метою примушування до антиконкурентних узгоджених дій, кваліфікується за ст. 228 КК;

8) погроза знищення майна з метою примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань утворює склад злочину, передбачений ст. 355 КК;

9) погроза знищення майна, висловлена з метою перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку, кваліфікується за ст. 386 КК.

За загальним правилом, у випадках конкуренції ст. 195 КК із зазначеними вище нормами, вчинене слід кваліфікувати лише за нормою, яка передбачає відповідальність за погрозу знищення майна, вчинену із «спеціальною» метою. Додаткової кваліфікації за ст. 195 КК такі діяння не потребують.

Мотив погрози знищення чужого майна також виконує роль розмежувальної ознаки. Зокрема, йдеться про погрозу знищення майна, що через належність специфічному колу потерпілих охороняється спеціальними (щодо ст. 195 КК) нормами Особливої частини КК. До кола цих потерпілих належать: працівники правоохоронних органів; державні та громадські діячі; службові особи та громадяни, що виконують громадські обов'язки; судді, народні засідателі та присяжні, а також їх близькі родичі; захисники та представники особи; начальник з військової служби. Погроза знищення їх майна, вчинена з мотивів, пов'язаних із їхньою службовою, професійною, громадською діяльністю, утворює самостійні склади злочину, передбачені відповідно статтями 345, 346, 350, 377, 398, 405 КК. Такі погрози кваліфікуються лише за зазначеними вище статтями КК, без кваліфікації за ст. 195 КК. За ст. 195 КК повинні кваліфікуватися лише ті погрози

знищення майна, які вчинені стосовно зазначених вище потерпілих, але без мотивів, пов'язаних із їх професійною, службовою чи громадською діяльністю.

Суб'єктивна сторона складу злочину, передбаченого статтею 196 КК, характеризується необережною формою вини.

Згідно із законодавчими визначеннями необережність є злочинною самовпевненістю, якщо особа передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння, але легковажно сподівалася на їх відвернення; необережність є злочинною недбалістю, коли особа не передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння, хоча повинна була і могла їх передбачити (ч. 2, 3 ст. 25 КК).

Як видно із наведених визначень, законодавець під час характеристики інтелектуальної ознаки необережної форми вини обмежується описом лише аспекту передбачення суспільно небезпечних наслідків свого діяння і не торкається такого аспекту, як усвідомлення суспільно небезпечного характеру своїх дій. Така позиція законодавця не випадкова, адже в теорії кримінального права питання про те, чи усвідомлює особа суспільно небезпечний характер свого діяння за необережності, є певною мірою дискусійним.

Як уже зазначалось, усвідомлення особою суспільної небезпечності власних дій (бездіяльності) при умислі в теорії кримінального права, як правило, розкривається через передбачення особою можливості заподіяння шкоди суспільним відносинам, що охороняються Кримінальним кодексом¹.

Проте під час характеристики такого виду необережної форми вини, як злочинна самовпевненість, думки вчених

¹ Нерсесян В.А. Неосторожная форма вины: проблемы и решения / В.А. Нерсесян // Уголовное право: стратегия развития в XXI веке: материалы междунар. науч.-практ. конф., 29–30 янв. 2004 г. / редкол.: А.И. Рарог (отв. ред.) и др. – М.: МГЮА, 2004. – С. 27–29; Рарог А.И. Квалификация преступлений по субъективным признакам / А.И. Рарог. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – С. 80; Склярів С.В. Вина і мотиви преступного поведения / С.В. Склярів. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. – С. 39.

щодо усвідомлення (чи не усвідомлення) винним суспільно небезпечного характеру своїх дій не завжди були однозначними: одні науковці вважають, що за самовпевненості особа не може усвідомлювати суспільно небезпечний характер власного діяння¹; інші обґрунтовують позицію, згідно з якою таке усвідомлення завжди наявне і є обов'язковою ознакою інтелектуального аспекту даного виду вини². При цьому слід зазначити, що перша із зазначених позицій обґрунтовувалась у наукових працях, виданих понад двадцять років тому. В сучасних дослідженнях злочинної самовпевненості усвідомлення особою протиправності та суспільної небезпечності свого діяння розглядається імовірніше як аксіома. Деякі науковці пропонують внести зміни в законодавче визначення поняття самовпевненості, доповнивши його «усвідомленням суспільно небезпечного характеру своїх дій (бездіяльності)»³ або «усвідомленням ознак свого діяння»⁴.

Щодо такого виду необережності, як злочинна недбалість, то теорією кримінального права також обґрунтовується необхідність унесення змін до закону про кримінальну відповідальність шляхом доповнення визначення цього виду вини вказівкою на «усвідомлення особою

¹ Дагель П.С. Субъективная сторона преступления и ее установление / П.С. Дагель, Д.П. Котов. – Воронеж, 1974. – С. 130; Кудрявцев В.Н. Право и поведение / В.Н. Кудрявцев. – М., 1978. – С. 10.

² Вереша Р.В. Проблемы вины в теории криминального права: навчальний посібник / Р.В. Вереша. – К.: Атіка, 2005. – С. 203; Пионтковский А.А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву / А.А. Пионтковский. – М.: Наука, 1961. – С. 369; Склярів С.В. Вина и мотивы преступного поведения / С.В. Склярів. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. – С. 40.

³ Лунеев В.В. Субъективное вменение / В.В. Лунеев. – М.: Спарк, 2000. – С. 48; Нерсесян В.А. Неосторожная форма вины: проблемы и решения / В.А. Нерсесян // Уголовное право: стратегия развития в XXI веке: материалы междунар. науч.-практ. конф., 29–30 янв. 2004 г. / редкол.: А.И. Рарог (отв. ред.) и др. – М.: МГЮА, 2004. – С. 163.

⁴ Вереша Р.В. Проблемы вины в теории криминального права: навчальний посібник / Р.В. Вереша. – К.: Атіка, 2005. – С. 227.

протиправного характеру своїх дій»¹ або «усвідомлення ознак свого діяння»².

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що згідно із законодавчими визначеннями злочинна самовпевненість відрізняється від непрямого умислу лише тим, що при ній особа самонадіяно, без достатніх на це підстав сподівається на відвернення наслідків вчиненого нею діяння (оскільки в обох вказаних видах вини особа усвідомлює протиправність і суспільну небезпечність власних дій та передбачає можливість настання суспільно небезпечних наслідків). Отож, грань, що розмежовує умисну та необережну форму вини, базується на мірі впевненості особи у тому, що негативні наслідки її діяння не настануть, тобто на ступені легковажності та самовпевненості винної особи.

Розглянемо наочніше проблемність цього питання на прикладі складів некорисливих злочинів проти власності. Так, наприклад, аналогічні дії двох осіб, які залишили непогашене джерело вогню (сірник, цигарку, вогнище тощо) і цим спричинили знищення чи пошкодження чужого майна (заподіяли матеріальну шкоду чи інші суспільно небезпечні наслідки, що віднесені законодавцем до ознак об'єктивних сторін злочинів, передбачених ст.ст. 194, 196 КК) можуть отримати абсолютно різну кримінально-правову оцінку, яка залежатиме від того, наскільки самовпевнено та легковажно винна особа сподівалася на те, що відповідні наслідки не настануть. Дії особи, яка байдуже ставилась до настання цих наслідків, будуть кваліфіковані як умисні, дії ж особи, яка легковажно сподівалася на їх відвернення, – як необережні. Проте, за непрямого умислу особа також лише свідомо припускає можливість настання суспільно небезпечних наслідків, не бажає їх настання, а отже, передбачає можливість того, що вони будуть відвернені, можуть не настати.

¹ Устименко В.В. Спеціальний суб'єкт преступления / В.В. Устименко. – Харьков: Выща школа; Изд-во при ХГУ, 1989. – С. 47.

² Вереша Р.В. Проблеми вини в теорії кримінального права: навчальний посібник / Р.В. Вереша. – К.: Атіка, 2005. – С. 227.

У цьому аспекті обґрунтованою видається позиція С. В. Склярова, який вважає, що злочинна самовпевненість «фактично входить до умисної форми вини» – «якщо особа передбачає можливість настання суспільно небезпечних наслідків і таким чином усвідомлює суспільну небезпечність власних дій (бездіяльності), однак розраховує на їх відвернення, то незалежно від ступеня впевненості цих розрахунків і їх підстав, вчинене слід оцінювати як умисний злочин. Розрахунок на ненастання суспільно небезпечних наслідків повинен враховуватися за індивідуалізації кримінальної відповідальності в межах умисної форми вини»¹.

На думку вченого, необережність як форма вини виникає у випадку, коли особа не передбачає можливості заподіяння шкоди суспільним відносинам, хоча повинна була і могла її передбачити. Винний або усвідомлює, що його дія чи бездіяльність порушують правила поведінки, а отже, є протиправними (недбалість), або ж усвідомлює, що він нехтує заходами безпеки за вчинення правомірного діяння (необачність)².

З уваги на таке трактування необережність характеризується такими двома інтелектуальними ознаками: 1) особа усвідомлює протиправний характер свого діяння та 2) не передбачає суспільно небезпечні наслідки свого діяння, хоча повинна була і могла їх передбачити. Отже, єдиною ознакою, що характеризує суб'єктивну сторону складу злочину, передбаченого ст. 196 КК, є вина у формі необережності. Вчиняючи цей злочин, особа:

- усвідомлює, що її дія (бездіяльність) є протиправною, оскільки порушує певні правила поведінки (наприклад, порушує правила зберігання певних видів майна);

- усвідомлює, що нехтує заходами безпеки під час вчинення правомірних дій (наприклад, недотримується заходів протипожежної безпеки під час правомірного використання власного майна);

¹ Скляров С.В. Вина и мотивы преступного поведения / С.В. Скляров. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. – С. 41–45.

² Скляров С.В. Вина и мотивы преступного поведения / С.В. Скляров. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. – С. 46–49.

– не передбачає, що внаслідок її недбалості, необачності може бути порушене право власності, а також інші права та інтереси осіб;

– не передбачає такі суспільно небезпечні наслідки свого діяння, як заподіяння майнової шкоди, тяжкі тілесні ушкодження або загибель людей;

– особа повинна була і могла (за необхідної уважності та передбачливості) передбачити таку можливість заподіяння шкоди законним правам та інтересам інших осіб.

Стосовно такого складу злочину, як порушення обов'язків щодо охорони майна (ст. 197 КК), характеристика необережної форми вини як єдиної ознаки його суб'єктивної сторони складатиметься з аналогічних рис. Вчиняючи цей злочин, винна особа:

– усвідомлює, що її дія (бездіяльність) є протиправною, оскільки вона не виконує або неналежно виконує свої обов'язки з приводу охорони чи зберігання чужого майна;

– не передбачає, що внаслідок її недбалості, необачності можуть бути заподіяні тяжкі наслідки для власника майна;

– особа (за необхідної уважності та передбачливості) повинна була і могла передбачити можливість настання таких суспільно небезпечних наслідків.

У цьому розділі монографії на основі аналізу суб'єктивних ознак складів некорисливих злочинів проти власності досягнуто низки висновків, найбільш вагомими з них такі:

– осудність як базова категорія в проблематиці суб'єкта злочину виступає підґрунтям для постановки питання вини, а в подальшому – питань кримінальної відповідальності і покарання. Осудність – це нормальний стан фізичної особи, який презюмується; питання про неосудність постає лише в тих випадках, коли наявні сумніви щодо цього;

– за встановлення факту вчинення суспільно небезпечного діяння неосудною особою обов'язково слід з'ясувати, чи не діяв неосудний під впливом іншої особи (осіб), яка наділена усіма обов'язковими ознаками суб'єкта злочину, адже у такому випадку йдеться про посереднє (опосередковане) виконання злочину;

– з-поміж суспільно небезпечних діянь, які утворюють склади некорисливих злочинів проти власності, найчастіше неосудними особами вчиняється знищення або пошкодження чужого майна шляхом підпалу. Нездатність керувати своїми діями характерна для так званих «піроманів» – осіб, що страждають паталогічним потягом до підпалів і пожеж. Питання про осудність піроманів вирішується неоднозначно. В кожному випадку важливе значення має проведення судово-психіатричної експертизи, в ході якої може бути зроблено висновок і про неосудність, і про осудність чи обмежену осудність піромана під час вчинення конкретного суспільно небезпечного діяння;

– цілком обґрунтованим видається закріплення у Кримінальному кодексі зниженого віку кримінальної відповідальності (14 років) за кваліфікований склад умисного знищення або пошкодження майна, оскільки аналіз судової статистики свідчить про значну поширеність такого роду діянь серед неповнолітніх. Найперше така поширеність кваліфікованого складу умисного знищення або пошкодження майна серед неповнолітніх пояснюється психологічними особливостями цієї вікової категорії. Щодо інших складів некорисливих злочинів проти власності, то особи у віці від 14 до 16 років не підлягають кримінальній відповідальності за їх вчинення, навіть якщо вони брали участь у них як співучасники;

– для встановлення такого елемента складу злочину, як суб'єкт, за кваліфікації вчиненого за статтею 197 КК, окрім загальних ознак суб'єкта, необхідно встановити наявність у особи на момент вчинення злочину правового обов'язку зберігання чи охорони чужого майна. Окрім того, у кожному випадку вчинення такого діяння слід встановлювати, які саме обов'язки покладались на особу і які з цих обов'язків не виконані чи виконані неналежним чином, а також, які конкретні нормативні акти порушено винним;

– загалом у складах некорисливих злочинів проти власності форми вини виявляються так: виною у формі умислу характеризуються склади злочинів, передбачених ст. 194,

195 КК; виною у формі необережності характеризуються склади злочинів, передбачених ст. 196, 197 КК;

– для суб'єктивної сторони основного складу умисного знищення або пошкодження майна (ч. 1 ст. 194 КК) характерні такі риси:

а) винний розуміє, що посягає на відносини власності, порушує права та законні інтереси власників чи законних володільців;

б) особа усвідомлює, що посягає на чуже майно, адже можливі випадки, коли особа добросовісно помиляється щодо приналежності знищеного чи пошкодженого майна, вважаючи його своїм;

в) винний усвідомлює, що його поведінка є протиправною – такою, що не випливає із закону, договору чи іншої правової підстави;

г) особа передбачає невідворотність чи можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння – заподіяння майнової шкоди у великих розмірах;

– суб'єктивна сторона кваліфікованих складів умисного знищення чи пошкодження майна, окрім наведених вище ознак, має ще й свої особливі риси;

– суб'єктивна сторона погрози знищення майна (ст. 195 КК) характеризується виною у формі прямого умислу, тобто:

а) висловлюючи погрозу, винний повинен усвідомлювати, що мотив, у зв'язку з яким вона була доведена до потерпілого; відносини, що виникли між винним та потерпілим; місце, час і обстановка висловлення погрози; рішучість, продемонстрована ним, тощо свідчать про реальність погрози;

б) той, хто погрожує, повинен передбачати, що внаслідок його погроз у потерпілого може виникнути стан страху;

в) винний, погрожуючи знищити чуже майно шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом, бажає викликати у потерпілого стан страху;

– мотив, мета, емоційний стан особи не є обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони складів злочинів, передбачених ст.ст. 194, 195 КК, проте їх встановлення має важливе прикладне значення. Зокрема, мотив та мета в низці

випадків слугують ознаками, що дозволяють відмежувати умисне знищення чи пошкодження майна, а також погрозу знищення майна від суміжних складів злочинів;

– єдиною ознакою, що характеризує суб'єктивну сторону складу злочину, передбаченого ст. 196 КК, є вина у формі необережності. Вчиняючи цей злочин, особа:

а) усвідомлює, що її дія (бездіяльність) є протиправною, оскільки порушує певні правила поведінки;

б) усвідомлює, що нехтує заходами безпеки під час вчинення правомірних дій;

в) не передбачає, що внаслідок її недбалості, необачності може бути порушене право власності, а також інші права та інтереси осіб;

г) не передбачає такі суспільно небезпечні наслідки свого діяння, як заподіяння майнової шкоди, тяжкі тілесні ушкодження, загибель людей чи інші тяжкі наслідки;

д) особа повинна була і могла (за необхідної уважності та передбачливості) передбачити таку можливість заподіяння шкоди законним правам та інтересам інших осіб;

– суб'єктивна сторона порушення обов'язків щодо охорони майна (ст. 197 КК) також характеризується необережною формою вини. Вчиняючи цей злочин, винна особа:

а) усвідомлює, що її дія (бездіяльність) є протиправною, оскільки вона не виконує або неналежно виконує свої обов'язки з приводу охорони чи зберігання чужого майна;

б) не передбачає, що внаслідок її недбалості, необачності можуть бути заподіяні тяжкі наслідки для власника майна (майнова шкода у великих розмірах);

в) особа (за необхідної уважності та передбачливості) повинна була і могла передбачити можливість настання таких суспільно небезпечних наслідків.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження складів некорисливих злочинів проти власності дає підстави зробити висновок, що актуальність і проблемність обраної теми повністю підтвердились. У ході дослідження сформульовано та обґрунтовано пропозиції щодо вдосконалення кримінально-правової науки, кримінального законодавства та практики його застосування в частині, що стосується складів некорисливих злочинів проти власності.

Найважливіші наукові та практичні результати, одержані в монографії, викладені у висновках до кожного розділу. Для розвитку теорії кримінального права, удосконалення норм закону про кримінальну відповідальність і для навчального процесу, особливо під час вивчення кримінального права України, мають практично-прикладне значення такі отримані в монографії результати:

1. Визначено основні ознаки некорисливих злочинів проти власності – це їх родовий об'єкт (суспільні відносини власності та право власності), з урахуванням якого вони віднесені до розділу VI Особливої частини КК; спосіб вчинення – заподіяння майнової шкоди; та відсутність корисливого мотиву і мети звернення майна, що виступає їх предметом, в свою користь чи інших осіб.

2. До групи некорисливих злочинів проти власності слід відносити: умисне знищення або пошкодження майна, погрозу знищення майна, необережне знищення або пошкодження майна, порушення обов'язків щодо охорони майна.

3. Аналіз суспільної небезпеки некорисливих злочинів проти власності; їх відносної поширеності (як чинників, що соціально обумовлюють кримінальну відповідальність) дає підстави стверджувати, що в сучасних умовах розвитку держави некорисливі злочини проти власності становлять таку ж суспільну небезпеку, як і корисливі злочини проти власності, хоча, безперечно, некорисливі посягання є менш поширеними, аніж корисливі.

4. Зважаючи на розуміння родового об'єкта усіх складів некорисливих злочинів проти власності як суспільних

відносин власності, що виникають з приводу майна і юридично виражені у праві володіти, користуватися і розпоряджатися цим майном (праві власності), яким наділений власник, і в обов'язку інших осіб (невласників) сприймати вказане право як належне і не перешкоджати його здійсненню, ми зробили висновок, що злочини, передбачені ст.ст. 194¹, 197¹, 198, 360 КК, розміщені у розділах Особливої частини КК із порушенням основного критерію систематизації його норм (а отже – потребують перенесення до інших розділів).

5. Установлено, що чинна редакція ч. 1 ст. 194 КК формально дає підстави для віднесення до суспільно небезпечних наслідків цього діяння моральної та немайнової шкоди, що негативно впливає на однотипність та правильність застосування цієї норми.

6. Дослідження способів тлумачення терміна «загибель людей», що використаний законодавцем, зокрема, у ст.ст. 194, 196 КК, призвело до висновку, що спричинення злочином загибелі людей – це заподіяння смерті двом чи більше особам. Смерть однієї особи, яка спричинена умисним знищенням або пошкодженням майна, слід відносити до інших тяжких наслідків цього злочину. Необережне ж знищення чи пошкодження майна, яким спричинено смерть однієї особи, не містить усі необхідні ознаки складу злочину, передбаченого ст. 196 КК.

7. Наведено аргументи на користь криміналізації умисного знищення або пошкодження майна, що завдало значну шкоду потерпілому, та встановлення адміністративної відповідальності за аналогічне діяння, яким не заподіяно значну шкоду.

8. Установлено, що «тяжкі наслідки для власника майна» як ознака об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 197, є оціночним поняттям, що потребує уточнення та конкретизації на рівні КК. З уваги на положення науки кримінального права та практики застосування вказаної норми обґрунтовано пропозицію заміни цього оціночного поняття на «спричинення майнової шкоди у великих розмірах».

9. На основі аналізу елементів складів некорисливих злочинів проти власності та їх ознак виокремлено ті з них,

що дають змогу відмежовувати їх від суміжних складів злочинів та сформульовано рекомендації щодо кримінально-правової кваліфікації цих діянь. Зокрема, сформовано такі правила кваліфікації некорисливих злочинів проти власності:

9.1. Погроза знищення або пошкодження майна, висловлена під час вимагання, повністю охоплюється диспозицією частини 1 статті 189 КК і додаткової кваліфікації за статтею 195 КК не потребує.

9.2. Для кваліфікації дій винної особи за частиною другою статті 194 КК, окрім кваліфікуючої ознаки (ознак), необхідно встановити наявність усіх ознак, передбачених частиною першою статті 194 КК, у тому числі заподіяння шкоди у великих розмірах.

9.3. Вирішуючи питання про наявність чи відсутність у діях особи складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 194 КК, вчиненого шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом, необхідно ретельно досліджувати спрямованість умислу винного. У випадку, коли умислом винної особи охоплювалось заподіяння матеріальної шкоди у великих розмірах, але такий суспільно небезпечний наслідок не настав із причин, що не залежали від її волі, дії винного слід кваліфікувати як замах на умисне знищення чи пошкодження майна шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом (за частиною 2 чи 3 ст. 15 та частиною 2 ст. 194 КК).

9.4. Для кваліфікації дій винної особи за частиною другою статті 194 КК зазначені в ній способи повинні мати загальнонебезпечний характер. Загальнонебезпечними слід визнавати такі способи вчинення злочину, за використання яких створюється загроза життю чи здоров'ю людей або загроза заподіяння значної матеріальної шкоди і самому потерпілому, і іншим особам. Тому умисне знищення або пошкодження чужого майна, яке не мало такого характеру (наприклад, спалювання речей у спеціально пристосованих для цього місцях), не може розглядатись як кваліфікуюча ознака цього злочину.

9.5. За кваліфікації дій винної особи за ст. 195 КК слід мати на увазі, що погроза знищення чужого майна повинна бути визначеною та реальною. Важливе значення має не лише конкретизація шкоди, якою винний погрожує потер-

пілому (доведення майна до повної непридатності щодо використання його за призначенням), але й конкретизація способу заподіяння цієї шкоди (як загальнонебезпечного). У випадках, коли спосіб знищення майна не визначений, не конкретизований у висловленій погрозі, склад злочину, передбачений ст. 195 КК, відсутній.

9.6. Норми ст.ст. 178, 179, 194¹, 239, 245, 252, 265, 277, 292, 298, 298¹, 347, 352, 378, 399, 411 є спеціальними щодо ст. 194 КК; норми ст.ст. 345, 346, 350, 377, 398, 405 є спеціальними щодо ст. 195 КК. Тому кримінально-правова кваліфікація за конкуренції згаданих вище спеціальних і загальних норм повинна здійснюватись за правилом «застосуванню підлягає лише спеціальна норма».

9.7. Знищення або пошкодження чужого майна, погроза знищення чужого майна виступають способом (одним із способів) вчинення злочинів, передбачених ст. 113, ч. 2 ст. 154, ч. 2 ст. 157, ст. 189, 206, 258, 294, 355, 386, 441, а отже, ці норми конкурують як «частина» та «ціле». Кримінально-правова кваліфікація у випадку такої конкуренції, за загальним правилом, повинна здійснюватись за нормою, що передбачає «ціле», без додаткової кваліфікації за ст.ст. 194, 195 КК.

10. У результаті проведеного дослідження запропоновано внести такі зміни та доповнення до КК:

10.1. У частині 6 статті 28 КК слова «статтями 198 та 396» замінити словами «статтею 396».

10.2. Статтю 198 КК виключити.

10.3. Статтю 396 КК викласти у такій редакції:

«Стаття 396. Приховування злочину та майна, здобутого злочинним шляхом

1. Заздалегідь не обіцяне приховування тяжкого чи особливо тяжкого злочину, а також заздалегідь не обіцяне приховування, придбання або отримання, зберігання чи збут майна, завідомо одержаного злочинним шляхом, за відсутності ознак легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, –

карається арештом на строк до шести місяців або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Не підлягають кримінальній відповідальності за частиною 1 цієї статті члени сім'ї чи близькі родичі особи, яка вчинила злочин, коло яких визначається законом».

10.4. Викласти назву розділу XI КК у такій редакції «Злочини проти безпеки руху, експлуатації транспорту, об'єктів електроенергетики та ліній зв'язку».

10.5. До розділу XI КК перенести норми статей 194¹ і 360 КК та розмістити їх у статтях за номерами відповідно 292¹ та 292² КК.

10.6. Статтю 197¹ виключити із розділу V Особливої частини КК і доповнити розділ VIII Особливої частини КК статтею 254¹ із аналогічним змістом.

10.7. Статтю 196 КК після слів «загибель людей» словами «чи інші тяжкі наслідки».

10.8. Викласти диспозиції ст. 194 КК у такій редакції:

1. Умисне знищення або пошкодження майна, що завдало значної шкоди потерпілому...

2. Те саме діяння, що заподіяло майнову шкоду у великих розмірах...

3. Те саме діяння, вчинене шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом, або заподіяло майнову шкоду в особливо великих розмірах, або спричинило загибель людей чи інші тяжкі наслідки... .

10. Назву та диспозицію ст. 197 КК викласти у такій редакції:

«Стаття 197. Порушення обов'язків щодо зберігання чи охорони майна

Невиконання чи неналежне виконання особою, якій доручено зберігання чи охорону чужого майна, своїх обов'язків, унаслідок чого власнику було спричинено майнову шкоду у великих розмірах».

Абз. 2 примітки до ст. 185 КК слова та цифри «у статтях 185,186, 189 та 190 цього Кодексу» замінити на «у статтях 185, 186, 189, 190 та 194 цього Кодексу».

Доповнити абз. 3 примітки до ст. 185 КК після цифр 194 цифрами 197.

ДОДАТКИ

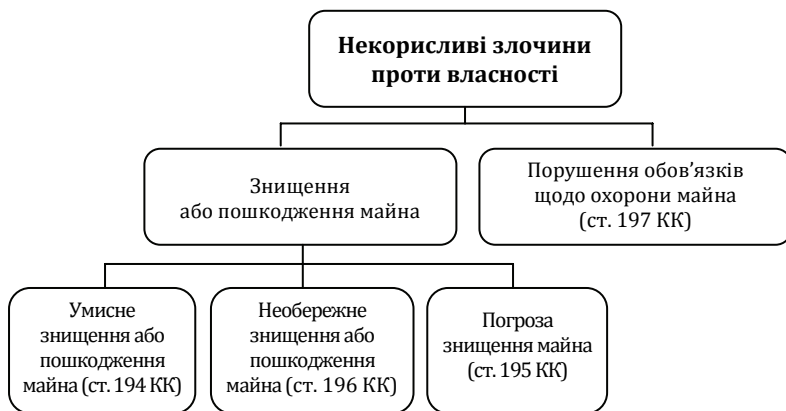

Схема 1. Класифікація некорисливих злочинів проти власності

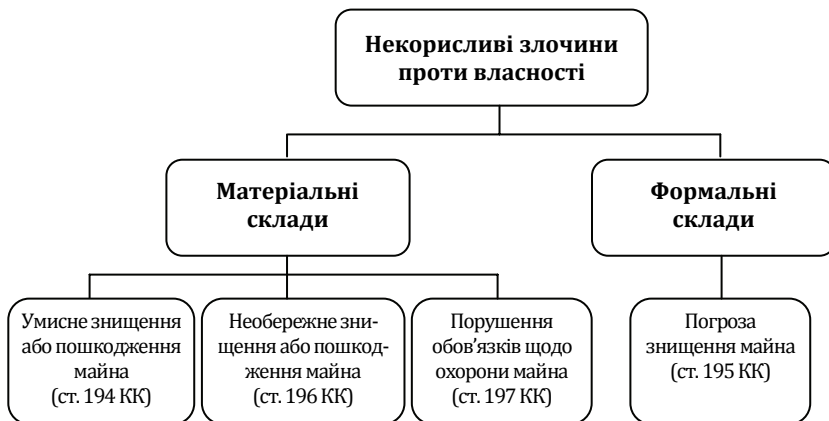

Схема 2. Класифікація некорисливих злочинів проти власності

Таблиця 1

**Кількість осіб, засуджених за ст. ст. 194, 195, 196, 197 КК
у 2006–2007 роках**

№ з/п	Найменування областей	Кількість засуджених за:							
		Умисне знищення або пошкодження майна (ст. 194 КК)		Погроза знищення майна (ст. 195 КК)		Необережне знищення майна або пошкодження майна (ст. 196 КК)		Порушення обов'язків щодо охорони майна (ст. 197 КК)	
		2006	2007	2006	2007	2006	2007	2006	2007
1.	АК Крим	18	24	-	-	-	1	-	2
2.	Вінницька	22	4	-	-	-	-	-	-
3.	Волинська	9	12	-	-	-	-	-	-
4.	Дніпропетровська	21	13	-	-	1	-	-	3
5.	Донецька	27	24	1	1	-	-	2	2
6.	Житомирська	18	15	-	-	-	-	-	-
7.	Закарпатська	5	5	-	-	-	-	6	6
8.	Запорізька	22	30	-	-	-	-	1	4
9.	Івано-Франківська	9	6	-	-	-	-	1	1
10.	Київська	16	14	-	-	1	-	-	2
11.	Кіровоградська	8	6	-	-	1	-	-	-
12.	Луганська	33	29	-	-	-	-	1	-
13.	Львівська	10	10	-	-	2	-	1	6
14.	Миколаївська	5	5	-	-	-	-	-	-
15.	Одеська	18	12	-	-	-	-	1	1
16.	Полтавська	15	11	-	-	-	-	-	-
17.	Рівненська	7	7	-	-	1	-	1	1
18.	Сумська	22	19	-	-	-	-	-	2
19.	Тернопільська	4	2	-	-	-	-	-	-
20.	Харківська	40	16	-	1	1	-	8	1
21.	Херсонська	10	5	-	-	-	-	1	1
22.	Хмельницька	14	12	-	-	-	1	-	-
23.	Черкаська	12	6	-	-	-	-	-	-
24.	Чернівецька	7	1	-	-	-	-	-	-
25.	Чернігівська	11	17	-	1	-	-	-	-
26.	м. Київ	9	5	-	-	-	-	-	-
27.	м. Севастополь	7	4	-	-	-	-	-	-
28.	Разом по Україні	399	314	1	3	7	2	23	32

Таблиця 2

**Дані щодо осіб, засуджених за окремими статтями
Кримінального кодексу України
(за даними Державної судової адміністрації України)**

	Ст. ККУ	Засуджено осіб, усього				
		2011	2010	2009	2008	2008-2011
Умисне знищення або пошкодження майна	194	111	132	174	136	553
у т.ч.						
за частиною 1		2	2	11	10	25
за частиною 2		109	130	163	126	528
Погроза знищення майна	195	2	7	4	4	17
Необережне знищення або пошкодження майна	196	1	2	2	2	7
Порушення обов'язків щодо охорони майна	197	9	16	15	6	46
Всього		123	157	195	148	623

Таблиця 3

Факти умисного знищення або пошкодження майна шляхом підпалу (ч. 2 ст. 194 КК України) 2010 року

Найменування регіонів	Кількість злочинів, кримінальні справи за якими знаходились у провадженні	з них					Виявлено осіб, які вчинили злочини (за закінченими розслідуваннями кримінальними справами)	Усього злочинів, які зняті з обліку	з них
		зарєєстровано злочинів у звітному періоді	кримінальні справи, за якими закінчені розслідування	у тому числі		у тому числі			
				направлені до суду в порядку ст. 232 КПК України	нерозкрито злочинів				
АР Крим	11	9	3	3	8	8	1	2	
Вінницька	14	13	5	5	8	7	3		
Волинська	3	1	2	2	1		2		
Дніпропетровська	25	19	11	9	12	9	8		
Донецька	126	119	20	18	103	99	2	155	1
Житомирська	14	14	1	1	12	11			
Закарпатська	21	19	7	6	14	14	7	1	
Запорізька	32	29	5	5	26	25	5	70	1
Івано-Франківська	13	12	4	4	8	7	2	1	1
Київська	24	22	5	4	19	19			
місто Київ	34	33			32	31		51	1
Кіровоградська	13	11	4	4	9	9	2		
Луганська	11	7	5	2	6	6	2		
Львівська	6	4	2	1	4	4			
Миколаївська	7	5	4	4	3	3	5		
Одеська	49	46	11	11	36	35	5	2	1
Полтавська	36	33	8	8	26	24	4	4	2
Рівненська	5	5	3	3	2	2		1	
місто Севастополь	3	3	1	1	2	2	2		
Сумська	50	50	5	5	40	40	2		
Тернопільська	6	4	2	2	3	3	5	5	4
Харківська	26	24	6	5	18	18	1		
Херсонська	19	17	7	7	12	11	2	54	1
Хмельницька	11	11	5	5	5	5	2		
Черкаська	25	22	9	8	16	15	2	2	1
Чернігівська									
Чернівецька	31	27	19	19	11	11	11	1	1
Всього по Україні	615	559	154	142	436	418	75	349	14

Таблиця 4

Факти умисного знищення або пошкодження майна шляхом підпалу (ч. 2 ст. 194 КК України) 2011 року

Найменування регіонів	Кількість злочинів, кримінальні справи за якими знаходились у провадженні	з них					Виявлено осіб, які вчинили злочини (за закінченими розслідуваннями кримінальними справами)	Усього злочинів, які зняті з обліку	з них
		зареєстровано злочинів у звітному періоді	кримінальні справи, за якими закінчені розслідування	у тому числі	нерозкрито злочинів	у тому числі			
				направлені до суду в порядку ст. 232 КПК України		досудове слідство у кримінальних справах, за якими вперше зупинено за п.п. 1, 3 ст. 206 КПК України			
АР Крим	21	19	5	5	16	16	2		
Вінницька	13	10	6	6	6	6	7	1	
Волинська	4	4			3	3		2	
Дніпропетровська	13	8	6	6	4	3	8	1	
Донецька	99	95	24	24	66	64	10	6	
Житомирська	22	20	2	2	19	19		1	
Закарпатська	22	22	3	3	19	18	3	1	
Запорізька	30	27	15	15	14	11	24		
Івано-Франківська	12	9	7	7	5	5	6	2	
Київська	23	21	4	3	19	19			
місто Київ	48	45	9	9	39	34	3	1	
Кіровоградська	19	19	5	5	14	13	2		
Луганська	6	5	1	1	4	4	1		
Львівська	7	7	4	4	3	3	2		
Миколаївська	14	12	5	3	8	8	3		
Одеська	40	33	15	15	25	21	8	1	
Полтавська	23	18	10	9	13	13	8		
Рівненська	4	4	1	1	2	2	1		
місто Севастополь	5	5			5	5			
Сумська	53	47	12	12	41	40	6	2	
Тернопільська	3	3	2	2	1	1	2	2	
Харківська	124	120	9	9	112	111	4	1	
Херсонська	11	10	3	3	8	8	1		
Хмельницька	9	8	3	3	6	6			
Черкаська	30	27	4	4	26	26	1	4	
Чернігівська	5	4	1	1	4	3	1	7	
Чернівецька	10	9	4	4	6	6	4	5	
Усього по УМВС	670	611	160	156	488	468	107	37	

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрушко П.П. Злочини проти виборчих прав громадян та їх права брати участь у референдумі: кримінально-правова характеристика: монографія / П.П. Андрушко. – К.: КНТ, 2007. – 328 с.
2. Ансель М. Методологические проблемы сравнительного права. Очерки сравнительного права: сборник / М. Ансель. – М.: Прогресс, 1981. – 336 с.
3. Аристотель. Политика. – М.: РИПОЛ классик, 2010. – 589 с.
4. Архів Берегівського районного суду Закарпатської області // Справа № 1-80/10. – 2010 рік.
5. Архів Коломийського міськрайонного суду Івано-Франківської області // Справа № 1-239/2008. – 2008 рік.
6. Архів Млинівського районного суду Рівненської області // Справа № 1-170/2007. – 2007 рік.
7. Архів Рожнятівського районного суду Івано-Франківської області // Справа № 1-42/2010. – 2010 рік.
8. Архів Турківського районного суду Львівської області // Справа № 1-132/2010 – 2010 рік.
9. Бабаян Э.А. Алкоголизм: руководство для врачей / Э.А. Бабаян, Г.В. Морозов, В.Е. Рожнов. – М.: Медицина, 1983. – 432 с.
10. Бажанов М.І. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш, Л. В. Дорош; за ред. М.І. Бажанова. – 2 вид., перероб. і доп. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 544 с.
11. Барихин А.Б. Большой юридический энциклопедический словарь / А.Б. Барихин. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Книжный мир, 2007. – 791 с.
12. Безверхов А.Г. Имущественные преступления / А.Г. Безверхов. – Самара: Самар. ун-т, 2002. – 359с.
13. Безверхов А.Г. О квалифицирующих признаках уничтожения и повреждения имущества / А.Г. Безверхов // Уголовное право: стратегия развития в XXI веке: материалы Второй международной научно-практ. конф. – М.: Проспект, 2005. – С. 201–209.
14. Безверхов А.Г. Уничтожение и повреждение имущества: вопросы истории, теории, практики: монография / А.Г. Безверхов, И.Г. Шевченко. – М.: Юрлитинформ, 2010. – 192 с.
15. Бердичевский Ф.Ю. Уголовная ответственность медицинского персонала за нарушение профессиональных обязанностей / Ф.Ю. Бердичевский. – М., 1970. – 69 с.

16. Берзін П.С. Злочинні наслідки: поняття, основні різновиди, кримінально-правове значення: монографія / П.С. Берзін. – К.: Дакор, 2009. – 733 с.
17. Богданчиков С.В. Противодействие преступным посягательствам на абсолютные права собственности (хищения) / С.В. Богданчиков. – М.: Юнити-Дана: закон и право, 2008. – 160 с.
18. Бодалев А.А. Психология общения: избранные психол. тр. / А.А. Бодалев. – 3 изд., перераб. и доп. – М.: МПСИ, 2002. – 319 с.
19. Бойцов А.И. Преступления против собственности / А.И. Бойцов. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – 775 с.
20. Борзенков Г.Н. Преступления против собственности / Г.Н. Борзенков // Человек и закон. – 1998. – № 7. – С. 26–31.
21. Борзенков Г.Н. Специальный субъект преступления / Г.Н. Борзенков // Курс уголовного права / под ред. Н.Ф. Кузнецовой, И.М. Тяжковой. – М.: РГБ, 2004. – 577 с.
22. Босхолов С.С. Основы уголовной политики: Конституционный, криминологический, уголовно-правовой и информационный аспекты / С.С. Босхолов. – М.: Учебно-консультационный центр «Юр Информ», 1999. – 293 с.
23. Брич Л.П. Кримінально-правова кваліфікація ухилення від оподаткування в Україні / Л.П. Брич, В.О. Навроцький. – К.: Атіка, 2000. – 288 с.
24. Векленко В.В. Квалификация хищений / В.В. Векленко. – Омск: Омская академия МВД России, 2001. – 256 с.
25. Векленко С.В. Субъект преступления: лекция / С.В. Векленко, П.Н. Путилов. – Омск: Омская академия МВД России, 2006. – 35 с.
26. Венедиктов А.В. Государственная социалистическая собственность / А.В. Венедиктов. – М.: АН СССР. Институт права, 1948. – 143 с.
27. Вереша Р.В. Проблеми вини в теорії кримінального права: навчальний посібник / Р.В. Вереша. – К.: Атіка, 2005. – 464 с.
28. Вереша Р.В. Суб'єктивні елементи підстави кримінальної відповідальності: підручник / Р.В. Вереша. – К.: Атіка, 2006. – 740 с.
29. Верин В.П. Преступления в сфере экономики: учеб.-практ. пособие / В.П. Верин. – 2-е изд., доп. – М.: Дело, 2001. – 200 с.
30. Верина Г.В. Объект и предмет преступлений против собственности (история и современность): учебное пособие / Г.В. Верина. – Саратов: Саратовская гос. акад. права, 2010. – 116 с.

31. Владимиров В.А. Квалификация преступлений против личной собственности / В.А. Владимиров. – М.: Высшая школа МООП СССР, 1968. – 171 с.

32. Владимиров В.А. Ответственность за корыстные посягательства на социалистическую собственность / В.А. Владимиров, Ю.И. Ляпунов. – М.: Юрид. лит., 1986. – 221 с.

33. Владимиров В.А. Социалистическая собственность под охраной закона / В.А. Владимиров, Ю.И. Ляпунов. – М.: Юрид. лит., 1979. – 200 с.

34. Волженикин Б.В. Преступления в сфере экономической деятельности (экономические преступления) / Б.В. Волженикин. – СПб.: Юридический центр Прес, 2002. – 235 с.

35. Волков Б.С. Ответственность за уничтожение и повреждение имущества по советскому уголовному праву / Б.С. Волков. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1961. – 153 с.

36. Гавриш Б.С. Уголовно-правовая охрана природной среды Украины. Проблемы теории и развития законодательства / Б.С. Гавриш. – Харьков: Веста, 1994 – 604 с.

37. Галиакбаров Р.Р. Проблемы криминализации многосубъектных общественно-опасных деяний / Р.Р. Галиакбаров // Актуальные проблемы криминализации и декриминализации общественно-опасных деяний. – Омск: Омская высш. школа милиции, 1980. – 210 с.

38. Гаухман Л.Д. Ответственность за преступления против собственности / Л.Д. Гаухман, С.В. Максимов. – М.: Учебно-консультационный центр «ЮрИнфоР», 1997. – 320 с.

39. Гегель Г.Ф. Философия права / Г.Ф. Гегель. – М.: Мысль, 1990. – 527 с.

40. Гельфер М.А. Преступления против личной собственности граждан / М.А. Гельфер. – М.: Всесоюзный юридический заочный ин-т, 1987 – 61 с.

41. Готін О.М. Випуск або реалізація недоброякісної продукції в умовах ринкової економіки: проблеми кримінальної відповідальності / О.М. Готін. – Луганськ: РВВ ЛАВС, 2004. – 56 с.

42. Грищук В.К. До питання про соціальну зумовленість кримінальної відповідальності за суспільно небезпечні діяння у сфері господарської діяльності / В.К. Грищук // Відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності: матеріали наук. практ. конференції. – Х.: Кроссруд, 2006. – С. 15–18.

43. Грищук В.К. Кримінальне право України: Загальна частина: навч. посіб. для студентів юрид. фак. вищ. навч. закл. / В.К. Грищук. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – 568 с.
44. Грищук В.К. Поняття криміналізації / В.К. Грищук // Вісник Львівського університету. Серія юридична. Вип. 31. – Львів: ЛНУ, 1994. – С. 76–80.
45. Грищук В.К. Проблеми кодифікації кримінального законодавства України / В.К. Грищук. – Львів: ЛДУ, 1993. – 136 с.
46. Дагель П.С. Причинная связь в преступлениях, совершаемых по неосторожности / П.С. Дагель // Актуальные проблемы борьбы с преступностью: межвуз. темат. сб. – Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 1983. – 183 с.
47. Дагель П.С. Условия установления уголовной наказуемости / П.С. Дагель // Известия ВУЗ «Правоведение». – 1975. – № 4. – С. 67–74
48. Дагель П.С. Субъективная сторона преступления и ее установление / П.С. Дагель, Д.П. Котов. – Воронеж, 1974. – 237 с.
49. Декларация о государственном суверенитете Украины: Принята Верховным Советом Украинской ССР 16 июля 1990 г. – К.: Политиздат Украины, 1990. – 8 с.
50. Денисова Т.А. Кримінально-правові санкції та їх застосування за злочини проти власності: монографія / Т.А. Денисова, Ю.В. Філей. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 176 с.
51. Дітріх О.І. Насильство у складах корисливих посягань на власність за кримінальним правом України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / О.І. Дітріх. – К., 2009. – 207 с.
52. Дубовец П.А. Ответственность за телесные повреждения по советскому уголовному праву / П.А. Дубовец. – М.: Юридическая литература, 1964. – 158 с.
53. Дудоров О.В. Кримінально-правова характеристика самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва / О.В. Дудоров, М.І. Мельник // Вісник Верховного Суду України. – 2007. – № 12(88). – С. 29–36.
54. Елисеєв С.А. Преступления против собственности по уголовному законодательству России: Историко-теоретическое исследование: дис. ... док. юрид. наук: 12.00.08 / С.А. Елисеєв. – Томск, 1999. – 337 с.
55. Есипов В.В. Повреждения имущества огнем по русскому уголовному праву / В.В. Есипов. – СПб.: Типография А.Ф. Маркса, 1892. – 378 с.

56. Есипов В.В. Уголовное право. Часть Особенная. Преступления против личности и имущества / В.В. Есипов. – СПб., 1899. – 200 с.

57. Ємельянов В.П. Кваліфікація злочинів проти власності: навч. посібник / В.П. Ємельянов. – Х., 1996. – 112 с.

58. Жижиленко А.А. Имущественные преступления / А.А. Жижиленко. – Л.: Наука и школа, 1925. – 228 с.

59. Загальна Декларація прав людини. – К.: ЛОГОС, 1998. – 8 с.

60. Зайцев В. Закон СССР «Об ответственности за неуважение к суду» в действии / В. Зайцев, В. Курченко, Л. Павлова // Советская юстиция. – 1991. – № 13. – С. 7–13.

61. Зелінський А.Ф. Корислива злочинність / А.Ф. Зелінський, М.Й. Коржанський. – К.: Генеза, 1998. – 160 с.

62. Змиев Б.А. Уголовное право. Часть Особенная. Вып. 1. Преступления против личности и имущественные / Б.А. Змиев. – Казань, 1923. – 120 с.

63. Зубкова В.И. Совершенствование уголовно-правовой нормы об ответственности за угрозу / В.И. Зубкова // Вестн. Моск. Ун-та. Сер. 11. Право. – 1987. – № 1. – С. 35–42.

64. Казаков Г.П. Расследование и предупреждение поджогов, совершаемых с целью сокрытия преступлений: дис. ... канд. юрид. наук / Г.П. Казаков. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1974. – 221 с.

65. Келина С.Г. Рецензія на книгу: Коробеев А.И. Советская уголовная политика: проблемы криминализации и пенализация. Владивосток: ДГУ. – 1987. – 263 с. / С.Г. Келина // Сов. Гос. и право. – 1988. – № 10. – С. 148–156.

66. Кенни К. Основы уголовного права / К. Кенни. – М.: Изд-во иностранной лит-ры, 1949. – 599 с.

67. Кириш Б. Розділ IV Загальної частини Кримінального кодексу України 2001 р. потребує удосконалення / Б. Кириш // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали X регіональної науково-практичної конференції 5–6 лютого 2004 року. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2004. – С. 358–359.

68. Кистяковский А.Ф. Элементарный учебник общего уголовного права с подробным изложением начал русского уголовного законодательства. Часть общая / А.Ф. Кистяковский. – К.: В Унив. тип., 1981. – 1230 с.

69. Кладков А.В. Реализация принципа справедливости в уголовном праве / А.В. Кладков // Пять лет действия УК РФ: итоги

и перспективы: материалы 11-й междунар. науч.-практ. конф., состоявшейся на юрид. фак. МГУ им. М. В. Ломоносова, 30–31 мая 2002 г. / [Комиссаров В. С. (отв. ред.) и др.]. – М.: ЛексЭст, 2003. – 479 с.

70. Клепицкий И.А. Собственность и имущество в уголовном праве / И.А. Клепицкий // Гос. и право. – 1997. – № 5. – С. 74–80.

71. Коваленко И.И. Борьба с умышленным уничтожением или повреждением имущества путем поджога: уголовно-правовые и криминологические вопросы: дис. ... канд. юрид. наук / И.И. Коваленко. – М., 1995. – 160 с.

72. Коган В.М. Изучение эффективности уголовно-правовых норм: аспекты и уровни анализа / В.М. Коган // Проблемы правосудия и уголовного права. – М.: Наука, 1978. – С. 120–132.

73. Коган В.М. Социальный механизм уголовно-правового воздействия / В.М. Коган. – М.: Наука, 1983. – 183 с.

74. Козаченко И.Я. Содержательно-функциональная дифференциация корысти (состояние и перспектива) / И.Я. Козаченко // Пять лет действия УК РФ: итоги и перспективы: материалы II Международной научно-практической конференции (30–31 мая 2002 г.). – М.: ЛексЭст, 2003. – С. 219–222.

75. Козлов А.П. Понятие преступления / А.П. Козлов. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. – 819 с.

76. Колодяжний В.О. Про проблему визначення критеріїв значної шкоди у злочинах проти власності / В.О. Колодяжний // Кримінальний кодекс України 2001 року: проблеми, перспективи та шляхи вдосконалення кримінального законодавства: матеріали науково-практичної конференції (4–5 квітня 2003 р.). – Львів: Львівський інститут внутрішніх справ при НАВС України, 2003. – С. 175–180.

77. Конституція України (Офіц. вид.). – К.: Парламентське видавництво, 2007. – 64 с.

78. Коржанский Н.И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны / Н.И. Коржанский. – М.: Акад. МВД СССР, 1980. – 248 с.

79. Коржанський М.Й. Кваліфікація злочинів проти особи та власності / М.Й. Коржанський. – К.: Юрінком, 1996. – 144 с.

80. Коржанський М.Й. Науковий коментар Кримінального кодексу України / М.Й. Коржанський. – К.: Атіка, 2001. – 765 с.

81. Коржанський М.Й. Уголовне право України. Частина загальна: курс лекцій / М.Й. Коржанський. – К.: Наукова думка та Українська видавнича група, 1996. – 336 с.

82. Коржанський М.Й. Об'єкт і предмет злочину / М.Й. Коржанський. – Д.: Ліра ЛТД, 2005. – 252 с.

83. Коробеев А.И. Советская уголовно-правовая политика: проблемы криминализации и пенализации / А.И. Коробеев. – Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 1987. – 268 с.
84. Коротка О.М. Порядок визначення розміру шкоди / О.М. Коротка // Вісник національного університету внутрішніх справ. – 2003. – № 23. – С. 250–257.
85. Коротков А.П. Преступления в сфере экономики. Уголовно-правовой анализ и квалификация / А.П. Коротков, О.Б. Гусев, Б.Д. Завидов, И.А. Панов, В.И. Сергеев. – М., 2001. – 243 с.
86. Кочои С.М. Ответственность за корыстные преступления против собственности / С.М. Кочои. – М.: АНТЭЙ. – 286 с.
87. Красиков А.Н. Преступления против личности: учеб. пособие для студентов учеб. заведений юрид. профиля / А.Н. Красиков. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1999. – 341 с.
88. Крашенинников А.А. Угроза в уголовном праве России: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / А.А. Крашенинников. – Ульяновск, 2002. – 204 с.
89. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник для студентів юрид. вузів і фак. / за ред. П.С. Матишевського, П.П. Андрушка, С.Д. Шапченка. – К.: Юрінком Інтер, 1997. – 387 с.
90. Кримінальне право України. Особлива частина / за ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К.: Юрінком Інтер; Х.: Право, 2003. – 496 с.
91. Кримінальне право України. Особлива частина: підруч. для студ. ВНЗ / за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 622 с.
92. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 4-те вид., перероб. та доп. – Х.: Право, 2010. – 608 с.
93. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – К.: Атіка, 2008. – 712 с.
94. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – 3-тє вид., перероб. та доп. – К.: Атіка, 2009. – 744 с.
95. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. ред. В.Т. Маляренка, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Вид. 2-ге, перероб. та доп. – Х.: ТОВ «Одісей», 2004. – 1152 с.
96. Кримінальний кодекс Української РСР. – К.: Держполіт видав УРСР, 1958. – 45 с.

97. Кримінальний кодекс УРСР 1922 р. (із змінами на 1 червня 1923 р.). – Х.: Наркомюст УРРС, 1923. – 32 с.

98. Круглевский А.Н. Имущественные преступления. Исследование основных типов имущественных преступлений / А.Н. Круглевский. – СПб.: Типография Петербургской одиночной тюрьмы, 1913. – 273 с.

99. Кругликов Л.Л. Преступления в сфере экономической деятельности и налогообложения / Л.Л. Кругликов, О.Г. Соловьев. – Ярославль: Ярославский гос. ун-т им. П.Г. Демидова, 2003. – 145 с.

100. Кудрявцев В.Н. Криминализация: оптимальные модели / В.Н. Кудрявцев // Уголовное право в борьбе с преступностью. – М.: ИГПАН, 1981. – 157 с.

101. Кудрявцев В.Н. Противоправное бездействие и причинная связь / В.Н. Кудрявцев // Советское государство и право. – 1967. – № 3. – С. 17–21.

102. Кузнецов А.В. Усилить борьбу с угрозами убийством, нанесением тяжких телесных повреждений или уничтожением имущества / А.В. Кузнецов // Советская юстиция. – 1964. – № 16. – С. 7–13.

103. Курляндский В.И. Уголовная политика: дифференциация и индивидуализация уголовной ответственности / В.И. Курляндский // Основные направления борьбы с преступностью. – М.: Юридическая литература, 1975. – С. 77–97.

104. Курс уголовного права. Общая часть / под ред. Н.Ф. Кузнецовой, И.М. Тяжковой. – М.: РГБ, 2004. – 577 с.

105. Лашук Є.В. Предмет злочину в кримінальному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Є.В. Лашук; НАВСУ. – К., 2005. – 20 с.

106. Левертова Р.А. Ответственность за психическое насилие по советскому уголовному праву: дис. ... канд. юрид. наук / Р.А. Левертова. – Омск, 1978. – 212 с.

107. Леконцев Ю. Ответственность за угрозу убийством, нанесением тяжких телесных повреждений или уничтожением имущества / Ю. Леконцев, А. Бриллиантов // Советская юстиция. – 1982. – № 22. – С. 11–17.

108. Лесневски-Костарева Т.А. Дифференциация уголовной ответственности. Теория и законодательная практика / Т.А. Лесневски-Костарева. – М.: Норма, 1998. – 213 с.

109. Лобов С.А. Некоторые аспекты развития и совершенствования российского уголовного законодательства об ответственности за поджог / С.А. Лобов // Актуальные проблемы уголов-

ного законодательства Российской Федерации. – Краснодар: Краснодар. юрид. ин-т МВД России, 1998. – С. 218–225.

110. Лопашенко Н.А. Основы уголовно-правового воздействия: уголовное право, уголовный закон, уголовно-правовая политика / Н.А. Лопашенко. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. – 339 с.

111. Лопашенко Н.А. Посягательства на собственность / Н.А. Лопашенко. – М.: Норма: ИНФРА-М, 2012. – 528 с.

112. Лопашенко Н.А. Преступления против собственности: теорет.-приклад. исслед. / Н.А. Лопашенко. – М.: ЛексЭст, 2005. – 408 с.

113. Лохвицкий А.Н. Курс русского уголовного права / А.Н. Лохвицкий. – СПб.: Типография Правительствующего Сената, 1867. – 988 с.

114. Лунеев В.В. Субъективное вменение / В.В. Лунеев. – М.: Спарк, 2000. – 71 с.

115. Лысов М.Д. Причинная связь по делам о преступлениях должностных лиц / М.Д. Лысов // Советская юстиция. – 1970. – № 19. – С. 11–17.

116. Людина. Право. Держава: збірник правових актів. / упорядник В.С. Торощ. – Харків: НВКФ «Консул», 1996. – 51 с.

117. Ляпунов Ю.И. Ответственность за неуважение к суду / Ю.И. Ляпунов // Социалистическая законность. – 1990. – № 11. – С. 31–37.

118. Мазуков С.Х. Уголовно-правовая защита личности от угрозы убийством: дис. ... канд. юрид. наук / С.Х. Мазуков. – Ростов-на-Дону, 1997. – 189 с.

119. Малинин В.Б. Объективная сторона преступления / В.Б. Малинин, А.Ф. Парфенов. – СПб.: Издательство Юридического института, 2004. – 301 с.

120. Мальцев В.В. Ответственность за преступления против собственности / В.В. Мальцев. – Волгоград: Волгогр. юрид. ин-т МВД России, 1999. – 77 с.

121. Маркс К. Соч. – Т. 46. Ч. 1 /К. Маркс, Ф. Энгельс. – К.: Политиздат Украины, 1982. – 515 с.

122. Матвеев В.Ф. Учебное пособие по психиатрии / В.Ф. Матвеев. – М.: Б.И., 1975. – 287 с.

123. Матвеев Г.К. Основания гражданскоправовой ответственности / Г.К. Матвеев. – М.: Юридическая литература, 1970. – 310 с.

124. Матвійчук В.К. Проблеми криміналізації та декриміналізації діянь, що посягають на навколишнє природне середовище / В.К. Матвійчук // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2006. – № 3 (53). – С. 89–94.

125. Матишевський П.С. Кримінальне право України. Загальна частина / П.С. Матишевський. – К.: А.С.К., 2001. – 352 с.

126. Матишевский П.С. Ответственность за преступления против социалистической собственности / П.С. Матишевский. – К.: Выща школа, 1983. – 175 с.

127. Матишевский П.С. Преступления против собственности и смежные с ними преступления / П.С. Матишевский. – К.: Юринком, 1996. – 240 с.

128. Меркушев М.Н. Вопросы причинной связи в уголовном праве / М.Н. Меркушев // Вопросы уголовного права и процесса. – Минск, 1958. – С. 4–5.

129. Михайленко П.П. Уголовное право Украины. Общая часть / П.П. Михайленко. – К., 1995. – 250 с.

130. Михеев Р.И. Проблемы вменяемости и невменяемости в советском головном праве / Р.И. Михеев. – Владивосток: ДВГУ, 1980. – 119 с.

131. Музика А.А. Відповідальність за злочин у сфері обігу наркотичних засобів / А.А. Музика. – К.: Логос, 1998. – 324 с.

132. Навроцький В.О. «Загибель людей» як вид злочинних наслідків: проблеми встановлення змісту та кваліфікації / В.О. Навроцький // Кримінально-правова охорона життя та здоров'я особи: матер. наук.-практ. конф. (Харків, 22–23 квітня 2004 р.) / редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. – К. – Х.: Юрінком Інтер, 2004. – С. 44–47.

133. Навроцький В.О. Злочини проти власності: лекції для студентів юридичного факультету / В.О. Навроцький. – Львів: юридичний факультет Львівського державного університету ім. Івана Франка, 1997. – 80 с.

134. Нарский И.С. Неопозитивистские концепции причинности и наука / И.С. Нарский // Современный детерминизм и наука. – Новосибирск, 1995. – Т. 1. – 420 с.

135. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відп. ред. С.С. Яценко. – 4-е вид., перероб. та доп. – К.: А.С.К., 2006. – 848 с.

136. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: у 2 т. / за заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гон-

чаренка, Є.В. Фесенка. – 3-тє вид., перероб. та доп. – К.: Алерта; КНТ; Центр учбової літератури. – 2009. – Т. 1. – 964 с.

137. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 9-тє вид., переробл. та допов. – К.: Юридична думка, 2012. – 1316 с.

138. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Особлива частина / під заг. ред. М.О. Потєбенька, В.Г. Ганчаренка. – К.: Форум, 2001. – 942 с.

139. Наумов А.В. Российское уголовное право / А.В. Наумов. – М.: БЕК, 1996. – 560 с.

140. Нерсесян В.А. Неосторожная форма вины: проблемы и решения / В.А. Нерсесян // Уголовное право: стратегия развития в XXI веке: материалы междунар. науч.-практ. конф. (29–30 янв. 2004 г.) / редкол.: А. И. Рарог (отв. ред.) и др. – М.: МГЮА, 2004. – 519 с.

141. Нерсесян В.А. Ответственность за неосторожные преступления / В.А. Нерсесян. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – 221 с.

142. Никифоров Б.С. Объект преступления по советскому уголовному праву / Б.С. Никифоров. – М.: Госюриздат, 1960. – 243 с.

143. Новий тлумачний словник української мови: у 4 т. – К.: Аконіт, 1998. – Т. 1. – 910 с.

144. Новий тлумачний словник української мови: 4 т. – К.: Аконіт, 1998. – Т. 2. – 910 с.

145. Новий тлумачний словник української мови: 4 т. – К.: Аконіт, 1998. – Т. 3. – 927 с.

146. Новий тлумачний словник української мови: у 4 т. – К.: Аконіт, 1998. – Т. 4. – 941 с.

147. Новоселов Г.П. Учение об объекте преступления. Методологические аспекты. – М.: Норма, 2001. – 198 с.

148. Орымбаев Р. Специальный субъект преступления / Р. Орымбаев. – Алма-Ата, 1977.

149. Осадчий В.І. Кримінально-правовий захист правоохоронної діяльності / В.І. Осадчий. – К.: Атіка, 2004. – 335 с.

150. Осипов П.П. Проблема наказания / П.П. Осипов // Известия ВУЗ «Правоведение». – 1973. – № 6. – С. 120–132.

151. Основания уголовно-правового запрета: криминализация и декриминализация / В.Н. Кудрявцев (отв. ред.), А.М. Яковлев (отв. ред.). – М.: Наука, 1982. – 303 с.

152. Павлов В.Г. Субъект преступления / В.Г. Павлов. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 318 с.

153. Панов Н.И. Уголовная ответственность за причинение имущественного ущерба путем обмана или злоупотребления доверием / Н.И. Панов. – Харьков: Выща школа, 1977. – 161 с.
154. Петражицкий Л.И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности / Л.И. Петражицкий. – Изд-ние 2-е. – СПб., 1909. – Т. 1. – 318 с.
155. Петрунев В.П. Борьба с уголовно наказуемыми угрозами / В.П. Петрунев // Советская юстиция. – 1975. – № 17. – С. 9–17.
156. Пинаев А.А. Система преступлений против социалистической собственности / А.А. Пинаев // Правоведение. – 1989. – № 1. – С. 61–72.
157. Пионтковский А.А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву / А.А. Пионтковский. – М.: Наука, 1961. – 716 с.
158. Плохова В.И. Насильственные преступления против собственности / В.И. Плохова. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – 295 с.
159. Плохова В.И. Особенности бездействия в составах преступлений против собственности / В.И. Плохова // Уголовное право: стратегия развития в XXI веке: материалы Второй международной научно-практ. конф. – М.: Проспект, 2005. – С. 119–121.
160. Постановления Пленума Верховного Суда СССР от 02 марта 1989 г. «О практике применения судами законодательства по делам, связанным с пожарами» // Бюллетень Верховного Суда СССР. – 1989. – № 3.
161. Права, за якими судиться малоросійський народ. 1743 / за ред. Ю.С. Шемшученка, К.А. Вислобокова. – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького, 1997. – 547 с.
162. Правда Русская. – М.: Изд-во Академии наук СССР, 1967. – 862 с.
163. Преступления против собственности / О.Б. Гусев, Б.Д. Завидов, А.П. Коротков, М.И. Слюсаренко. – М.: Экзамен, 2001. – 192 с.
164. Про застосування законодавства, що передбачає державний захист суддів, працівників суду і правоохоронних органів та осіб, що беруть участь в судочинстві: постанова Пленуму Верховного Суду України від 18 червня 1999 р. № 10 // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах: навчальний посібник / укл. Б.О. Кириць. – Львів: Ліга-прес, 2008. – С. 262–266.

165. Про застосування судами законодавства, що регулює захист честі, гідності і ділової репутації громадян та організацій: постанова Пленуму Верховного Суду України від 28 вересня 1990 р. № 7 // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах: навчальний посібник / укл. Б.О. Кириць. – Львів: Ліга-прес, 2008. – С. 266–271.

166. Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 червня 1992 р. № 8 із змінами від 3 грудня 1997 р. (п. 13) // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах: навчальний посібник / укл. Б.О. Кириць. – Львів: ПАІС, 2005. – С. 273–281.

167. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 3 (абз. 3 п. 27) // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах: Навчальний посібник / укл. Б.О. Кириць. – Львів: ПАІС, 2005. – С. 226–233.

168. Про судову практику в справах про злочини проти власності: постанова Пленуму Верховного Суду України від 06 листопада 2009 р. № 10 // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах: навчальний посібник / укл. Б.О. Кириць. – Львів: Ліга-прес, 2010. – С. 148–159.

169. Про судову практику в справах про знищення та пошкодження державного чи колективного майна шляхом підпалу або внаслідок порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки: постанова Пленуму Верховного Суду України від 2 липня 1976 р. № 4 в редакції постанови Пленуму Верховного Суду України від 3 березня 2000 р. № 3 (п. 3) // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах: навчальний посібник / укл. Б.О. Кириць. – Львів: ПАІС, 2005. – С. 150–156.

170. Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи: Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 р. № 5 // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах: навчальний посібник / укл. Б. О. Кириць. – Львів: Ліга-прес, 2008. – С. 123–134.

171. Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля: постанова Пленуму Верховного

Суду України від 10 грудня 2004 р. № 17 (п. 6) // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах: навчальний посібник / укл. Б.О. Кириць. – Львів: ПАІС, 2005. – С. 215–223

172. Рарог А.И. Квалификация преступлений по субъективным признакам / А.И. Рарог. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – 279 с.

173. Репешко П. Кримінально-правовий захист права власності в Україні / П. Репешко // Право України. – 1997. – С. 36–41.

174. Розенберг Д.Н. О понятии имущественных преступлений в советском уголовном праве (объект и предмет посягательства) / Д.Н. Розенберг // Ученые записки Хар-го юрид. ин-та. – 1948. – Вып. 3. – С. 55–75.

175. Российское уголовное право: курс лекций / под ред. А.И. Коробеева. – Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 1999. – Т. 1: Преступление. – 604 с.

176. Российское уголовное право. Особенная часть / под ред. В.Н. Кудрявцева, А.В. Наумова. – М.: Юрист, 1997. – 493 с.

177. Сақун А.В. Кримінально-правова характеристика умисного знищення або пошкодження майна: автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. юрид. наук / А.В. Сақун. – К.: Нац. академія внутрішніх справ, 2010. – 19 с.

178. Семикін М.В. Створення терористичної групи чи терористичної організації: кримінально-правове дослідження / М.В. Семикін. – Харків: Національний ун-т внутр. справ, 2003. – 145 с.

179. Сеночкин Ю.В. Хищение имущества находящегося при трупе / Ю.В. Сеночкин // В сб.: Уголовное право: стратегия развития в XXI веке: материалы междунар. науч.-практ. конф. (29–30 янв. 2004 г.) / редкол.: А.И. Рарог (отв. ред.) и др. – М.: МГЮА, 2004. – С. 317–319.

180. Сердюк Л.В. Особенности уголовно-правовой оценки угрозы убийством / Л.В. Сердюк // Советская юстиция. – 1986. – № 8. – С. 18–27.

181. Скляров С.В. Вина и мотивы преступного поведения / С.В. Скляров. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. – 326 с.

182. Советское уголовное право. – М.: Госиздат, 1938 – 371 с.

183. Солодовников С.А. Преступные посягательства на собственность / С.А. Солодовников. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 128 с.

184. Спиридонов Л.И. Социология уголовного права / Л.И. Спиридонов. – М.: Юридическая литература, 1986. – 236 с.

185. Статути Великого князівства Литовського: у 3 т. / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – Одеса: Юридична

література, 2002. – Т. 1: Статут Великого князівства Литовського 1529 року. – 464 с.

186. Статути Великого князівства Литовського: у 3 т. / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – Одеса: Юридична література, 2003. – Т. 2: Статут Великого князівства Литовського 1566 року. – 557 с.

187. Статути Великого князівства Литовського: у 3 т. / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – Одеса: Юридична література, 2004. – Т. 3: Статут Великого князівства Литовського 1588 року. – 566 с.

188. Стерехов Н.В. Ответственность за угрозу по советскому уголовному праву (вопросы теории и практики): дис. ... канд. юрид. наук / Н.В. Стерехов. – Свердловск, 1972. – 212 с.

189. Стрельцов Э.Л. Економічні злочини: внутрідержавні та міжнародні аспекти. – Одеса: Астропринт, 2000. – 476 с.

190. Суханов Е.А. Лекции о праве собственности / Е.А. Суханов. – М.: Юрид. лит., 1991. – 56 с.

191. Сухарев Е.А. Ответственность за угрозу причинением тяжкого вреда (уголовно-правовой и криминологической аспекты) / Е.А. Сухарев, Д.И. Соколов // Труды ВСШ МВД СССР. – М., 1972. – Вып. 6. – С. 107–135.

192. Таганцев Н.С. Курс русского уголовного права. Часть общая. Книга 1. «Учение о преступлении»; Выпуск I-ый / Н.С. Таганцев. – СПб., 1874. – 292 с.

193. Таганцев Н.С. Русское уголовное право / Н.С. Таганцев. – СПб., 1883. – 815 с.

194. Тацій В.Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: навч. посібник / В.Я. Тацій. – Х.: УкрЮА, 1994. – 87 с.

195. Тенчов Э.С. Квалификация преступлений против собственности / Э.С. Тенчов. – Иваново: ИвГУ, 1981. – 76 с.

196. Тер-Акопов А.А. Бездействие как форма преступного поведения / А.А. Тер-Акопов. – М.: Юрид. Лит., 1980. – 151 с.

197. Тимейко Г.В. Причинная связь и проблема ответственности при бездействии / Г.В. Тимейко // Вопросы уголовного права. – М., 1966. – С. 88–92.

198. Тихомирова Л.В. Юридическая энциклопедия / Л.В. Тихомирова; под ред. М.Ю. Тихомирова. – М.: Юринформцентр, 1997. – 526 с.

199. Тишкевич И.С. Уголовная ответственность за посягательства на социалистическую собственность / И.С. Тишкевич. – Мн.: Репринт, 1984. – 144 с.

200. Ткаченко В.И. Квалификация хищений социалистического имущества: учеб. пособие / В.И. Ткаченко. – М.: ВЮЗИ, 1985. – 27 с.

201. Ткаченко В.И. Составы преступлений сотягчающими обстоятельствами / В.И. Ткаченко. – М.: ВЮЗИ, 1988. – 41 с.

202. Тоболкин П.С. Социальная обусловленность уголовно-правовых норм / П.С. Тоболкин. – Свердловск: Средне-Уральск. книжн. изд-во, 1983. – 117 с.

203. Трубников В.М. Новый взгляд на объект преступления / В.М. Трубников // Право і безпека. – 2002. – № 1. – С. 86–89.

204. Уголовное право. Общая часть / под ред. В.Н. Петрашова. – М., 1999. – 357 с.

205. Уголовное право. Общая часть. – М.: Госюриздат, 1952. – 511 с.

206. Уголовное право. Общая часть: учебник / отв. ред. И.Я. Козаченко и З.А. Незнамова. – М.: Инфра-М, 1997. – 516 с.

207. Уголовный кодекс Республики Болгария / науч. ред. А.И. Лукашова; вступ. ст. Й.И. Айдарова; пер. с болг. Д.В. Милушева. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2001. – 296 с.

208. Уголовный кодекс Франции. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – 648 с.

209. Устименко В.В. Специальный субъект преступления / В.В. Устименко. – Харьков: «Выща школа» Изд-во при ХГУ, 1989. – 104 с.

210. Устинов В.С. Преступления против собственности (уголовно-правовые вопросы) / В.С. Устинов. – Н. Новгород: Минос, 1998. – 267 с.

211. Ухвала Колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного суду України від 31 серпня 2010 року. – Архів ВСУ України. – 2010 рік.

212. Файзрахманова Л.М. Уголовная ответственность за уничтожение или повреждение чужого имущества по УК России: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Л.М. Файзрахманова. – Ижевск, 2002. – 17 с.

213. Фесенко Є.В. Злочини проти здоров'я населення та система заходів з його охорони / Є.В. Фесенко. – К.: Атіка, 2004. – 279 с.

214. Фесенко Є.В. Цінності як об'єкт злочину / Є.В. Фесенко // Право України. – 1999. – № 6. – С. 73–80.

215. Фефелов П.А. Критерии установления уголовной наказуемости деяний / П.А. Фефелов // Советское государство и право. – 1970. – № 11. – С. 100–107.

216. Филатов А.М. Ответственность за посягательства на личную собственность / А.М. Филатов. – М.: Знание, 1988. – 64 с.
217. Филимонов В.Д. Криминологические основы уголовного права / В.Д. Филимонов. – Томск: Изд-во Томск. ун-та, 1981. – 214 с.
218. Филимонов В.Д. Норма уголовного права / В.Д. Филимонов. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. – 281 с.
219. Философия уголовного права / сост., ред. и вступ. ст. Ю.В. Голика. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. – 346 с.
220. Фойницкий И.Я. Курс уголовного права. Часть Особенная. Посягательства личные и имущественные / И.Я. Фойницкий. – М.: Типография М.М. Стасюлевича, 1907. – 400 с.
221. Фойницкий И.Я. Курс уголовного судопроизводства / И.Я. Фойницкий. – 3. изд., пересмотр. и доп. – СПб.: Издание Юридического Общества при Петроградском ун-те, 1902. – 607 с.
222. Фомичева М.А. Угроза как способ совершения преступления (основание криминализации, виды и характеристики) / М.А. Фомичева. – Ульяновск, 2007. – 205 с.
223. Фріс П.Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми / П.Л. Фріс. – К.: Атіка, 2005. – 331 с.
224. Фролов Е.А. Объект уголовно-правовой охраны и его участие в организации борьбы с посягательствами на собственность: дис. ... д-ра юрид. наук / Е.А. Фролов. – Свердловск, 1971 – 381 с.
225. Хавронюк М.І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України / М.І. Хавронюк. – К., 2004.
226. Церетели Т.В. Причинная связь в уголовном праве / Т.В. Церетели. – М.: Госюриздат, 1963. – 383 с.
227. Цивільний кодекс України // Офіційний вісник України від 28.03.2003 року. – № 11. – Ст. 461.
228. Чучаев А.И. Преступления против правосудия: научно-практический комментарий / А.И. Чучаев. – Ульяновск: Дом печати, 1997. – 78 с.
229. Шарипов А.М. Уголовно-правовая оценка уничтожения и повреждения чужого имущества: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / А.М. Шарипов. – Владимир, 2005. – 178 с.
230. Шульга А.М. Соціальна зумовленість встановлення кримінально-правової заборони забруднення або псування земель / А.М. Шульга // Вісник ХНУВС. – 2006. – № 32. – С. 41–47.
231. Шульга А.В. Объект и предмет преступлений против собственности в условиях рыночных отношений и информационного общества / А.В. Шульга. – М.: Юрлитинформ, 2007. – 376 с.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Ірина Богданівна Газдайка-Василишин

**НЕКОРИСЛИВІ ЗЛОЧИНИ
ПРОТИ ВЛАСНОСТІ**

Монографія

Редактор
А.С. Кузьмич

Комп'ютерна верстка
Г.І. Пастушок

Друк
Н.Я. Ганущак

Здано до набору 07.11.2012 р. Підписано до друку 17.12.2012 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний. Умов. друк. арк. 12,32.
Тираж 300 прим. Зам. № 191-12.

Львівський державний університет внутрішніх справ
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.